

VARNA FREE
UNIVERSITY

CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

100
Lietuvos
universitetui
1922–2022

IV НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ ГАНСА ГРОССА:

Збірник тез міжнародної
науково-практичної конференції

м. Чернівці, 09 грудня 2024 р.

VARNA FREE
UNIVERSITY

CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

100
Lietuvos
universitetui
1922-2022

IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:

*збірник тез міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Чернівці, 09 грудня 2024 року)

Чернівці

Чернівецький національний університет

Імені Юрія Федьковича

2025

УДК 343.9 (082)

Н-34

Редакційна колегія:

Білокурський Руслан Романович – доктор економічних наук, професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Вдовічен Віталій Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Жаровська Галина Петівна – докторка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Nina Kaiser – Hans Gross Centre for interdisciplinary criminal sciences, Institut of Criminal Law, Criminal Proceure Law and Criminology, University of Graz.

Кунчев Йонко – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Варненського вільного університету імені Чорноризця Храбра, м. Варна, Болгарія.

Neringa Palioniene – Doctor of Sciences, Dean of the Faculty of Law of Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania.

Mariana Mitra-Nita – PhD. Law, Faculty of Law and Administrative Sciences, Ovidius University of Constanta, Romania.

Ботнару Стела – докторка юридичних наук, доцентка, заступниця декана юридичного факультету Молдовського державного університету, Молдова.

Балук Ігор Григорович – директор Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС.

Н-34 IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2024 року). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 302 с.

ISBN 978-966-423-950-6

Матеріали викладено в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

ISBN 978-966-423-950-6

УДК 373.9 (082)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛІСТИКА: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА	7
Botnaru Stela „ÎMPĂCAREA PĂRȚILOR – CAUZĂ CARE ÎNLĂTURĂ RĂSPUN-DEREA PENALĂ. ASPECTE ISTORICE ȘI DE DREPT COMPARAT”.....	7
Біленчук П.Д. СИСТЕМНИЙ АСИМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАНСА ГРОССА	20
Біленчук П.Д., Малій М.І. СТЕПАН ГИК-НАТХНЕННИК РОЗВИТКУ ІДЕЙ ГАНСА ГРОССА І ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	24
Мартиненко О.П. ПОЗИТИВІЗМ У НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ ГАНСА ГРОССА.....	29
Одерій О.В. АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗДОБУТКІВ ГАНСА ГРОССА ДЛЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ	32
Крайній П.І., Торончук І.Ж. НАУКОВІ НОВЕЛИ ГАНСА ГРОССА НА ОЗБРОЄННІ БУКОВИНСЬКИХ ПРАВНИКІВ	37
Шевчук В. М. РОЛЬ НАУКОВИХ ІДЕЙ ТА ПРАКТИЧНИХ РОЗРОБОК ГАНСА ГРОССА У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ ВОЄННОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	43
Шепітько В. Ю. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛІСТИКИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГАНСА ГРОССА	48
Шепітько М. В. НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА ТА СУЧАСНІСТЬ.....	53
 СЕКЦІЯ 2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	 59
Gediminas Buciunas CHALLENGES FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION ACTIONS	59
Василова О.В. ЗНАЧЕННЯ ТА ОБ'ЄМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ПІДОЗРЮВАНОГО, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ	63
Дударенко І.В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ.....	67
Попович М.В. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ДОПИТУ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	71
Тома М.Г. ТЕХНОЛОГІЇ OSINT НА ШЛЯХУ ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ В УКРАЇНІ: ФІКСАЦІЯ ВОЄНИХ ЗЛОЧИНІВ	75

Шляхта В.В. РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ) ПІД ЧАС ВІЙНИ	80
Юрчишин П.В. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ.....	83
СЕКЦІЯ 3. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	87
Бондаренко В. В. СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТРУПІВ НЕВПІЗНА- НИХ ОСІБ ТА ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЯ.....	87
Кожакарь І.Ю. Комісаров М.Л. АДАПТЕРИ, ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВО- БАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	93
Марчук А.А., Ткачук В.А. ВИКЛИКИ ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ЯКІСТЬ ТА БЕЗПЕКА ТОВАРІВ	98
Стратій О.В. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТ- ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	102
Тертишник В. М., Батраченко Т. С. ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	106
Філянович О.І. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	110
СЕКЦІЯ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	114
Kovbas I.W., Balkovyi A.M. STRAFPROZESSUALER SCHUTZ DER PRESSE..	114
Tuliakov V.O. BLAMING VICTIMS OF CRIMES AGAINST MORALITY AND PENAL LAW.	119
Балобанова Д.О. ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	125
Богатирьов І.Г. ПРАВОВА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	131
Боднарук О. М., Шевчук А. В. СЗЧ І ДЕЗЕРТИРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КАРАТИ ЧИ ПРОБАЧАТИ?	135
Бондар В.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	141

Ващук О.П. ТИПОВІ СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНОЇ ПОЖЕРТВИ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ.....	148
Гольдберг Н.О., Кеєр О.Ю. СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	151
Дякур М.Д. ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ.....	156
Жаровська Г.П. ІНТЕГРАЦІЯ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	160
Калюга К. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ	166
Книженко О.О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	171
Колпаков В.К., Ковбас І.В. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МИТНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ.....	175
Коваль А.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ДОТРИМАННЯ КОНФЕДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я ПАЦІЄНТА ПРИ ЗДІСНЕННІ МЕДИЧНОЇ ДІЛЬНОСТІ	179
Коваль М.В. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНДАВСТВОМ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ В ДЕРЖАВИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	185
Можарівська М.І. ПОКАРАННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 436-2 КК УКРАЇНИ.....	190
Орловський О.Я. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.....	197
Письменський Є. О. ОСОБА КОЛАБОРАЦІОНІСТА: ЯКОЮ ВОНА Є?	201
Політова А.С. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБЕРНЕННЯ В РАБСТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	206
Попович О.В., Томаш Л.В. ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ..	211
Продан Т.В. ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ	216
Самедова Л.Р. ЛЕТАЛЬНІ АВТОНОМНІ СИСТЕМИ ОЗБРОЄННЯ: НОВІТНІ ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА.....	220
Ткаченко К.В. ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	

ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	225
Шарандак А.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	231
Шевчук В.А. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОГРЕС ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ.....	236
Юрчишин В.М. ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	240
Ющик О.І. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ.....	246
Трибуна молодого науковця.....	252
Marchenko Andrii HANS GROSS' DOKTRIN DER FORENSIK IN EUROPA	252
Бубнова А.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	256
Доголич І.В. КОРУПЦІЯ ТА НАЛЕЖНЕ ВРЯДУВАННЯ	259
Кошкодан А.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	263
Луцик Я.М. АНАЛІЗ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЕКОЦИДУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	267
Маліцька Н.А. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	272
Оксентій В.Л. ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА МОЛДОВИ	278
Олексюк Т.С. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	283
Орловський А.О. ПРИНЦИП NON BIS IN IDEM У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ	288
Пасічник В.І. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	293
Польовий Я.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	296

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛІСТИКА: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА

Botnaru Stela,

*doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Republica Moldova
Facultatea de Drept, Departamentul Drept Penal*

„ÎMPĂCAREA PĂRȚILOR – CAUZĂ CARE ÎNLĂTURĂ RĂSPUNDEREA PENALĂ. ASPECTE ISTORICE ȘI DE DREPT COMPARAT”

Rezumat. Împăcarea părților- cauză care înlătură răspunderea penală există încă din cele mai vechi timpuri. Anume atunci când infracțiunea se examina din punct de vedere al vătămării private, și se întitula ca o „ofensă”, a fost larg răspândită împăcarea cu infractorul, care depindea întotdeauna de partea ofensată. Împăcarea părților în Republica Moldova, de altfel și în alte state, este importantă din mai multe motive. Ea poate contribui la reducerea tensiunilor sociale și politice, promovând coeziunea și reconcilierea în societate. De asemenea, împăcarea poate facilita procesul de rezolvare a conflictelor și poate crea un climat favorabil pentru dezvoltare și progres. Prin intermediul unui proces de împăcare bine gestionat, se poate construi un cadru de dialog și cooperare între părți, facilitând astfel o soluționare durabilă și constructivă a diferendelor. Aceasta poate crea un climat propice pentru dezvoltare și progres, sprijinind, în același timp, aspirațiile Republicii Moldova către integrarea europeană și consolidarea valorilor democratice.

Cuvinte-cheie: împăcarea părților, pedeapsa penală, răspunderea penală, politica penală, vinovăția inculpatului.

Abstract. Reconciliation of the parties- cause that removes criminal liability exists since ancient times. Precisely when the crime was examined from the point of view of private injury, and was called an „offence”, reconciliation with the offender was widespread, which always depended on the offended party. Reconciliation of the parties in the Republic of Moldova, as well as in other states, is important for several reasons. It can help reduce social and political tensions, promoting cohesion and reconciliation in society. Reconciliation can also facilitate the process of conflict resolution and create a favorable climate for development and progress. Through a well-managed reconciliation process, a framework for

dialogue and cooperation can be built between the parties, thus facilitating a sustainable and constructive resolution of disputes. This can create a favorable climate for development and progress, supporting, at the same time, the aspirations of the Republic of Moldova towards European integration and the consolidation of democratic values.

Keywords: reconciliation of the parties, criminal punishment, criminal liability, criminal policy, guilt of the defendant.

Un postulat binecunoscut al legislației penale a oricărei țări este fenomenul, prevederea conform căreia persoana care a săvârșit o infracțiune este obligată să se supună unor măsuri de influență coercitivă a statului sub forma privațiunilor de natură personală, organizatorică sau patrimonială. În același timp, după cum scria Cesare Beccaria, unul dintre cele mai eficiente mijloace de descurajare a crimei nu constă în cruzimea pedepselor, ci în inevitabilitatea lor.¹ Totodată, într-o serie de cazuri special prevăzute de lege, persoana care a săvârșit o infracțiune poate fi liberată de răspundere penală. Pentru realizarea prin constrângere a ordinei de drept penal, răspunderea penală apare ca o consecință inevitabilă a săvârșirii unei infracțiuni. Fără inevitabilitatea răspunderii și a constrângerii penale, întregul mecanism al reglementării juridice a relațiilor de apărare socială ar deveni inoperant, autoritatea legii ar fi grav compromisă, iar ordinea de drept n-ar putea fi restabilită. De aceea, odată stabilită vinovăția inculpatului în săvârșirea infracțiunii și inexistența vreuneia dintre cauzele care fac ca fapta să nu constituie infracțiune, răspunderea penală și aplicarea pedepsei prevăzute de lege sunt consecințe inevitabile. Aceasta este însăși rațiunea de a fi a răspunderii penale ca instituție fundamentală a dreptului penal.

La etapa actuală de dezvoltare a societății, politica penală acordă atenție sporită locului și rolului dreptului penal, al răspunderii penale, în raport cu întregul sistem de relații sociale, cu anumite categorii ale acestora, decriminalizare, etc. În ansamblul de categorii evidențiate în perioada actuală în raport cu eficiența normativului penal sub aspect aplicativ, se include și instituția împăcării.

¹ Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*

Împăcarea părților – cauză care înlătură răspunderea penală există încă din cele mai vechi timpuri. Anume atunci când infracțiunea se examina din punct de vedere al vătămării private, și se întitula ca o „ofensă”, a fost larg răspândită împăcarea cu infractorul, care depindea întotdeauna de partea ofensată.

Împăcarea părților în Republica Moldova, de altfel și în alte state, este importantă din mai multe motive. Ea poate contribui la reducerea tensiunilor sociale și politice, promovând coeziunea și reconcilierea în societate. De asemenea, împăcarea poate facilita procesul de rezolvare a conflictelor și poate crea un climat favorabil pentru dezvoltare și progres. Prin intermediul unui proces de împăcare bine gestionat, se poate construi un cadru de dialog și cooperare între părți, facilitând astfel o soluționare durabilă și constructivă a diferendelor. Aceasta poate crea un climat propice pentru dezvoltare și progres, sprijinind, în același timp, aspirațiile Republicii Moldova către integrarea europeană și consolidarea valorilor democratice.

Împăcarea a fost acceptată de stat anume pentru faptul că victima, prin împăcarea sa cu infractorul, se simte, astfel, îndreptățită. Istoria dreptului penal este o mărturie atât a efortului continuu de a ține sub control manifestările contrarii ordinei sociale, sancționând cele mai grave forme ale acestor manifestări, cât și a preocupării spre umanizarea continuă a pedepsei. Dovadă în acest sens sunt chiar treptele reacției represive. Reacția represivă a îmbrăcat de-a lungul veacurilor forme diferite, plecând de la răzbunarea nelimitată bazată pe reacția instinctivă, în afara oricărei reglementări, până la reacția reglementată juridic și controlată strict de autoritatea statală.¹ Împăcarea a fost posibilă atât în perioada nereglementării juridice, cât și în perioada în care pedepsele penale au fost strict reglementate de stat. Prin urmare, controlul statului în vederea curmării faptelor antisociale a putut fi realizat și prin agreearea înlăturării răspunderii ca urmare a împăcării părții vătămate cu infractorul.

Izvoarele cunoscute ale dreptului antic ne dovedesc că împăcarea persoanei vinovate cu victima sau cu rudele acesteia a fost cunoscută de foarte mult timp. În Orientul antic societățile babiloniene erau întemeiate pe un sistem organic de legi. Dreptul este considerat de către sumarobabilonieni ca având un caracter divin, iar pentru mesopotamieni adevăratul legislator era divinitatea.²

¹ Diaconu Gheorghe, *Pedeapsa în dreptul penal*, București, Lumina Lex, 2001, p. 6

² Negoită Alexandru, *Gândirea asirobabiloniană în texte*, București, Lumina Lex, 1975, p. 44

Marea descoperire a dreptului babilonian este reprezentată de Codul lui Hammurabi. În considerațiile de principiu, legislatorul din Babilon statuează faptul că legea trebuie să aducă bine poporului, trebuie să oprească pe cel tare de a vătăma pe cel slab. După Hammurabi, omul se afirmă numai trăind în societate, iar conviețuirea nu este posibilă decât prin respectarea dreptății.¹ Putem observa că ideea de echitate domină dreptul chiar înainte de era noastră. Ideea că echitatea socială poate fi restabilită și prin intermediul împăcării este acceptată atunci când talionul a fost atenuat prin sistemul așa-ziselor compoziții voluntare, unde victima putea renunța la răzbunare în schimbul unui echivalent. Demostene, cunoscut om politic și orator atenian, ne spune că făptuitorul vinovat de omor va fi izgonit și fugar până în momentul în care se va împăca cu vreuna din rudele victimei. Din această afirmație deducem ideea că împăcarea era o instituție legală a dreptului atenian și că subiecte ale împăcării erau făptuitorul, victima sau rudele acesteia.

Cât privește situația în spațiul carpato-danubiano-pontic, menționăm că la geto-daci, în domeniul dreptului penal, cele mai importante dispoziții incriminau infracțiunile contra statului, proprietății private și persoanei². Cu privire la sistemul judiciar (procesual), atribuțiile privind soluționarea litigiilor au fost preluate de organele specializate ale statului. În fruntea acestui aparat se afla fie regele, fie marele preot, dar acestea nu le putem afirma cu exactitate, deoarece în unele izvoare ale vremii se menționează că la geto-daci Comosicus a fost judecător suprem, dar nu se precizează dacă în calitate de rege sau în calitate de mare preot. Izvoarele istorice ne mai relevă că s-au păstrat urme ale răzbunării private în forma legii talionului și sistemului duelului judiciar.³ Viața socială din cadrul obștii sătești era reglementată prin norme de conduită fără caracter juridic, adică norme de conduită care nu erau impuse prin forța de constrângere, pentru că nu exista aparatul de stat care să exercite o asemenea constrângere. În materia reprimării delictelor în cadrul obștii sătești, ca o reminiscență a practicilor prestatale, constatăm că se mai aplica legea talionului. Însă, în paralel cu aceasta, se aplica și sistemul compoziției voluntare, ca un corectiv adus sistemului răzbunării private.⁴

¹ Buguța Elena, *Aspecte privind istoricul și evoluția instituției împăcării penale*, Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 51

² Costică Bulai. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: ALL, 2000, p. 102

³ Gheorghe Elian. *Persoana vatamată în procesul penal*. Ed. Științifică. București, 1961, p. 201

⁴ Gheorghe Diaconu. *Pedeapsa în dreptul penal*. București: Lumina Lex, 2001, p. 11

În sistemul compozițiunii voluntare, victima delictului putea renunța la dreptul de răzbunare în schimbul unei sume de bani, pe care o va plăti delincventul. Această sumă de bani ce urma a fi plătită victimei reprezenta echivalentul dreptului la răzbunare și se stabilea prin convenția părților. Acest sistem a evoluat după apariția primelor formațiuni statale, valoarea răscumpărării dreptului de răzbunare nemaifiind stabilită de către părți, ci de către stat. Acest sistem purta numele de compozițiune voluntară (secolele XI și XIII e. n.). Prin urmare, litigiul putea fi soluționat fie prin dreptul de răzbunare, fie prin compozițiunea voluntară, fie prin hotărârea Sfatului oamenilor buni și bătrâni, fie pe baza solidarității rudelor. Pedepsa pentru faptele grave consta în alungarea din cadrul obștii satești a vinovatului.¹ Prin dispozițiile de drept penal, Legea țării apăra valorile și relațiile care interesau ordinea feudală. Aceste dispoziții aveau un caracter discriminatoriu, pentru că aceleași fapte erau, în primul rând, pedepsite diferit în funcție de categoria socială din care făcea parte infractorul și, în al doilea rând, pentru că infracțiunile, de regulă, puteau fi răscumpărate prin plata unei sume de bani. La origine, înainte de întemeiere, în epoca țărilor, infracțiunile erau desemnate prin termenii de „gloabe”ⁱ sau „dușegubini”ⁱⁱ.

i Gloabă- Amendă care se aplica cuiva ca urmare a săvârșirii unor delictes sau crime

ii Dușegubini- Răscumpărare (în bani sau vite) percepută în Moldova și Țara Românească pentru comiterea unui omor, a unui adulter, pentru răpirea unei fete

După întemeiere, sensul celor două cuvinte s-a schimbat, deoarece ele desemnau amenzile penale, iar infracțiunile erau denumite „vini” sau „fapte”.²

Pe parcursul istoriei legislația Republicii Moldova a fost puternic influențată de legislația rusă, astfel, cel mai vechi document juridic rusesc conținea prevederi care acorda dreptul părții vătămate să aleagă fie între aplicarea unei pedepse prin bătaie, fie între perceperea unei amenzi, însă nu pentru toate categoriile de infracțiuni părțile se puteau împăca. De exemplu, pentru faptele care erau pedepsite cu moartea nu se admitea împăcarea. Prin urmare, împăcarea a fost o instituție acceptată, dar totodată și condiționată. Împăcarea putea fi acceptată doar în cazul în care era în

¹ Ibidem, p. 101

² Costică Bulai. Manual de drept penal. Partea generală. București: ALL, 2000, p. 102

măsură să restabilească echilibrul social. Remarcabil este faptul că părțile puteau apela la împăcare doar înainte de judecată, adică până în momentul intervenției organelor de stat. Ulterior, la începutul sec. XVI, împăcarea în Rusia se putea realiza chiar și după pornirea unui proces penal de către autoritățile statale. După anul 1649, împăcarea nu mai este admisă de către stat, statul rus sancționa orice încercare a victimei de a se împăca cu infractorii. În timpul guvernării lui Petru I, instituția împăcării este anihilată, fiind instituită regula obligativității denunțului. Astfel, printr-o decizie din 25 ianuarie 1715, toate persoanele care au luat cunoștință de vreo infracțiune trebuiau să adreseze o plângere către organele de stat. Așadar, infracțiunea nu mai era privită drept o faptă ce atentează împotriva unui interes personal, ci reprezenta o infracțiune în adevăratul sens al cuvântului. Printr-un document legislativ din 1845, împăcarea forma una dintre cauzele care contribuia la înlăturarea răspunderii penale. Totuși, împăcarea nu era posibilă decât în cazul în care urmărirea penală putea fi pornită doar la cererea victimei. Ulterior, în anul 1885, împăcarea urma să-și producă efectele doar dacă a fost sancționată de judecător. De asemenea, împăcarea nu mai este o înțelegere verbală, ci trebuie să îmbrace în mod obligatoriu forma scrisă. În perioada sovietică dreptul penal purta un caracter exclusiv public, așa încât doar unele aspecte private erau reglementate de legea procesual penală. Astfel, în această perioadă erau urmărite penal doar la cererea victimei numai infracțiunile care atentau la relațiile familiale, relațiile de prietenie și alte relații interumane considerate obișnuite la acea vreme.

Codul penal al Republicii Moldova în art. 109, alin. (1) prevede că împăcarea este actul de înlăturare a răspunderii penale pentru infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, prevăzute la capitolele II–III, V–VI și la art.264 alin.(1) din Partea specială, precum și în cazurile prevăzute de procedura penală, dacă persoana nu are antecedente penale pentru infracțiuni similare comise cu intenție sau dacă în privința ei nu a mai fost dispusă încetarea procesului penal, ca urmare a împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție în ultimii cinci ani. În cazul minorilor, împăcarea părților poate fi aplicată și pentru infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, prevăzute la capitolul IV din Partea specială, precum și pentru infracțiuni grave, prevăzute la capitolele II–III și V–VI din Partea specială.¹

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, publicat la 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195

Deși Codul penal al Republicii Moldova reglementează instituția împăcării, ea nu este obligatorie, deoarece victima urmează să-l ierte pe cel vinovat necondiționat. Prin urmare, iertarea infractorului este considerată o eliberare sufletească - victima renunță la răzbunare, infractorul nu va fi tras la răspundere penală și, drept consecință, încetează raportul de conflict. În dreptul penal, semnele definiției ale împăcării sunt:

- Acordul voluntar: Părțile implicate în infracțiune trebuie să fie de acord să înceapă procesul de împăcare și să accepte termenii și condițiile acestuia voluntar și fără constrângeri;
- Renunțarea la acțiuni legale: Părțile trebuie să renunțe la dreptul de a iniția sau de a continua procedurile legale împotriva celuilalt participant la infracțiune;
- Restituirea prejudiciului: În unele jurisdicții, împăcarea poate implica și obligația infractorului de a restitui prejudiciul cauzat victimei sau de a compensa în alt mod daunele suferite;
- Consimțământul instanței: În unele cazuri, instanța poate fi implicată în procesul de împăcare pentru a verifica legalitatea și corectitudinea acordului dintre părți;
- Efectul înlăturării răspunderii penale: Odată ce împăcarea este realizată conform legii, aceasta poate conduce la înlăturarea răspunderii penale pentru infracțiunile implicate în conformitate cu prevederile legale aplicabile în fiecare caz.

Odată ce a fost acceptată împăcarea părților, ea va stinge totalmente conflictul – atât latura penală, cât și cea civilă a procesului. Stingerea totală a conflictului este și definitivă, deoarece prin acceptarea acordului de împăcare părțile nu mai au pretenții una față de alta. Aspectele de drept comparat referitoare la împăcarea părților în procesul penal pot varia semnificativ în funcție de jurisprudență și legislație. Cu toate acestea, există câteva aspecte generale care pot fi luate în considerare într-un context comparativ:

- Reglementarea legală: Legislațiile diferitelor țări pot avea abordări diferite în ceea ce privește împăcarea părților în procesul penal. Unele țări pot permite împăcarea în anumite tipuri de infracțiuni sau în anumite etape ale procesului penal, în timp ce altele pot avea restricții mai stricte sau pot interzice complet această practică.

- Procedurile și condițiile: Modul în care este reglementată procedura de împăcare și condițiile pe care părțile trebuie să le

îndeplinească pentru a realiza o împăcare pot varia. Acestea pot include aspecte precum necesitatea consimțământului liber și informat al părților, implicarea instanței judiciare sau a altor autorități în procesul de împăcare și posibilitatea de a restitui prejudiciul cauzat.

- Efectele împăcării: În unele țări, împăcarea poate avea efectul înlăturării răspunderii penale pentru infracțiunile implicate, în timp ce în altele poate fi luată în considerare doar în cadrul determinării pedepsei sau poate avea alte consecințe legale.

- Practici judiciare și culturale: Practicile judiciare și culturale pot influența modul în care este privită și aplicată împăcarea în procesul penal. De exemplu, în unele țări în care reconcilierea și medierea sunt valori importante, împăcarea părților poate fi încurajată și promovată într-o măsură mai mare.

- Studii de caz și compararea rezultatelor: Analiza studiilor de caz și a rezultatelor practice ale aplicării împăcării în diferite jurisdicții poate oferi insight-uri importante în ceea ce privește eficacitatea și impactul acestei practici în sistemele de justiție penală. Compararea acestor rezultate poate ajuta la identificarea celor mai bune practici și la îmbunătățirea legislației și practicilor existente.

Legislația Republicii Moldova, ca de altfel și a tuturor Republicilor Unionale, member a URSS a fost influențată în mare parte, de legislația rusă. Cel mai vechi document juridic rusesc conținea prevederi, care acordau dreptul părții vătămate să aleagă între aplicarea unei pedepse prin bătaie și perceperea unei amenzi. Nu pentru toate categoriile de infracțiuni părțile se puteau împăca. Spre exemplu, pentru faptele care cereau o pedeapsă capitală împăcarea nu se admitea. În acest sens, împăcarea a fost acceptată ca instituție, însă nu condiționată. Împăcarea era disponibilă părților de a fi aplicată doar înainte de judecată, adică până în momentul intervenției organelor de stat. Ulterior, la începutul sec. XVI, împăcarea în Rusia se putea realiza chiar și după pornirea unui proces penal de către autoritățile statale. După anul 1649 împăcarea nu mai este admisă de către stat, în acest fel legislația rusă intrând în trendul general care domina lumea la acea vreme. Mai mult ca atât, statul sancționa orice încercare a

victimei de a se împăca cu infractorii, scopul pedepsei penale fiind corectarea și reeducarea infractorului.

În Anglia, încă în anii '70 ai secolului trecut, împăcarea nu reprezenta un temei de încetare a urmăririi penale, iertarea făptuitorului de către victimă nu reprezenta un temei de înlăturare a răspunderii penale în cazul așa-numitului „atac simplu” (orice acțiune care scotea în evidență intenția de a utiliza forța). Mai târziu, pentru Anglia și SUA a devenit reprezentativă *justiția restaurativă*.ⁱⁱⁱ (*iii- justiție restaurativă- este o modalitate de a soluționa dauna apărută în urma unei infracțiuni. Ea presupune implicarea tuturor celor afectați pentru a ajunge la o înțelegere comună a celor întâmplate și la un acord cu privire la modul în care prejudiciul sau infracțiunea pot fi reparate și, astfel, justiția realizată.*)

Conceptul de justiție restaurativă a apărut și în Canada în anii '70 ai secolului trecut, iar adepții acesteia tratează infracțiunea drept o faptă orientată contra intereselor private ale persoanei, iar uneori chiar împotriva unui cerc îngust de persoane. Justiția restaurativă acordă un loc important victimei și reușește să-l responsabilizeze pe infractor. În acest sens, în cadrul justiției restaurative, victimele infracțiunilor obțin un rol central în cadrul procesului, iar procesul devine centrat pe dialog și negociere între părți.¹

Potrivit Dalinei Groza, prin aplicarea pedepsei, indiferent de modalitatea ei, aceasta reprezintă o sursă de satisfacție întotdeauna pentru stat, adeseori pentru infractor și foarte rar pentru victimă.²

În Brazilia nu sunt create autorități în atribuțiile cărora intră împăcarea victimei cu făptuitorul. În același timp, însă, instanțele judecătorești sunt în drept să emită opt tipuri de sentințe alternative sentințelor de condamnare la închisoare, inclusiv stabilirea unei compensații bănești în beneficiul victimei.

Soluționarea conflictelor dintre victimă și infractor pe calea încheierii acordului de împăcare este cunoscută și țărilor din America Latină. Legislația din El Salvador nu permite careva forme alternative împăcării încheiate în afara instanțelor judecătorești. Noile reguli procesual-penale adoptate în anul 1998 stabilesc că acordul dintre victimă și făptuitor poate determina încetarea procesului penal în cazul comiterii infracțiunilor contra patrimoniului, precum și a altor infracțiuni pentru care legea penală

¹ Buguța Elena, *Instituția împăcării în dreptul penal al Republicii Moldova, monografie, Chișinău, Cartea Juridică, 2014, p. 70*

² Groza Dalina, *Libertatea de apreciere a judecătorului în materia sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate. București: Editura C. H. Beck, 2011, p. 19*

prevede pedepse privative de libertate pe un termen mai mic de 3 ani. De asemenea, acordul de împăcare trebuie să conțină clauze previzibile referitoare la modul de compensare a prejudiciului.

Repararea prejudiciului produs prin infracțiune- în calitate de pedeapsă penală- este raspândită în Gana, India, China, Noua Guinee, Etiopia, Uganda, Tanzania, Sudan, etc. De regulă, obligația reparării prejudiciului figurează atât în calitate de pedeapsă principală, cât și în calitate de pedeapsă complementară.

Conform Codului penal georgian, instanța de judecată poate aplica, în cazuri speciale, acte de clemență (chiar dacă legea prevede sancțiuni foarte aspre) în cazul în care victima s-a împăcat cu făptuitorul, prejudiciul a fost reparat sau victima și făptuitorul au convenit asupra unei modalități de reparare a pagubei produse în rezultatul comiterii unei infracțiuni¹.

Potrivit art. 216 din Codul penal spaniol „nimeni nu poate fi condamnat pentru calomnie sau insultă în lipsa unei plângeri înaintate de către partea vătămată. Persoanele vinovate de comiterea infracțiunii de calomnie sau insultă nu vor fi supuse răspunderii penale în cazul iertării de către partea vătămată sau de către reprezentanții legali ai acesteia (în cazul infracțiunilor împotriva minorilor sau iresponsabililor), cu acordul instanței de judecată, ținându-se cont de opinia acuzatorului”.²

Codul penal german conține articole, care prevedd posibilitatea reducerii pedepsei și scutirea totală de pedeapsă pentru cazul în care făptuitorul a reparat prejudiciul: „dacă persoana care a comis fapta, depunând eforturi pentru a asigura compensarea prejudiciilor suportate de către partea vătămată, o despăgubește complet sau parțial”.³

În cazul în care repararea prejudiciilor presupune suportarea unor cheltuieli considerabile din partea făptuitorului și prejudiciile sunt reparate în tot sau în parte, atunci, în baza art. 49 alin. (1) din Codul penal german instanța este în drept să reducă pedeapsa sau să renunțe la aplicarea acesteia dacă pentru infracțiunea comisă legea penală prevede o pedeapsă privativă de libertate pentru un termen de până la 1 an sau o amendă de până la 360 u.c.

Împăcarea reprezintă un temei de liberare de pedeapsă, dar nu și de răspundere penală. Totuși, Codul penal german nu face o delimitare între noțiunile de răspundere penală și pedeapsă penală. De asemenea, conform

¹ Criminal Code of Georgia, Law of Georgia, LHG, 41(48), 13/08/1999

² Codul Penal Spaniol, Legea Organică 10/1995, din 23 noiembrie

³ German Criminal Code, 15.05.2003, Act of 13.11.1998

legii penale germane, liberarea de pedeapsa penală este admisă atât în cazul în care prejudiciul a fost recuperat integral, cât și pentru cazul reparării parțiale a acestuia. Este de reținut, în acest sens, că liberarea de pedeapsă penală reprezintă un drept al instanței, dar nu o obligație.

Comparând legislația penală a diferitor state am ajuns la idea că, uneori, condiția reparării prejudiciului cauzat prin infracțiune reprezintă un instrument juridico-penal independent de influență. Codul penal polonez stabilește drept măsuri penale de influență obligația de a repara prejudiciul cauzat prin infracțiune și executarea unei obligații pecuniare.¹

În schimbul reparării prejudiciului, instanța de judecată poate dispune atribuirea în favoarea victimei a unor compensații bănești pentru vătămări corporale grave, provocarea unor disfuncții ale organelor corporale, pentru tulburări de sănătate, precum și pentru recuperarea altor pagube cauzate.

În legea penală a Poloniei nu se conține o secțiune sau un capitol care să reglementeze condițiile de înlăturare a răspunderii penale. Art. 59 din Codul penal polonez stabilește că în cazul infracțiunilor pentru care este prevăzută o pedeapsă privativă de libertate nu mai mare de 3 ani, iar prejudiciul cauzat prin infracțiune este nesemnificativ, instanța este în drept să nu aplice pedeapsa penală dacă sunt stabilite măsuri penale de influență și dacă scopul legii penale poate fi atins prin îndeplinirea acestor măsuri. Altfel spus, legea penală a Poloniei stabilește posibilitatea liberării de răspundere penală în cazul aplicării unei măsuri penale, inclusiv cea care constă în condiția de reparare a prejudiciului.

Codul penal chinez prevede că, în ceea ce privește persoanele care au comis infracțiuni nesemnificative și pentru care nu există necesitatea de a fi urmărite în justiție, nu pot fi aplicate sancțiuni penale, ținându-se cont de circumstanțele specifice ale cauzei. În privinta acestora poate fi aplicată mustrarea publică sau pocăința scrisă, solicitarea publică a iertării, restituirea prejudiciului sau aplicarea de către autoritatea administrativă competentă a unei sancțiuni contravenționale.

În China, încă în Evul Mediu, exista o regulă generală care guverna situațiile de dobândire ilegală a proprietății: stabilirea valorii proprietății dobândite ilegal este ceea ce determină pedeapsa. În calitate de sancțiune pentru dobândirea ilegală a proprietății altuia era stabilită pedeapsa pecuniară, a cărei evaluare se desfășura pornindu-se de la mărimea pierderilor suportate de către victimă. Constatarea valorii daunelor cauzate prin infracțiunea de dobândire ilegală a proprietății avea loc printr-o

¹ *Penal Code Poland, Act of 6 June 1997, (Official Journal of 2 August 1997)*

recalculare a valorii bunurilor dobândite ilicit, transformarea prețului pagubei în prețul mătasei și obligarea făptuitorului la achitarea prețului de piață cel mai mare la mătase de la locul unde a fost săvârșită fapta. Pentru daunele cauzate prin furt și jaf opera o regulă specială: pentru bunurile furate sau jefuite se achita un preț dublu.

În concluzie, analizând instituția împăcării sub aspect istoric putem conchide că, de-a lungul secolelor, împăcarea infractorului cu victima a constituit unul dintre motivele de bază pentru înlăturarea răspunderii sau pentru atenuarea acesteia; împăcarea, deși are ca scop imediat apărarea unui interes particular, apără în același timp și un interes general. Prin caracterul său, împăcarea asigură realizarea scopurilor prevăzute de legea penală și, din acest punct de vedere, această instituție are o natură penală, dar nu procesual-penală, totodată având un caracter privat. Împăcarea părților poate avea loc doar în prezența voinței părților.

Instituția împăcării derivă atât din instituția răspunderii juridice, cât și din dorința omului de a se face dreptate, ființa umană dintotdeauna simțindu-se în siguranță doar atunci când statul a încurajat împlinirea sentimentului de echitate socială.

În contextul celor relatate am constatat că, împăcarea părților constituie actul bilateral de înlăturare a răspunderii penale, concretizat într-o înțelegere între partea vătămată, pe de o parte, și bănuț, învinuit sau inculpat, pe de altă parte, înțelegere intervenită până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești și care stinge raportul juridic penal, înlăturând răspunderea penală și consecințele civile ale cauzei. Împăcarea părților duce la neînceperea procesului penal, iar dacă a început, îi pune capăt. Împăcarea, prin caracterul său convențional, are efecte limitate la făptuitorii care și-au dat acordul la împăcare, nu și în raport cu alți participanți.

Din definiția împăcării părților putem deduce următoarele:

- a) împăcarea realizată în afara cadrului procesului penal nu poate avea efecte juridice prevăzute de legea penală;
- b) împăcarea, prin definiție, nu se poate realiza înainte de începerea procesului penal;
- c) împăcarea realizată după pornirea procesului penal produce efecte juridice doar dacă au fost respectate toate normele procesual-penale;
- d) actul împăcării, operând cu termeni de drept civil, este un act solemn.

Bibliografie:

1. Codul penal al Republicii Moldova, Legea nr. 985-XV din 18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.128-129/1012 din 13.09.2002;
2. Codul Penal Spaniol, Legea Organică 10/1995, din 23 noiembrie;
3. German Criminal Code, 15.05.2003, Act of 13.11.1998;
4. Criminal Code of Georgia, Law of Georgia, LHG, 41(48), 13/08/1999;
5. Buguța Elena, Aspecte privind istoricul și evoluția instituției împăcării penale, Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2014;
6. Buguța Elena, Instituția împăcării în dreptul penal al Republicii Moldova, monografie, Chișinău, Cartea Juridică, 2014;
7. Bulai Costică, Manual de drept penal. Partea generală. București: ALL, 2000;
8. Cesare Beccaria, Dei delitti e delle pene, Saggio, MDCCLXIY, 1974;
9. Diaconu Gheorghe, Pedepsa în dreptul penal, București, Lumina Lex, 2001;
10. Elian Gheorghe, Persoana vătămată în procesul penal, editura științifică, București, 1961;
11. Groza Dalina, Libertatea de apreciere a judecătorului în materia sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate. București: Editura C. H. Beck, 2011;
12. Negoită Alexandru, Gândirea asirobabiloniană în texte, București, Lumina Lex, 1975;
13. Penal Code Poland, Act of 6 June 1997, (Official Journal of 2 August 1997).

Біленчук П.Д.,
*кандидат юридичних наук,
професор Європейської академії прав людини,
м. Київ, Україна*

СИСТЕМНИЙ АСИМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАНСА ГРОССА

Понад тридцятилітній період проведеного нами системного асиметричного аналізу творчої діяльності та дослідження основних історіографічних відомостей про життєвий шлях, освітньо-викладацьку, конструкторсько-наукову, законотворчу, праксеологічну діяльність (судового слідчого, прокурора, голови судової колегії, радника земельного суду), військову службу під час війни в Боснії і громадянську діяльність австрійського юриста і кримінолога, основоположника і фундатора світової криміналістики, а в 1899-1902 р.р. професора, в тому числі декана правничого факультету (1899-1900 р.р.) університету Франца Йозефа в місті Чернівцях (Буковині) Ганса Густава Адольфа Гросса [1] дозволяє зробити нам ґрунтовний висновок про те, що, по-перше, це непересічна талановита особистість; по-друге, це надзвичайно віддана своїй професійній справі (судочинству, правосуддю, криміналістиці і правничій психології) людина; по-третє, це прагматик за світоглядом і переконаннями, який «закоханий» у науку криміналістику; в-четвертих, його вражаюча невичерпна працездатність (надруковані підручники, монографії, статті, рецензії, відгуки тощо); в-п'ятих, це потужний видавець, редактор та укладач багатьох наукових праць і часописів; в-шостих, це відомий освітянин, педагог, доктор права, професор, декан правничого факультету Франца Йозефа в м. Чернівцях (1899-1900 р.р.) і декан юридичного факультету Грацького університету в м. Грац (1910-1911р.р.); і, накінець, в-сьомих, це людина, яка є засновником першої у світі кафедри криміналістики, першого музею криміналістики, першого інституту криміналістики, першого підручника з курсу наукової криміналістики тощо.

Підсумовуючи вище викладене можна з упевненістю стверджувати, що наріжним каменем, життєвим кредом Ганса Гросса є духовність, справедливість, професіоналізм.

Тому в даному дослідженні нами особлива увага якраз звернута в напрямку розвитку мрій, думок, уявлень, переконань Ганса Гросса

про криміналістику, визначення її місця та ролі в системі правничих наук. Причому, акцентовано увагу на тому, що в сучасних підручниках з курсу криміналістики є серйозі недопрацювання – оскільки зовсім мало приділяється уваги дійсним творцям, засновникам, основоположникам, фундаторам вітчизняної, європейської і світової криміналістики, зокрема, Гансу Гроссу. Що стосується творця української криміналістики Степана Пилиповича Гика [2; 3; 4], який написав перший підручник з цього курсу українською мовою українським фахівцям взагалі майже нічого не відомо. Вважаємо, що дана праця деякою мірою усуне ті білі плями, які сьогодні ще існують в історіографії, як української, так і світової криміналістичної науки.

Якщо подивитися на це питання взагалі ширше, то можемо з упевненістю стверджувати, що до сьогоднішнього часу широкомаштабного консолідованого системного асиметричного наукового аналізу історії української криміналістики не існує, а її історіографія представлена надзвичайно скромно. До сьогоднішнього дня, наукові археологічні, біобібліографічні опрацювання питань історіографії української криміналістики не являються предметом широкої зацікавленості вчених криміналістів України. А криміналістика як навчальна дисципліна взагалі не є пріоритетною в українських університетах, інститутах і академіях. Такий стан речей взагалі ускладнює реальні можливості запобігати, протидіяти сучасній злочинності (організованій, комп'ютерній, корупційній тощо).

Найбільш комплексно історіографією української криміналістики займаються тільки П. Д. Біленчук (криміналіст), В. О. Комаха (криміналіст) і В. М. Чисніков (історик права) та ряд інших дослідників.

Варто зазначити, що сьогодні питання майбутнього розвитку науки криміналістики цікавить багатьох відомих європейських і світових науковців. Зокрема, нещодавно вперше було проведено Симпозіум з криміналістики 2022 з промовистою назвою «Сліди в майбутнє» Центром міждисциплінарних кримінальних наук імені Ганса Гросса (ZiK) при Інституті кримінального права, кримінально-процесуального права та кримінології юридичного факультету Університету Граца спільно з Австрійською асоціацією кримінальної служби (VKÖ) саме на базі юридичного факультету Університету Граца [5;6].

Отже можемо впевнено стверджувати, що історія знову повторюється через сотню років і сьогодні з новою силою, з оновленим науковим духом, з новою запальною енергією дослідників-першопро-

хідців науковці-криміналісти на весь світ голосно заявляють про основні пріоритети та неоціненну потребу сучасної електронної криміналістики для запобігання та розслідування нових злочинів електронного суспільства [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Література:

1. Біленчук П.Д., Круль С.М. Ганс Гросс – основоположник наукової криміналістики. Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні. *Матеріали IX Всеукраїнської конференції*. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2008. С. 218-220.
2. Гик Степан. Криміналістика. Регензбург, 1948. 221 с.
3. Пундій П. Гик Степан. *Енциклопедія сучасної України*. К., 2006. Т. 5. С. 584-585.
4. Біленчук П.Д., Чисніков В.М., Стрілець Г.О., Береський Я.О. Степан Гик – вчений, правознавець, лікар, меценат: до 105-річчя з дня народження: Монографія. За ред. П.Д. Біленчука. К.: УкрДГПІ, 2017. 92с.
5. Thomas Mühlbacher, Christian Bachhiesl: Hans Gross, die Kriminalistik und die Genese der wissenschaftlich fundierten Verbrechensbekämpfung Dokumente - Kriminalistik Symposion 2022: Spuren in die Zukunft (Graz 2022), S. 1-9 (https://www.researchgate.net/publication/365870948_Thomas_Muhlbacher_Christian_Bachhiesl_Hans_Gross_die_Kriminalistik_und_die_Genese_der_wissenschaftlich_fundierten_Verechensbekampfung_Dokumente_-_Kriminalistik_Symposion_2022_Spuren_in_die_Zukunft_G)
6. https://static.uni-graz.at/fileadmin/rewi-institute/Strafrecht/dokumente/Kriminalistik_Symposium_Programm_WEB_II.pdf
7. Біленчук П., Медвідь Ф. Ганс Гросс як фундатор криміналістичної науки (до 160-річчя з дня народження). *Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. ред. О.Я. Пилипчик*. К.: 2007. Вип. 32. С. 3-14.
8. Біленчук П.Д., Малій М.І., Перелигіна Р.В. Ганс Гросс – впроваджувач праксеологічного застосування методів криміналістики в Україні, Європі і світі. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.)*. Чернівці: Чернівець. нац. у-нт. ім.

Ю.Федьковича, 2023. 260 с. С.20-25.

9. Біленчук П., Медвідь Ф. Фундатор наукової криміналістики. *Правовий тиждень*. 2008. № 3. 15-22 січня. С. 14.

10. Біленчук П.Д. Видатні вчені криміналісти: історико-правове дослідження (друга пол. XIX – поч. XX ст.)/П.Д. Біленчук, В.М. Чисніков, О.О. Шульга. Частина I. Навч. посіб. Київ, 2011. 71с.

11. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник. За ред. П.Д. Біленчука. 4-те вид. допов. і доопр. К.: ВД „Дакор”, 2014. 520 с.

12. Біленчук П.Д. Століття розвитку української, європейської і світової криміналістики. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 9 грудня 2016 р.)*. Харків: Магулін, 2017. С. 44-50.

13. Біленчук П.Д. Кобилянський О.Л., Малій М.І., Перелигіна Р.В., Тарасевич Т.Ю. [та ін.]. Електронне суспільство, електронне право, кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери. Монографія. За заг. ред. П.Д. Біленчука і Т.Ю. Тарасевич. К.: УкрДГРІ, 2020. 388 с. С. 97.

14. Правова соціалізація особистості в сучасному світі: людина, суспільство, цивілізація. Монографія. За заг. ред. П.Д. Біленчука. К.: УкрДГРІ, 2020. 204 с.

15. Біленчук П.Д., Перелигіна Р.В., Малій М.І., Юрчишин В.М. Праксеологічна реалізація криміналістичних ідей Ганса Гросса: історіографія та погляд у електронне майбутнє: монографія. За ред. проф. П.Д. Біленчука. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 494 с.

Біленчук П.Д.,

*кандидат юридичних наук,
професор Європейської академії прав людини
м. Київ, Україна*

Малій М.І.,

*доктор філософії, завідувач юридичної клініки «Фенікс»
Київського університету права Національної академії наук України,
директор правничої компанії «АЮР-КОНСАЛТИНГ»,
м. Київ, Україна*

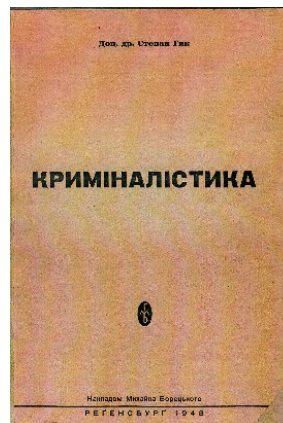
СТЕПАН ГИК-НАТХНЕННИК РОЗВИТКУ ІДЕЙ ГАНСА ГРОССА І ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

25 грудня 2024 року відзначаємо 112 років з дня народження Степана Пилиповича Гика – українського правознавця, доктора права, натхненника розвитку ідей Ганса Гросса, лікаря і мецената, а також фундатора української криміналістики. Його постать, як вченого-криміналіста, відома лише вузькому колу зарубіжних фахівців, хоча саме він був автором першого підручника криміналістики, який був виданий українською мовою [1; 2].

Степан Гик народився у 1912 році в Галичині, у містечку Добромиль, яке входило тоді до складу Австро-Угорщини (тепер Старосамбірський район Львівської області). Після закінчення у 1931 році Перемишльської гімназії чотири роки навчався на факультеті права Львівського університету.

*Степан Гик
з дружиною Марією Гик*

*Перший у світі україномовний
підручник з криміналістики*

Після закінчення університету протягом п'яти років працював правником у Перемишлі та Білостоці. Згодом став директором Перемишльської української торговельної школи. За цей час він підготував і видав дві монографічні наукові праці з кримінального права: «Кримінальний кодекс і його тлумачення» (Перемишль, 1941) та «Тлумачення Кримінального Суду» (Перемишль, 1942). У 1944 році Степан Пилипович одружився з Марією Веремчук – студенткою фармацевтичного факультету Львівського університету, де він теж навчався медицині. Невдовзі молодята емігрували до Німеччини, де поселилися у м. Ельвангені (Баварія, ФРН).

З метою отримання вченого ступеня правника Степан Гик у 1945 році поступив до мюнхенського Українського вільного університету (УВУ), де через два роки отримав диплом доктора права. У 1947-1950 роках працював у тому ж університеті викладачем, а згодом доцентом кримінального права. За сумісництвом він також обіймав посаду професора Українського технічно-господарського інституту в м. Регенсбурзі.

Працюючи в УВУ доцент Степан Гик захопившись ідеями Ганса Гросса підготував дві наукові праці, які вийшли друком: «Вина та її доказування» (Мюнхен, 1947) і перший україномовний підручник «Криміналістика» (Регенсбург, 1948). Зазначимо, що остання праця маловідома сучасним українським фахівцям, а тому буде доцільним вивчати її більш детально, щоб мати уявлення про перший підручник з криміналістики, виданий українською мовою.

Зазначимо, що книга нараховувала 221 сторінку і структурно складалася з двох частин: загальної і подрібної та показника літератури. Загальна частина мала: 1) передмову, 2) 8 розділів, поділених на підрозділи. У передмові автор зазначав, що «мета цієї праці була не тільки показати широкі обрії, що їх відкрили для криміналістики нові досягнення інших дисциплін як медицина, хімія, техніка тощо, але також виробити в нашого правника спосіб стисло-криміналістичного думання та дати йому хоч би мінімум теоретичного знання з цієї ділянки» [3, с. 1].

Очевидно, що наукова спадщина Степана Гика включає найповніший перелік праць в галузі кримінального права та криміналістики написаних ним ще до виїзду в США (1950 рік). Загалом Степан Гик написав чотири праці з кримінології, криміналістики.

Title Назва
Гик С. Кодекс кримінального поступування /С. Гик. – Перемишль, 1941. - 354 с. (Criminal Code and Interpretation. Peremyshl) *наявний рукописний переклад українською мовою, 192 сторінки.
Interpretations of the Criminal Courts Procedures. Peremyshl, 1942.
Свідок, його зізнання, права та обов'язки в карному праві 16.06.1946. (Witness, Privileges and Duties in Criminal Law)
Гик С. Криміналістика. Регенсбург: Наклад М. Борецького, 1948. – 221 с. Присвячено Мурці, дружині автора.
Вина та її докази в кримінальному праві 29.04.1950. (Guilt and its Evidence in Criminal Law)
Die Kriminalität der verschleppten Personen in den Jahren 1944-1949. (Crimes of Displaced Persons in the years 1944-1949) http://www.worldcat.org/search?q=au%3AHyk%2C+Stefan.&qt=hot_ author
Гик С. Криміналістика: [підручник] / Степан Гик. – Лондон, 1964. – 133 с. *фактично перевидання книги 1948 року, просто компактний друк з меншою кількістю сторінок

В статті Мілени Волянської (Ukrainian People) описується життя сім'ї Гиків, яка переїхала до США у 1950 році. Спочатку жили в м. Джоліет (Joliet). Після 2-х років шпитальної практики Степан Пилипович склав нострифікаційні іспити (процедура визнання дипломів, отриманих в університетах інших країн). Незабаром посвідку фахівця у галузі фармації отримала і його дружина, яка здобула ступінь магістра Ерлангенського університету (1949).

У 1957 році подружжя оселилося у м. Грігсвілл (Grigsville), штат Іллінойс. Отримавши ліцензію на приватну медичну практику й відкривши власні клініки у цьому місті й Мередозії, Степан Гик став їх директором та провідним лікарем, а його дружина очолила діагностичну лабораторію й відділ фармацевтики. Степан Гик надавав також послуги як судово-медичний радник і експерт. Разом зі своєю дружиною належав до Українського Лікарського Товариства

Північної Америки та Чикаго, долучався до праці Світової федерації лікарських товариств. Вони щедро жертвували кошти на українські культурно-освітні проекти як у США, так і у Німеччині, наприклад щорічні стипендії студентам та викладачам Українського вільного університету (м. Мюнхен).

Степан Гик трагічно загинув у автокатастрофі 4 лютого 1981 року у місті, яке стало його новою домівкою на американських теренах. Через три з половиною роки відійшла у Вічність й Марія Гик. Їх доньки Наталка та Софія продовжили лікарську династію, успадкувавши справу батьків (Мілена Волянська. Стаття від 2 червня 2017 року. Ukrainian People).

Сьогодні для нас є цілком очевидним той факт, що молодий і талановитий доцент Степан Гик працюючи в Українському вільному університеті перейнявся ідеями Ганса Гросса [4;5;6;7] та подовжив життя його думок в наукових працях «Вина та її доказування» (Мюнхен, 1947) та першому україномовному підручнику «Криміналістика» (Регенсбург, 1948).

На нашу думку ідеї Ганса Гросса стали невичерпним джерелом сучасного наукового пізнання і цивілізаційного поступу не тільки для Степана Гика, але і віднайшли праксеологічну криміналістичну реалізацію їхніх поглядів в працях науковців в сучасному електронному світі [8;9].

Література:

1. Пундій П. Гик Степан. Енциклопедія сучасної України. К., 2006. Т. 5. С. 584-585.
2. Біленчук П.Д., Чисніков В.М., Стрілець Г.О., Береський Я.О. Степан Гик – вчений, правознавець, лікар, меценат: до 105-річчя з дня народження: Монографія. За ред. П.Д. Біленчука. К.: УкрДГРІ, 2017. 92с.
3. Гик Степан. Криміналістика. Регензбург, 1948. 221 с.
4. Біленчук П.Д., Малій М.І., Перелигіна Р.В. Ганс Гросс - впроваджувач праксеологічного застосування методів криміналістики в Україні, Європі і світі. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.)*. Чернівці: Чернівець. нац. у-нт. ім. Ю.Федьковича, 2023. 260 с. С.20-25.

5. Біленчук П.Д., Лихова С.Я., Малій М.І. Ганс Гросс - засновник та інноватор світової криміналістики. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.)*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці: Технодрук, 2021. 280 с. С.24-28.

6. Біленчук П.Д., Лихова С.Я., Малій М.І. Перший у світі музей криміналістики імені Ганса Гросса. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.)*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці: Технодрук, 2021. 280 с. С.28-33.

7. Біленчук П.Д., Ганс Гросс – фундатор, новатор і праксеолог криміналістичної науки в Україні, Європі та світі. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.)*. Чернівці : Чернівецьк. нац. у-нт ім. Ю. Федьковича, 2023. 256 с. С.23-28.

8. Біленчук П.Д., Малій М.І. Ганс Гросс - невичерпне джерело сучасного наукового пізнання і цивілізаційного поступу. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.)*. Чернівці : Чернівецьк. нац. у-нт ім. Ю. Федьковича, 2023. 256 с. С.28-33.

9. Біленчук П.Д., Перелигіна Р.В., Малій М.І., Юрчишин В.М. Праксеологічна реалізація криміналістичних ідей Ганса Гросса: історіографія та погляд у електронне майбутнє: монографія. За ред. проф. П.Д. Біленчука. Київ: Видавництво Ліра. К, 2023. 494с.

Мартиненко О.П.,

*кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії та
культурології Чернівецького національного університету*

імені Юрія Федьковича;

*провідний фахівець з організації наукової роботи Чернівецького
науково-дослідного експертно-криміналістичного*

центру МВС України,

м. Чернівці, Україна

ПОЗИТИВІЗМ У НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ ГАНСА ГРОССА

Ганс Гросс (Hans Gross, 1847-1915) – відомий австрійський криміналіст, юрист, вчений – один із засновників сучасної криміналістики. В історії Чернівців Г. Гросс займає почесне місце – він був професором та деканом юридичного факультету Чернівецького університету¹ з 1898 по 1902 р. У цей період часу Г. Гросс не лише викладав право, а й активно розвивав криміналістику, сприяючи введенню нових дисциплін, пов'язаних із слідчими діями та судовою експертизою.

Саме в Чернівцях Г. Гросс написав більшу частину своєї фундаментальної праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики». Ця робота суттєво вплинула на формування криміналістичних штудій. І, хоча акцент в ній переважно робився на практичних аспектах правозастосування та судових розслідуваннях, в ній також присутній філософський зміст, на якому ми якраз хочемо зосередитися в цьому дослідженні.

Перше, що впадає в око під час знайомства з професійними поглядами австрійського вченого, – це його орієнтація на позитивістську філософію з її емпіризмом та суворою науковою практикою. Г. Гросс був переконаний, що криміналістика має опиратися на досвід точних наук і емпіричні методи. Він підкреслював цінність систематизації доказів та застосування об'єктивного аналізу.

При всьому тому, Г. Гросс не був типовим позитивістом того часу. У своїх вподобаннях він обрав найбільш жорсткий варіант цієї філософії – максимум науки, логіки, фактів і ніяких зайвих теорій. З

¹ За часів Ганса Гросса Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича називався Університетом Франца-Йосифа (Universität Franzens-Josephs).

точки зору Г. Гросса у позитивізмі було занадто багато соціології і мало науки¹. Цей момент чітко простежується у його критиці теорії Чезаре Ломброзо².

Свій аналіз ідей італійського криміналіста Г. Гросс починає із короткого їх викладу, після чого переходить до критики. Він наводить «нищівну характеристику» теорії Ч. Ломброзо, яку тій дав доктор Ньюке: «твори Ломброзо “з усіма своїми допусками, перебільшеннями, поспішними висновками” не відповідають тим вимогам, які ми маємо пред'являти до наукової праці. “Credo” цієї книги говорить: “немає природженого злочинця і немає злочинного типу”» [1, с. 133-134]. Після цитати доктора Ньюке, Г. Гросс робить ремарку: «Отже, основна догма цієї позитивної школи потерпіла поразку...».

Як бачимо, для Г. Гросса позитивізм не є цілісним явищем. Коли він пише «ця позитивна школа», то це означає деяку їх кількість, що точно більше однієї. І, справді, позитивізм для Г. Гросса – це ріка, що має свої розгалуження і витoki, деякі з яких приречені пересохнути, наприклад, школа антропологічного позитивізму Ч. Ломброзо: «Що стосується положень теорії Ломброзо в даний час, то ми маємо право визнати їх такими, що пішли у минуле» [там само, с. 136]. В той же час, інші позитивні вчення мають, з точки зору австрійського вченого, право на життя: «тим самим італійцям (Ломброзо, Феррі, Гарофало – вчені першої школи. – *О.М.*) належить заслуга у виявленні неспроможності догматів цієї теорії (мова йде про теорію Ломброзо. – *О.М.*), особливо представникам так званої третьої школи: Карневалі Алімена. Цей вчений вперше довів, що у позитивістів кримінальне право поступилося місцем кримінальній соціології» [там само, с. 136-137].

Отже, видно, що соціологія для Г. Гросса була в куди меншому пріоритеті, ніж юридична кримінальна практика. При цьому, якщо погортати його «Керівництво для судових слідчих...», то можна побачити, що вчений аж ніяк не був закоренілим противником

¹ В часи Г. Гросса вирувала гостра дискусія щодо статусу соціології як науки. Переважна більшість вчених-позитивістів – серед них Г. Гросс – вважали її допоміжною щодо науки дисципліною, а деякі, наприклад, Е. Дюркгейм не погоджувались з цим, наполягаючи на тому, що соціологія таки варта звання «науки» [2, с. 11]. В кінцевому підсумку, позиція Е. Дюркгейма переважила і соціологія змогла утвердитися у науковому статусі.

² Чезаре Ломброзо (1835-1909) – італійський кримінолог, засновник антропологічної школи кримінології. Він розробив теорію природженого злочинця, стверджуючи, що злочинна поведінка є наслідком біологічної схильності, яка проявляється у фізичних рисах, таких як асиметрія обличчя, низький лоб або великі щелепи. Ломброзо вважав таких людей «еволюційно примітивними». Його підхід критикували за біологічний детермінізм, але, тим не менше, саме з його ідей почалося наукове вивчення феномену злочинності.

соціології. На сторінках «Керівництва» багато прикладів того, що він був добре знайомий з підходом цієї нової для того часу дисципліни. Він часто поєднує суто соціологічну проблематику із криміналістикою. Отже, Г. Гросс був не противником соціології або деяких позитивних шкіл, а противником загалом несерйозного ставлення до науки та наукового підходу.

Гарною ілюстрацією цьому є його слова, зроблені в кінці аналізу положень теорії Ч. Ломброзо: «Загалом можна зробити наступний висновок: часткова відсутність справжньої науковості, часткова відсутність серйозної наукової підготовки, часткове найвнутрішніше тлумачення фактів і не в меншій степені суттєва частка самонавіювання – все це разом пояснює ризикованість, різкі переходи і загальну неспроможність теорії Ломброзо. І, якщо ця теорія, всупереч усьому, набула популярності, то тільки завдяки характерній відсутності чіткості суджень, яка, присутня і у деяких наших сучасних учених» [там само, с. 139].

У підсумку можемо констатувати, що ситуація мало в чому змінилася. В науці й досі вистачає прикладів неналежного ставлення до наукової діяльності. Понад те, підхід, подібний тому, що застосовував Г. Гросс, називають сциєнтичним, нівелюючи в такий спосіб те цінне, що в ньому є.

Що стосується аналізу інших філософських положень, поглядів та доктрин, яких дотримувався Г. Гросс, то їх є ще чимало. Це ідеї інтердисциплінарності наук, соціальної психології, кримінальної етики, технічного раціоналізму і багато чого іншого. Всі вони заслуговують окремого дослідження.

Література:

1. Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik : in zwei Teilen. München : J. Schweitzer Verlag (Arthur Sellier), 1908. I. Teil: Theoretische Erscheinungslehre des Verbrechens; II. Teil: Praktische Untersuchungskunde. 544 s.

2. Mary C. Brinton; Victor Nee. The New Institutionalism in Sociology / Foreword by Robert K. Merton. Stanford : Stanford University Press, 2001. 352 p.

Одерій О.В. ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький*

АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗДОБУТКІВ ГАНСА ГРОССА ДЛЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

«Це стара історія, але вона
завжди залишається новою»

Генріх Гейне

Правильне розуміння сутності того чи іншого явища неможливе без вивчення історії його виникнення та розвитку. Не є виключенням й питання формування криміналістики. Її виникнення в середині - наприкінці ХІХ століття було зумовлено необхідністю використання досягнень природничих і технічних наук у боротьбі зі злочинністю. Саме Ганс Гросс зробив неоціненний внесок у її розвиток, і по праву вважається основоположником цієї науки. Його науково-практичні доробки, що відображені в опублікованих працях (де однією з головних є - «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» [1; 2] й дотепер не втрачають актуальності.

Так, у згадуваній роботі вже на той час автором було присвячено обізнаним особам цілу главу («Про обізнаних осіб»). Високо оцінюючи значення їх консультацій для результатів розслідування він підкреслював, що «Без сумніву, найважливішим допоміжним засобом, що є в розпорядженні С. С., є обізнані особи, висновки яких часто мають вирішальний вплив на справу. Щоправда, С. С., особливо той, хто живе в глушині, не завжди може мати у своєму розпорядженні осіб, які стоять на висоті вимог сучасної науки, але, по-перше, у серйозних випадках він завжди має змогу звернутися до обізнаних осіб, які мешкають у центрі судового округу, і, по-друге, варто пам'ятати, що за відомого вміння користуватися експертами, хоч би й не дуже високої компетентності, С. С. має змогу досягти цілком цінних для справи результатів» [2, с.184]. Наведене певним чином корелюється із ситуацією, коли після повномасштабного вторгнення РФ до України (24.02.2024) практично

всі експертні установи Донецької області вимушені були переміститися до інших областей України¹, що вкрай ускладнило роботу правоохоронних органів у Донецькій області [7].

Крім того, Г. Грос докладно аналізує можливості залучення судового лікаря, мікроскопіста, фізика, хіміка, фахівця зі зброї, інших фахівців при цьому наголошуючи, що нерідко для справи далеко не так важливо, кого саме було запитано, а значно важливіше, як сформульовані були запитання, про що саме і в який момент досудового слідства [2, с.184-185]. В розвиток цієї тези ми на тепер маємо певні науково-практичні посібники, порадики де визначені види судових експертиз, їх можливості та надані орієнтири щодо формулювання питань².

Не менш цікавим є параграф, присвячений питанню справедливої винагороди обізнаних осіб за праці. Така винагорода, на думку вченого, не повинна бути ні занадто високою - щоб не перетворювати науку на комерційну діяльність, ні занадто низькою, щоб не пригнічувати інтересу фахівців до ретельності проведених досліджень [2, с. 336-338]. На тепер інститут використання спеціальних знань обґрунтовано зайняв своє місце в кримінально-процесуальному законодавстві більшості країн світу. Досвід залучення обізнаних людей до розслідування злочинів від Стародавнього Китаю до наших днів довів необхідність і корисність такої практики.

Що стосується роботи з дітьми, то Г.Гросс мав свою позицію, оскільки вважав, що свідчення дітей у багатьох відношеннях цінніші за свідчення дорослих, оскільки вони значно правдивіше передають події. Наприклад, акцентуючи свою увагу на необхідності суворого розрізнення свідків за їхнім віком, він вважав, що «від дітей можна отримати дуже цінні свідчення, особливо від підлітків. Розумний, розвинений хлопчик або дівчинка взагалі найкращий свідок, який тільки може бути; він усім цікавиться, має певну самостійність суджень і докладає всіх зусиль до того, щоб допомогти справі справедливості. На його думку «діти віком 7-9 років - найправдивіші

¹ Головним чином мова йде про Донецький науково-дослідний експертно криміналістичний центр МВС України [3], Донецьке відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. Бокаріуса» [4], Донецьке обласне бюро судово-медичної експертизи [5; 6].

² Зауважимо, що така інформація зараз наявна й на сайтах відповідних експертних установ [8; 9; 10].

свідки. Любов і ненависть, честолюбство і підступність, становище в суспільстві і багатство - все це чуже настільки юному віку»[2, с. 118]. На тепер відомо, що показання дітей і підлітків (за належної тактики допиту й уміння його проводити з урахуванням вікової специфіки малолітніх і неповнолітніх) заслуговують на увагу та здебільшого містять скоріше правду, ніж брехню. А сучасні психологи взагалі стверджують, що діти віком від 1 року до 2 років уже в змозі відокремити правду від неправди, розуміти окремі обставини того, що відбувалося з ними, 3-4-річні діти можуть давати цілком зв'язні свідчення та брати участь у пред'явленні для впізнання, а діти старшого дошкільного (5-6 років) і тим паче шкільного віку можуть виступати як цілком самостійні суб'єкти допиту. Наразі для допиту неповнолітніх використовуються так звані «Зелені кімнати»[11], що можна вважати прямим удосконаленням ідей Г.Гросса.

Серед звичного для сьогодення набору інструментів у його криміналістичній валізі вирізнялися сигара, маленька коробочка цукерок і невеликий хрестик із розп'яттям. Щодо смаколиків, то Г.Гросс пише так: «Цукерки чинять благодійну дію на маленьких свідків: плачуча, несмілива дитина, завдяки цьому простому засобу, перетворюється на дохідливого корисного свідка». Що стосується сигари, то на думку Гросса, вона необхідна під час роботи в місцях з їдкими специфічними запахами, які, як відомо, часто супроводжують роботу слідчого. Ну і третій об'єкт, який не входить сьогодні в жодні криміналістичні портфелі - хрестик із зображенням розп'яття. Це пов'язано з тим, що за вимогою діючого кримінального процесуального законодавства України (ст. 224 КПК України) під час допиту свідків обов'язковим є попередження останніх про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань (потерпілих - за давання завідомо неправдивих показань), а за часів Г.Гросса ж свідок приносив присягу на розп'ятті. Саме тому науковець зазначає, що хрестик із розп'яттям у портфелі слідчого допоможе, наприклад, якщо потрібно привести до присяги тяжко пораненого [2, с.178-181].

Сьогодні зміст криміналістичної валізи може бути різним (залежно від характеру злочину), але практично у всіх валізах є пакувальні пакети, в які поміщаються речові докази, набір колбочок і різні вимірювальні прилади.

Таким чином, ми можемо перекоонатися в тому, що порушені Гансом Гроссом понад століття тому питання, не втратили своєї актуальності й донині. Навпаки, тільки збільшилася потреба правоохоронних органів у системному використанні криміналістичних знань на тлі інтенсивного розвитку науки і техніки, що додатково актуалізується умовами воєнного стану.

Література:

1. Hans Gross. Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki: Opracowanie i przekład / Kasprzak Jerzy. Warszawa: Difin, 2021. 561 S

2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Киев: «Центр учебной литературы», 2021. 1080 с.

3. Донецький науково-дослідний експертно криміналістичний центр МВС України. URL: <https://ndekc.dn.ua/>

4. Донецьке відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. Бокаріуса». URL: <https://nncise.org.ua/viddilennya/donetsk>

5. Донецьке обласне бюро судово-медичної експертизи. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/-%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82.pdf>;

6. 19 обласних бюро судмедекспертизи перейшли до сфери управління МОЗ, нову державну судову установу створено в Луганській області. URL: <https://moz.gov.ua/uk/19-oblasnih-byuro-sudmedekspertizi-perejshli-do-sferi-upravlinnya-moz-novu-derzhavnu-sudovu-ustanovu-stvoreno-v-luganskij-oblasti>

7. Одерій О.В. Проблеми використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних проваджень в умовах війни (на прикладі Донецької області)// Актуальні питання судової експертизи та криміналистики : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). — Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. — С.210-212. URL: [https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2023_tezy_konference28_compressed_compressed_compressed_compressed%20\(1\)-181-360.pdf](https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2023_tezy_konference28_compressed_compressed_compressed%20(1)-181-360.pdf)

8. Експертна служба МВС. Дослідження.
URL: <https://dndekcs.mvs.gov.ua/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/>

9. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». Види експертиз. URL: <https://nncise.org.ua/diyalnist/ekspertna-2>

10. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Експертна діяльність. URL: <https://kndise.gov.ua/category/ekspertna-diyalnist/>

11. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. – Київ, 2021. – 48 с.
URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>

Крайній П.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

Торончук І.Ж.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

НАУКОВІ НОВЕЛИ ГАНСА ГРОССА НА ОЗБРОЄННІ БУКОВИНСЬКИХ ПРАВНИКІВ

Заснування на Буковині у період панування Австро-Угорської імперії університету вплинуло як на державне, так й суспільне життя краю. З-поміж трьох факультетів, що розпочали свою діяльність в університеті у 1875 році особливе місце належало саме юридичному факультету. З однієї сторони його діяльність задовольняла інтереси метрополії щодо забезпечення органів публічної влади, судових та правоохоронних органів висококваліфікованими юристами. З іншої – плідна діяльність професорсько-викладацького складу створювала можливості для впровадження провідних європейських практик, що дозволило сформуванню, власне, буковинську правничу школу. Окрема роль у суспільному житті тогочасної Буковини належала адвокатам, які у силу свого правового статусу здійснювали як представництво інтересів держави, так й інтересів приватних осіб. Водночас унікальність професійної підготовки правників у стінах юридичного факультету з 1875-1919 рр. характеризувалась постійним вдосконаленням освітнього та наукового процесів, які тісно пов'язувались із обговоренням та вирішенням практичних завдань. Синергія теорії та практики відбувалась не лише на лекційних та практичних заняттях, але й шляхом ведення дискурсу на сторінках щомісячника «Österreichische richter-zeitung» («Австрійська суддівська газета») [1]. Його заснування у 1904 році стало новою віхою наукового та практичного зрізу юриспруденції не лише на теренах Австро-Угорщини, але й далеко за її межами. Ініціаторами

створення даного фахового видання стали знані представники суддівської та адвокатської спільноти.

Редакційна політика щомісячника ґрунтувалась на двох взаємодоповнюючих правилах. По-перше, у ньому публікувались найбільш актуальні наукові праці та огляди на них, які охоплювали різні сфери юриспруденції (статті, монографії, підручники тощо). По-друге, на шпальтах видання окреме місце відводилось огляду судової практики, в тому числі – Верховного Суду, яка була вкрай необхідною під час вирішення приватно-правових та публічно-правових спорів. Відповідні повідомлення, крім популяризації праць, супроводжувалися рецензіями на них від представників редакційної колегії. Буковинські правники за допомогою часопису намагалися тримати постійний зв'язок із викладачами факультету, які продовжували свою наукову діяльність у інших правничих школах. Заснування правничого часопису на Буковині сприяло масштабуванню наукової та практичної співпраці між європейськими правничими школами про що згадував у передмові до щомісячного журналу з права «Bucovina: revista lunară de drept, siciologie și criminologie» («Буковина: щомісячний журнал з права, соціології та кримінології») [2] відомий у міжвоєнний період науковець та адвокат К. Радулеску [3, с. 231-232].

Особливе місце з-поміж наукових напрямків у вищевказаний період займало кримінальне право та криміналістика, що обумовлювалось наявністю потужного викладацького складу, який володів не лише теоретичними, але й практичними знаннями. Так, над своїми фундаментальними працями з криміналістики всесвітньовідомий науковець-криміналіст доктор Г. Гросс почав працювати у стінах юридичного факультету Чернівецького університету. Його авторитет як високоінтелектуального науковця, викладача та практика дозволив сформувати унікальну творчу спадщину. При цьому під поняттям спадщина ми пропонуємо розуміти не тільки і не лише його наукові доробки, але й значну кількість учнів, що стали послідовниками його вчень, які використовували їх у практичній сфері.

Однією із маловідомих та недосліджених сторінок історії кримінального права та криміналістики на теренах буковинського краю є співпраця Г. Гросса із його учнями. Яскравим прикладом підтримання таких тісних наукових зв'язків є систематичні

повідомлення про наукові доробки Г. Гросса на шпальтах «*Österreichische richter-zeitung*» [4, Р. 35-36]. Більшість повідомлень, рецензій, есе на його наукові праці, опублікованих на шпальтах першого буковинського правничого часопису, належали перу доктора права М. Премінгеру¹, який незважаючи на дуже молодий вік входив до складу редколегії. Будучи видатним практиком, який розпочав свою професійну кар'єру із посади слідчого на Буковині він високо цінував науково-практичний доробок Г. Гросса для практикуючих юристів. Коло його інтересів у перше роки публікації часопису стосувались питань еволюції криміналістичної науки (в особливості воєнної криміналістики) та військового судочинства [5, Р. 46-51].

Свої позитивні міркування М. Премінгер неодноразово висловлював у рецензіях на праці Г. Гросса, які публікувались у часописі, дозволяючи собі навіть іноді не погоджуватися із науковими дискусіями та категоричністю свого наставника щодо причин злочинності.

Крім можливості знайомитись із новелами правничої науки на шпальтах щомісячника «*Österreichische richter-zeitung*» читачі знаходили інформацію й про те, де їх можна було замовити та за якою ціною. Наприклад поряд із рецензією М. Премінгера на 4-те видання двотомника «Посібник для слідчого як система криміналістики» 1904 р. вказано що їх можна придбати у видавництві «J. Schweitzer» за 18 марок [7, Р. 100].

Для кращого ознайомлення із тогочасною практикою рецензування та рекламування найкращих наукових правничих доробок пропонуємо ознайомитися із двома рецензіями М. Премінгера на посібники Г. Гросса що були надруковані на шпальтах «*Österreichische richter-zeitung*» у 1904 р.

«Рецензія-відгук на «Посібник для слідчих як система криміналістики». Автор – доктор Ганс Гросс, професор німецького університету в Празі, видання четверте, доповнене, Мюнхен, 1904, видавництво «Швайтцер», випуск 1.

Результат десятилітньої практичної діяльності видатного фахівця у галузі кримінального права ґрунтується на концепції про те, що знання законодавства та коментаря до нього не достатньо для

¹ Маркус Премінгер – відомий адвокат, випускник Буковинської правничої школи, генеральний прокурор Австро-Угорської імперії.

підготовки та організації діяльності слідчих органів та їх працівників. Різнобічна, часто непередбачувана взаємодія слідчого із незнайомими людьми та різноманітними галузями знань ставить перед ним високі вимоги, реалізація яких можлива лише за наявності у нього відповідної підготовки та оснащення. Автор поставив за мету представити цінні результати діяльності, які здобуті завдяки надзвичайному особистому інтелектуальному потенціалу, вродженій гостроті розуму та проникливості, а також намаганням уберегти колег від труднощів через які він особисто пройшов. Йому це вдалось зробити у повній мірі.

Ми вважаємо за недоцільне здійснювати детальну характеристику змісту цієї новаторської книги, оскільки перших три видання, які перебували у продажу з часу її виходу у світ дванадцять років тому, принесли авторові широке визнання у авторитетних колах читачів.

Варто наголосити, що четверте видання першого випуску робить значний внесок у розвиток кримінального права як науки, надає вичерпну інформацію із найновіших літературних джерел, демонструє істотне покращення та збільшення змісту посібника.

З огляду на намагання скасувати досудове розслідування, варто зазначити, що у результаті реалізації цих намірів практична цінність роботи аж ніяк не буде втрачена. Книга, хоч і за назвою призначена головним чином для слідчих, сприяє поглибленню знань та удосконаленню розслідування злочинів загалом і, з цієї причини, буде завжди актуальною. Уважний читач знайде тут неоціненний досвід яким можна скористатися через призму кримінального правосуддя. Ця друкована праця буде незамінною для слідчого, корисною для кожного юриста та цікавою навіть для нефахівців. Доктор Премінгер» [6, Р. 56].

««Рецензія-відгук на «Посібник для слідчого як система криміналістики». Автор – доктор Ганс Гросс, професор німецького університету в Празі, четверте видання, доповнене видання, Мюнхен, 1904, видавництво «Швайтцер», випуски 2-4 (закінчення) у 2-х томах, ціна 18 марок.

Четверте видання цього видатного твору, перший випуск якого ми вже обговорювали, тепер повністю завершено. Оскільки загальне значення роботи та її мета вже були оцінені варто зупинитися на її

змісті, зокрема на тих частинах, які були включені вперше або ж суттєво перероблені.

Після розгляду процедури допиту обвинуваченого пропонується цікава дискусія про цінність фізіогноміки та гостра критика школи Ломброзо. Автор пояснює свої прагнення знайти корені злочинності не через низький рівень моралі, а внаслідок спадкової дегенерації, що, за його словами, є наслідком всеосяжного нігілізму. Італійцю Чезаре Ломброзо автор, можливо, надто категорично, відмовляє в оригінальності його ідеї та звинувачує у недостовірності й перебільшенні статистичних даних посилаючись на критику з боку його опонентів. Гросс навіть доходить до твердження, що позитивна криміналістична школа є застарілою. Чи є таке твердження обґрунтованим? Для сьогодення воно безпідставне, але про майбутнє ми судити не будемо!

Неоціненними у посібнику є інструкції - правила поведінки на місці злочину, їхній опис та підготовка до офіційних дій на місці. Окремо розглядаються природа та впливи гіпнозу, а також його значення у кримінальному процесі. Новітні досягнення в антропометрії за системою Бертильона та дослідження, що стосуються дактилоскопії (методика Гелтона), представлені стисло та чітко. Особливо цікавими є розділи, присвячені вивченню життя циган та злочинців (аферистів), їхньої поведінки, ознаки і мову. Спеціальні глави присвячені розслідуванню нещасних випадків на великих підприємствах та оцінці завданих збитків, вивчення яких допоможе слідчому подолати труднощі, що нерідко з'являються у практичній діяльності. Насамкінець варто згадати про численні малюнки, зручну структуру тексту та чудові покажчики які значно полегшують опрацювання матеріалу. Кожен, хто ознайомиться з цією працею, неодмінно висловить вдячність її автору за його вклад. Доктор Премінгер» [7, Р. 99-100].

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що заснування щомісячного часопису «*Österreichische richter-zeitung*» стало знаковою подією для правничої спільноти не лише Буковини, але й усієї Австро-Угорської імперії. Він став іще одним інструментом налагодження співпраці між представниками різних правничих шкіл, між викладачами та їх учнями. Яскравим прикладом такої синергії стали публікації у яких відображався науковий та практичний

дискурс з актуальних питань кримінального права та криміналістики між Г. Гроссом та М. Премінгером.

Література:

1. «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. Jahrgang 1904, № 1, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904.
2. Radulescu C. Cuvântul nostru / Bucovina: revista lunară de drept, siciologie și criminologie, 1 martie 1927, Anul I № 1, Cernaui. 1927. P. I-V.
3. Торончук І. Ж., Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти розвитку кримінально-правової науки в Чернівецькому університеті в 1918–1940 рр. Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 229–233.
4. «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. Februar 1904, № 2, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904. P. 35-36.
5. Preminger M. Die zivilrechtliche Stellung des Deserteurs. «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. März 1904, № 3, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904. P. 46-51.
6. Preminger M. Rezensionen «Handbuch für den Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik von Dr. Hans Groß, Professor an der deutschen Universität in Prag, vierte vermehrte Auflage. München 1904...». «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. März 1904, № 3, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904. P. 56.
7. Preminger M. Rezensionen «Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, von Dr. Hans Groß, Professor an der deutschen Universität in Prag, vierte vermehrte Auflage. München 1904. J. Schweitzer Verlag. 2. bis 4. Lieferung (Schluß). 2 Bände...». «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. Mai 1904, № 5, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904. P. 99-100.

Шевчук В. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
заслужений юрист України,
м. Харків, Україна*

РОЛЬ НАУКОВИХ ІДЕЙ ТА ПРАКТИЧНИХ РОЗРОБОК ГАНСА ГРОССА У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ ВОЄННОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Одним із головних завдань держави України у сучасних умовах війни є відсіч збройної агресії РФ та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні злочинів, пов'язаних із вторгненням російських загарбників на територію України. Практика показує, що ці та інші важливі завдання можуть бути вирішені комплексно і системно [10, с. 21]. Передусім мова йде про приведення національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів, а також про формування ефективних криміналістичних рекомендацій щодо техніко-, тактико- та методико-криміналістичного забезпечення діяльності зі збирання та дослідження доказів воєнних злочинів.

Враховуючи тенденції інтеграції та міждисциплінарного характеру формування системи наукових знань, що потребують досліджень воєнних злочинів, військових кримінальних правопорушень можна констатувати про формування нового наукового стратегічного напрямку у криміналістиці - **воєнної криміналістики** [9]. Сьогодні спостерігаються спроби та намагання обґрунтувати концепцію воєнної криміналістики. При цьому пропонується необхідність розроблення «воєнно-польової криміналістики», «воєнно-прикладної криміналістики», «воєнної криміналістики» (В. В. Тіщенко, В. В. Білоус, А. М. Вейц, Г. М. Григорян, О. М. Дуфенюк, Д.О. Матинова, Д.В. Кіріка, Е.І. Оржинська та ін.). Водночас, формування концепції воєнної криміналістики стало можливим завдяки науково-практичний

спадщині видатного австрійського вченого-криміналіста, судового слідчого, доктора права, професора Ганса Густава Адольфа Гросса (1847–1915 рр.) [6, с. 11-23].

Відомо, що становлення, розвиток та формування криміналістичної науки та воєнної криміналістики тісно пов'язані з іменем одного із засновників, фундаторів науки криміналістики - «науки для судових слідчих» Ганса Гросса. Його головна ідея у створенні нової науки «криміналістики» полягала у тому, щоб використовувати найновітніші досягнення науки і техніки у боротьбі зі злочинністю, застосовувати дані природничих і технічних наук до завдань розкриття і розслідування злочинів (кримінальних правопорушень).

Історія криміналістики та практика застосування криміналістичних знань переконують нас про важливу роль наукових ідей та практичних розробок Ганса Гросса у формуванні окремого напрямку у криміналістиці воєнної криміналістики. У цьому плані варто зауважити, що формування та професійне становлення Г. Гросса як судового слідчого, науковця, практика своїми витокami та корінням передусім пов'язано із військовою службою і набуття ним значного практичного досвіду на посаді військового слідчого.

Відомо, що у 1878 році після оголошення мобілізація у зв'язку із воєнними діями у прикордонних місцевостях Австрійської імперії Г. Гросс йде служити в армію. Три роки поспіль з 1878 по 1881 роки Ганс Гросс проходить службу військовим слідчим на території Боснії, яка була окупована Австро-Угорщиною [4, с. 82-97]. Він вивчає сербську, хорватську, російську мови та набуває практичного досвіду слідчої роботи [10, с. 17-22]. Крім цього, вбачається, що цей факт із біографії Г. Гросса частково дає пояснення того, що він є винахідником слідчої валізи і те, що у подальшому він визнав найбільш практичною «дорожньою сумкою» для судового слідчого при виїздах для огляду місця події так звану офіцерську (військову) сумку, яка виступила своєрідним прообразом та прототипом першої слідчої валізи. Слідчу валізу для роботи на місці події він назвав «the Thorndyke» (Торндайк) за прізвищем героя Остіна Фрімена. Г. Гросс за виявлену відвагу був нагороджений Лицарським Хрестом Ордена Франца Йозефа й у званні старшого лейтенанта повернувся до Граца на посад окружного прокурора.

Ганс Гросс по праву вважається не тільки «Батьком криміналістики», автором терміна «криміналістика», але й одним із фундаторів та засновників криміналістичної науки та воєнної криміналістики. Очевидно, що наукові праці Ганса Гросса й, зокрема фундаментальна праця *«Керівництво (порадник) для судових слідчих як система криміналістики»* [2], і сьогодні є своєрідним орієнтиром та практичним порадником для слідчих, прокурорів, судів, який визначає можливості застосування криміналістичних знань на практиці [4, с. 85].

У своїх *«Керівництвах (порадниках) для судових слідчих»* різних років видання Ганс Гросс описував вогнепальну зброю як знаряддя злочину; осіб, які володіли спеціальними знаннями з вогнепальної зброї. Окрему главу він присвятив відомостям про зброю, заклавши підвалини формування *криміналістичному зброєзнавству* [11, с. 50-54]. Він детально описав вогнепальну зброю і холодну, боєприпаси. Цікавим є тогочасний підхід по класифікації вогнепальної і холодної зброї, зокрема, видами вогнепальної зброї вважали: рушниці, пістолети, револьвери. Значна увага приділялася поділу рушниць, як найбільш частішого знаряддя злочинів, на: рушниці для стрільби шротом; рушниці для стрільби кулею. Також ці рушниці класифікувалися по числу стволів, якості матеріалів, конструкції запалу. Холодна зброя (ріжуча і колюча) поділялася по типу мечів, ножів, списів. У цих виданнях описано спосіб застосування зброї, її далекобійність, боєздатність вогнепальних снарядів та інші важливі питання судової балістики [1, с. 14].

У реаліях сьогодення вбачається, що практика застосування криміналістичних знань для збирання доказової інформації під час війни є досить актуальною та важливою, а проблематика формування воєнної криміналістики є перспективним та стратегічним напрямом розвитку сучасної криміналістики. Разом із тим, пошук питань з означених проблем на сьогодні є дискусійними і протобують свого вирішення та подальших наукових розробок у цій царині знань.

Актуальним нині постає завдання з визначення змісту і структури воєнної криміналістики та її місця в системі криміналістичних знань. Це дасть змогу систематизувати теоретичні положення і на базі аналізу й узагальнення слідчої практики розробити практичні рекомендації щодо оптимальної організації

розслідування воєнних злочинів, доказування їх обставин, установлення винуватих осіб та їх справедливого покарання.

Важливим також є визначення місця воєнної криміналістики в системі криміналістики. З цього приводу не має чіткої визначеності і існують різні підходи від окремого розділу в криміналістиці [8, с. 368] до окремої криміналістичної теорії [7, с. 178] або визначають як нова гілка криміналістичної техніки, тактики і методики – воєнна криміналістика [3, с. 171]. На наш погляд, цікавою є точку зору В.В. Тіщенко, що наразі вбачається доцільність утворення окремого розділу в системі криміналістики під назвою «Спеціальна криміналістика», до якого можна було б включити воєнну криміналістику, а також нові специфічні галузі і напрями криміналістичної науки, як-то цифрова криміналістика, судова криміналістика, змагальна криміналістика, ядерна криміналістика, архітектурна криміналістика та ін. [8, с. 368]. Вбачається, що питання визначення місця воєнної криміналістики в системі криміналістики потребує свого вирішення.

Отже, в сучасних реаліях російсько-української війни постає нагальна потреба у подальших наукових дослідженнях наукової концепції воєнної криміналістики, активного впровадження її положень у практику діяльності правоохоронних органів і сектору безпеки та оборони України. Воєнна криміналістика має відігравати ключову роль у забезпеченні законності та порядку кримінального судочинства в умовах воєнного часу, оскільки вона досліджує та вирішує різноманітні аспекти воєнних злочинів та військових кримінальних правопорушень, забезпечуючи об'єктивність та ефективність досудового розслідування і судового розгляду. Сьогодні створені наукові передумови формування теоретичних основ воєнної криміналістики як нового наукового стратегічного напрямку у криміналістичній доктрині, який має значні перспективи подальших наукових досліджень у криміналістиці.

Література:

1. Hans Gross. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 3., Verm. Aufl. Graz: Leuschner & Lubensky, 1899. XIV, 813 S.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Киев: «Центр учебной литературы», 2021. 1080

- с.Дуфенюк О. М. Вплив глобальних мегатрендів на науку та практику кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 176–183.
3. Дуфенюк О. М. Вплив глобальних мегатрендів на науку та практику кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 176–183.
 4. Kaiser, N. Hans Gross und der Kriminaldienst. Zur Bedeutung der kriminalistischen Aus- und Fortbildung damals wie heute. *SIAKJournal*. 2022. Issue 2. P. 82–97.
 5. Kasprzak Je., Jusupow W. Hans Gross – postać znana i nieznana. *Studia Prawnoustrojowe*. Olsztyn, Polska. Vol. 51. 2021. S. 39-56.
 6. Mühlbacher T. Elementary, my Dear Holmes! Hans Gross, Father of Criminalistics, and Arthur Conan Doyle. A First Printed Criminalist. # 18, 2019. P. 11-23.
 7. Оржинська Е.І., Мартинова Д.О. Воєнна криміналістика: від теорії до тенденцій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 177-181.
 8. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні проблеми формування основ воєнної криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. № 3. С. 357-370.
 9. Shevchuk V. Formation of Military Criminalistics: Genesis, Task and Role in the Conditions of Global Threats. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice* (compiler Gabriele Juodkaite-Granskiene; scientific-editorial committee: Henryk Malewski (chairman) and others. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2024. Pp. 48 - 56.
 10. Shevchuk V.M., Konovalova V.O. The scientific legacy of Hans Gross and its influence on the modern development of criminalistics. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09.12. 2022 р.)*. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2022. С.17-22.
 11. Юсупов В.В. Використання у наукових працях Ганса Гросса досвіду власної військової служби: історичний огляд та приклад для сучасних умов. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09.12. 2022 р.)*. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2022. С. 50-54.

Шепітько В. Ю.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, почесний професор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛІСТИКИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГАНСА ГРОССА

Погляди та ідеї Ганса Гросса відрізнялися інноваційністю. Дослідження біографії Ганса Гросса свідчать про те, що «його життя завжди було пов'язано із створенням інноваційних криміналістичних засобів та новітніх інституцій» [1, с. 37]. Саме Ганс Гросс є фундатором обґрунтування нової науки – криміналістики та автором терміну «криміналістика» [2, с. 144-145; 3, с. 203-207]. На думку Ганса Гросса, сутність нової науки полягала: 1) у відкритті істини по кожній кримінальній справі (практичний аспект); 2) у вивченні злочинця і пізнанні злочину (теоретичний аспект) [4; 5; 6; 7].

Засновник криміналістики Ганс Гросс вважав криміналістику допоміжною щодо кримінального права та визначав її як «учення про реалії кримінального права» [8, с. 428, 429]. При цьому Ганс Гросс зауважував, що кримінальне право та криміналістика співвідносні так само, як патологічна анатомія та хірургія. Якщо патологічна анатомія вивчає хвороби людського організму і певним чином їх систематизує, то хірургія намагається усунути ці хвороби... Так само і криміналістика має йти власним шляхом, зумовленим протидією кримінальним правопорушенням і/або їх нейтралізацією [9, с. 9-20].

Криміналістика як наука є складним феноменом за своєю сутністю та змістом. Сучасний розвиток науки в цілому та її окремих галузей пов'язано не лише з неймовірним пришвидшенням цього процесу, «інформатизацією» і глобалізацією, процесами взаємного запозичення і адаптації методів та технологій з інших наук, що призводить до появи якісно нових наукових дисциплін, але й

необхідністю перманентного перегляду своїх теорій і концепцій, а на певних етапах й зміненню парадигм науки [10, с. 99-120].

На сьогодні розвиток криміналістики обумовлений науково-технічним прогресом світового співтовариства, запровадженням новітніх технологій. Криміналістичні знання відображають певні тенденції глобалізованого світу. Важливою тенденцією криміналістики є інтеграція знань, пропонування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на вирішення завдань протидії злочинності.

Дослідження криміналістики як форми наукового знання свідчить про змінення її парадигми та формування криміналістичної доктрини в структурі правової (юридичної) доктрини [11]. У структурі криміналістики починають формуватися нові галузі: цифрова криміналістика (Digital Forensics), комп'ютерна криміналістика (Computer Forensics), ядерна криміналістика (Nuclear Forensics), геномна криміналістика (Forensic DNA Profiling), аерокосмічна криміналістика (Airspace Forensics), воєнна криміналістика (Forensic Science of War) та ін. [12, с. 35-63]. Тенденції криміналістики поєднані із становленням (формуванням) різних судових наук та здійсненням судово-експертної діяльності.

Інноваційність підходів Ганса Гросса виявляються у підготовці «практичних порадників», «керівництв з розслідування злочинів», які були розраховані на практичних співробітників (судових слідчих, чиновників поліції та жандармів). Перше видання такого керівництва було здійснено у 1893 р. [4]. Книга стала настільки популярною у світовій практиці розслідування злочинів, що перевидавалася кілька разів багатьма мовами [13, с. 52]. Ганс Гросс у назві своєї праці вживає термін «система криміналістики» – цим «було підкреслено, що йдеться саме про систематизоване викладення криміналістичних знань» [14, с. 26]. Окрім того, «Керівництво» готувалося в період, коли «слідство було виділено з поліції з утворенням самостійної посадової особи - судового слідчого» [14, с. 26].

До інновацій Ганса Гросса може бути віднесено створення першого у світі музею криміналістики (Kriminalmuseum) у 1902 р. при Грацького Університету імені Карла і Франца [3, с. 113, 15, с. 25-29]. Музей криміналістики – це навчально-методичний кабінет (або експозиція), де експонуються об'єкти (речові докази) за різними видами злочинів, незвичайні знаряддя їх учинення, ілюструються

унікальні способи, застосовані злочинцями під час учинення злочину, пропонуються висновки (фрагменти) експертних досліджень [8, с. 493, 494]. Окремі криміналістичні музеї роблять акценти на історичних особливостях здійснення розслідування кримінальних правопорушень (кімната тортур, колекції форми поліцейських або суддів, тощо). На сьогодні в Україні продовжуються традиції започатковані Гансом Гросом [15, с. 25-29]. У вищих навчальних закладах були створені (або був досвід використання музейних експозицій), а також функціонують музеї криміналістики (у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого [16, с. 52-58], Київському університеті права НАН України, Національній академії внутрішніх справ, Національному науковому центрі «Інституті судових експертиз імені М. С. Бокаріуса»). У подальшому у дидактичних цілях для проведення практичних і лабораторних занять з криміналістики у польових умовах розроблювалися криміналістичні полігони – спеціально обладнана для цього територія або приміщення [16, с. 59-65].

До інноваційних розробок Ганса Гросса може бути віднесено й розроблення у 1900 р. слідчого портфеля (Tatortkoffer) і представленого на виставці криміналістичної техніки в Дрездені у 1903 р. [1, с. 37] – певного комплексу техніко-криміналістичних засобів для роботи з доказами на місці події. Ганс Гросс є винахідником слідчої валізи (портфеля). У спеціальних джерелах справедливо зазначається, що слідча валіза стала настільки вдалим, своєчасним та зручним науково-технічним засобом, що використовується вже більше 100 років і залишається актуальним сьогодні [1, с. 38]. В Україні є позитивний досвід у розробленні та впровадженні різних комплектів науково-технічних засобів, які можуть використовуватися під час проведення слідчих (розшукових) дій і якими оснащені також пересувні криміналістичні лабораторії [8, с. 493, 494]. З розвитком техніко-криміналістичних засобів спостерігається зміщення у їх використанні від слідчого до спеціаліста та судового експерта на місці вчинення кримінального правопорушення [3, с. 101, 182].

Література:

1. Тарнавська Л. М. Слідча валіза як науково-технічний засіб: візія Ганса Гросса та сучасність. *II Наукові читання пам'яті Ганса*

Гросса: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 37-41.

2. Шепітько М. Гросс Ганс Густав Адольф. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.: Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.* Харків: Право, 2018. С. 144-148;

3. Шепітько В., Шепітько М. Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія. Харків: Право, 2021. 508 с.

4. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w. Leuschner & Lubensky, 1893. 620 s.

5. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. J. Schweitzer, 1908. 544 s.;

6. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. J. Schweitzer, 1914. 1214 s.;

7. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 1080 с.

8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. Харків: Право, 2018. 952 с.

9. Shepitko V. Theoretical and Methodological Model of Criminalistics and its New Directions. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. 2022. Issue 3 (25). P. 9-20.

10. Malevski H. Correlation Problem of Tactics and Strategy in Criminalistics and Law Enforcement Bodies Activity. *A First Printed Criminalist*. 2014. № 9. P. 99-120.

11. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін. за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. 1240 с.

12. Textbook of Criminalistics. Vol. II: Criminalistic Technique and Tactics / editorial board H. Malewski and V. Shepitko. Kharkov: Pravo Publishing House LLC, 2023. 840 p.

13. Юсупов В. В. Використання у наукових працях Ганса Гросса досвіду власної військової служби: історичний огляд та приклад для сучасних умов. *II Наукові читання пам'яті Ганса*

Гросса: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 50-54.

14. Волобуєв А. Ф. Предмет і система криміналістики в поглядах Ганса Гросса. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 85: частина 4. С. 24-29.

15. Юсупов В. В. Від першого музею криміналістики Ганса Гросса до сучасних науково-дослідних музейних комплексів та колекцій з криміналістики і судової експертизи. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.). Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 25-29.

16. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. 268 с.

Шепітько М. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник,
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України
Харків, Україна*

НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ВІЗІЙ ГАНСА ГРОССА ТА СУЧАСНІСТЬ

Ганса Гросса прийнято вважати «засновником» [1] або «батьком» [2] криміналістики. Ганс Гросс відзначився не тільки створенням методологічної основи для нової науки «криміналістики», але й наукових основ розслідування шляхом видання відомих праць: «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» [3], «Кримінальної психології» [4], «Енциклопедії криміналістики» [5] та ін. Ганс Гросс також був редактором «Архіву кримінальної антропології та криміналістики» [6]. На підставі його особистої слідчої роботи як слідчого судді була створена слідча валіза, яка використовується на місці події до цих пір в оновленому вигляді. Важливим також стало створення не тільки криміналістики як науки та практичної діяльності, але й університетської дисципліни, що було затверджено на конгресі Міжнародного криміналістичного союзу (Лінц, 13 серпня 1895 р.). У межах Грацького університету Гансом Гросса був створений Криміналістичний музей та Криміналістичний інститут Грацького університету [6]. Цей інститут знайшов свої певне переродження в сучасному Центрі Грацького університету. Слід зазначити, що нащадки Ганса Гросса дбайливо зберігають його надбання.

Фундаментальні праці Ганса Гросса зберігають як традиційні, так і нетрадиційні підходи в дослідженні, про які неприйнято говорити в криміналістиці. При уважному вивченні Керівництва для судових слідчих як системи криміналістики привертає увагу наявність цілих глав, які стосуються злодійської мови (з відповідним словником), вивчення циган, їх побуту та характерних властивостей, а також забобонів (глави VIII-X). Обраний підхід з сьогодняшньої точки зору

демонструє прояви нерівності під час розслідування, наявності обвинувального ухилу, передвзятості у винуватості представників окремих національних чи етнічних груп, елементів расизму [7]. Також Ганс Гросс визначав важливим для судового слідчого знання забобон для унеможливлення неправильного спрямування розслідування. [3, с. 464] Комплекс таких підходів в сучасній інтерпретації вектору розвитку науки міг би унеможливити її розвиток як науки, практичної діяльності та навчальної дисципліни.

Разом із цим нетрадиційні підходи в криміналістиці набирають популярності і в сучасний період. Цьому сприяє робота ЗМІ з популяризації «розслідувань» екстрасенсами [8], яке сформоване за сценаріями і спрямоване на низький інтелектуальний рівень глядача, його страхів, уявлень та забобонів. Нетрадиційні підходи в криміналістиці мають й інші проблеми, що пов'язуються із певною імітаційною та оманливою діяльністю в науковому, практичному та навчальному процесі.

Мова йде про здійснення псевдонаукової діяльності у формі: 1) використання штучного інтелекту для створення «наукової» продукції [9]; 2) плагіат [10] та компіляція [11] наукових досліджень; 3) публікація чужих наукових публікацій та ідей та видання їх за власні публікації та ідеї [12]; 4) використання чужих публікацій та «фабрик» для підвищення рівня цитованості та створення уявної популярності [13]; 5) фальсифікація наукових досліджень [14]; 6) створення кількісних показників ученого чи наукової установи з метою формування уявлень про надмірні показники діяльності [15]; 7) надмірне інформування через соціальні мережі та ЗМІ про уявні наукові досягнення у вигляді малозначних здобутків [16]; 8) використання неякісних чи автоматичних перекладів під час наукових досліджень, що створюють помилкові та неякісні наукові результати [17].

У практичній діяльності також спостерігаються певні проблеми пов'язані із наступними формами псевдодіяльності: 1) створення протоколів та інших процесуальних документів з використанням штучного інтелекту [18]; 2) імітація проведення досудового розслідування / судового розслідування [19]; 3) використання провокацій кримінальних правопорушень та підставних осіб при проведенні слідчих (розшукових) чи судових дій [20]; 4) проведення досудового розслідування, судового розгляду чи іншої юридичної

діяльності згідно забобон та прикмет [21; 22]; 5) фальсифікація доказової інформації, притягнення невинуватих та непритягнення винуватих до кримінальної відповідальності з метою створення кількісних / якісних показників досудового розслідування чи судового розгляду, формування уявлень про надмірні показники слідчої чи судової діяльності [23]; 6) надмірне інформування чи замовчування інформації щодо розслідування / судовий розгляд через соціальні мережі та ЗМІ про уявні практичні досягнення [24].

У навчальному процесі псевдоосвітня діяльність пов'язана із наступними її проявами: 1) надмірне інформування через соціальні мережі та ЗМІ про уявні досягнення у вигляді малозначних здобутків [16]; 2) створення агресивного інформаційного середовища, спрямованого на захоплення абітурієнта, кандидата на вступ до закладу вищої освіти [25]; 3) створення уявної привабливості професії [25]; 4) використання неякісних або викрадених програмних продуктів та наукових / навчальних публікацій [26]; 5) замовчування щодо реального внеску українських / зарубіжних колег для відображення своїх здобутків як значних [27]; 6) надмірне використання контрольної функції в навчальному процесі та порушення академічної свободи в закладах вищої освіти [28]; 7) імітація (симуляція) навчального процесу [29].

Нетрадиційні підходи в криміналістиці в минулому та сучасності займають місце в науковій, практичній та навчальній діяльності. Результат використання таких підходів пов'язаний із низьким технологічним та професійним рівнем осіб, які приймають участь в такій діяльності. Протидією таким проявам має стати належна оцінка здійснених досліджень у відповідних сферах, що дозволить виключити імітаційну, оманливу та псевдонаукову діяльність. Необхідним стає інвестування в технологізацію криміналістики, підвищення професійності осіб, які здійснюють таку діяльність, зменшення інформаційного впливу на криміналістичну сферу як таку, від якої напряду залежить результат судочинства. Важливо також змінити критерії оцінювання, внутрішні та зовнішні вимоги щодо показників роботи на науковому, практичному та навчальному напрямках.

Література:

1. Грассбергер Р. Ганс Гросс – засновник криміналістики, його діяльність, опоненти та послідовники. Пер.: Сопелюк Н. М., Нежурбіда С. І. *Криміналіст першодрукований*, 2017, № 15. С. 69-75.
2. Bachhiesl C., Tremer J. The Making and the Work of the Hans Gross Museum of Criminology. 2007. URL: http://umac.icom.museum/2007/Bachhiesl_Tremer_07.pdf
3. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen, 1908. 1040 p.
4. Gross H. Kriminal-Psychologie. Leipzig, 1905. 701 p.
5. Gross H. Encyclopädie Der Kriminalistik. Leipzig, 1901. 96 p.
6. Шепітько М. В. Гросс Ганс Густав Адольф. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. За ред. В. Ю. Шепітька. С. 144-148.
7. Studen A. «A Gypsy is just different from any cultured man». A discourse on the criminalization of Gypsies with special reference to criminologist Hans Gross's racist views. Our Daily Crime. Collection of Studies. Ed. by G. Ravancic. Zagreb, 2014. P. 165-181.
8. Слідство ведуть екстрасенси. СТБ. URL: <https://www.stb.ua/ekstrasens/ua/>
9. Ярошенко Т. Виклики штучного інтелекту для освіти й науки. Zn.ua. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/vikliki-shtuchnoho-intelektu-dlja-osviti-j-nauki.html>
10. Стріха М. Український науковий плагіат і запозичення: що це таке і як це працює? Українське радіо. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=94896>
11. Сичивиця О. Авторство і псевдоавторство в науці. Соціогуманітарні проблеми людини. № 3, 2008. С. 39-47.
12. Плагіат у вищій освіті. Послуги з написання студентських робіт на замовлення: аналіз ситуації у вищій освіті Великобританії та подальші кроки. QAA. Агенція забезпечення якості вищої освіти Великобританії. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/plagiat_qa.pdf
13. Індекс цитування у Scopus. Підвищення. URL: <https://soer-publ.com.ua/uk/tsituvannya/>
14. Плагіат та фальсифікації в наукових працях. URL: <https://false-science-ua.odoo.com/>

15. Чому кожному вченому необхідно підвищувати показники цитування та індекс Гірша? URL: <https://spubl.com.ua/uk/blog/chomu-kozhnomu-vchenomu-neobkhidno-pidvishchuvati-pokazniki-tsituvannya-ta-indeks-girsha>

16. Лише сильні університети можуть сформувати розумних людей для відновлення України, – ректор УКУ Тарас Добко. УКУ. URL: <https://ucu.edu.ua/news/lyshe-sylni-universytety-mozhut-sformuvaty-rozumnyh-lyudej-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-rektor-uku-taras-dobko/>

17. Сайко К. О., Сайко М. А., Дорофеєва М. С. Людина vs машина: 10 випадків (не)якісного перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2024, № 66. С. 258-265.

18. Арсірій Р. Штучний інтелект та рукописні протоколи судових засідань: реалії «електронного» судочинства в Україні. *Судово-юридична газета (20 лютого 2023 р.)*. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/262550-shtuchniy-intelekt-ta-rukopisni-protokoli-sudovikh-zasidan-realiyi-elektronnogo-sudochinstva-v-ukrayini>

19. Мамченко Н. У КПК посилять відповідальність адвокатів за затягування справ і неявку до суду після загибелі обвинуваченого у Шевченківському суді, – голова комітету. *Судово-юридична газета (20 лютого 2023 р.)*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/275373-v-upk-usilyat-otvetstvennost-advokatov-za-zatyagivanie-del-i-neyavku-v-sud-posle-gibeli-obvinyaemogo-v-shevchenkovskom-sude-glava-komiteta>

20. Провокація злочину. Путівник з прав людини. URL: <https://www.rights.in.ua/themes/court-fair-trial/criminal-proceedings/accused/evidence/entrapment>

21. Кому шамана викликали? *Pravo.ua* URL: <https://pravo.ua/articles/komu-shamana-vyzyvali/>

22. Мазуренко А., Ткач М. Соболіна шуба, мільйон доларів і Breguet: під час обшуку у посадовиці податкової знайшли список бажань. *Українська правда (1 лютого 2023 р.)*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/1/7387432/>

23. Грищенко В. Фальсифікатори правди. *Ario*. URL: https://ario.law/press_center/falysifkatori-pravdi/

24. Лавришин Ю., Семенюта І. «Наша мовчанка стала для корупціонерів “індульгенцією”». Журналісти-розслідувачі — про тиск влади, документування воєнних злочинів росіян і табуйовані

теми. Детектор медіа (18 вересня 2024 р.) URL: <https://detector.media/community/article/232282/2024-09-18-nasha-movchanka-stala-dlya-koruptsioneriv-indulgentsiieyu-zhurnalisty-rozsliduvachi-pro-tysk-vlady-dokumentuvannya-voiennykh-zlochyniv-rosiyan-i-tabuyovani-temy/>

25. Онищенко О. Сім способів шахрайства при вступі: як абітурієнтам не потрапити в пастку. Дзеркало Тижня (16 серпня 2022 р.). URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/sim-sposobiv-shakhrajstva-pid-chas-vstupu-jak-abiturijentam-ne-potrapiti-u-pastku.html>

26. На комп'ютерне піратство бюджетних організацій в Україні закривають очі. Радіо Свобода (19 липня 2007 р.). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/966914.html>

27. Ефект Матильди. Центр гендерної культури. URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2020/04/Matilda-effect.pdf>

28. Заєць С. В. Академічна свободи в університетах України: стан та шляхи зміцнення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Педагогіка*. 2023, № 1. С. 33-41.

29. Бутенко А. Жодні зміни нічого не змінять, якщо навколо суцільна імітація. Освіта UA (18 червня 2024 р.). URL: <https://osvita.ua/blogs/92373/>

СЕКЦІЯ 2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Gediminas Buciunas,

Senior adviser on prosecution

The European Advisory Mission Ukraine

Doctor in Law, Associate Professor

of the Law Faculty of Vytautas Magnus University

Doctor in Law, Professor

Academy of Public Security at Mykolas Romeris University

Kaunas, Lithuania

CHALLENGES FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION ACTIONS

«We forgive the crimes of individuals,
but not their participation in a collective crime.»

Marcel Proust, *The Guermantes Way* [1]

A Russian strike on the village of Khotin near Sumy killed two police officers and wounded another six, Ukraine's National Police reported on Feb. 27. Settlements in Ukraine's northeastern Sumy Oblast are regularly subjected to Russian attacks due to their proximity to the border with Russia. The strike took place when a group of investigators was inspecting the scene of an earlier Russian attack on the village that happened a day before, according to the National Police [2].

On the night of 3 April 2024 a swarm of Russian drones attacked Kharkiv, in Ukraine's northeast. The country's second-largest city has been targeted almost incessantly since the start of Russia's full-scale invasion. But this time was worse than usual, because, when rescue workers arrived at the scene, there was a second strike. Three of them were killed. The following Friday, it happened again when Russian missiles hit Zaporizhzhia, a major city in Ukraine's southeast. Rescuers and journalists rushed to the scene, and then two more missiles hit. Both the Kharkiv and the Zaporizhzhia attacks employed a technique called "double-tap" - when an initial air strike is followed by a second attack, killing rescuers trying to help the injured [3].

The same content of information about killed police investigative and rescue teams on the mass media of Ukraine, foreign countries we may find very often.

Hitting a building, waiting for first responders and the media to arrive, and hitting the same place again to target those who came to put out the fire, help the victims, or document a potential war crime is a well-honed tool of Russia in its wars. This ruthless and illegal military tactic is called a "double-tap" attack. Having used Syria as a "testing ground" since 2015, Russia started terrorizing Ukraine with "double-tap" attacks following the full-scale invasion. Those attacks have grown more frequent in recent weeks. Russian "double-tap" attacks against Ukraine have killed and injured dozens of rescuers, police officers, medics, and journalists who should be protected by international law [4].

The Russian "double-tap" tactics in use in above mentioned examples bring significant challenges for investigators on the fixation crime scene and collection the evidence at a crime scene. All evidence collection procedures must meet the strict requirements set up in the Criminal Procedure Code/Laws, also follow recommendations from the forensic science point of view. There is a rising dilemma for the crime scene examination team: immediately go to a crime scene after the crime was committed by the country aggressor or in avoidance "double-tap" attack to come later, even the next day after a crime was committed?

Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as "CPC") states that objectives of criminal procedure are the protection of individuals, society and the state from criminal offence, the protection of rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, as well as the insurance of quick, comprehensive and impartial investigation and trial in order that everyone who committed a criminal offence were prosecuted in proportion to his guilt, no one innocent were accused or convicted, and no one were subjected to ungrounded procedural compulsion and that an appropriate legal procedure applied to each party to criminal proceedings [5].

National lawmakers emphasized the one attribute of the objectives of criminal proceedings the insurance of quick, comprehensive investigation.

In the above given situations related with use "double-tap" attacks from the Russian military forces stands a dilemma for the law enforcement agencies of Ukraine: following the provisions of the objectives of the CPC of Ukraine, especially from forensic side or the personal safety of the

investigation teams, a human life must be priority. Also, a lot of other questions might be raised in given above situations.

At the same time Russian “double-tap” attacks create additional sometimes unaffordable obstacles for investigation international crimes in accordance with all protocols committed by the Russian Federation against Ukrainians. It has been named in criminal law – obstruction of justice. In each case we witnessed a new form of obstruction – intentional premeditated attacks against rescue teams who have an obligation to save human beings’ life and against investigators from law enforcement agencies who are obliged to conduct a crime scene examination and collect evidence. It brings the community of academics and practitioners from forensic science to reconsider some provisions of methodologies devoted to a crime scene examination procedures with participation in place of investigators. The given situation pushes the academic community and practitioners to consider the new reality and employ state-of-the-art during crime scene examination. It requires preparing amendments to the already existing methodologies of forensic science on crime scene examination procedure through introducing new instruments for fixation of the spot: 3D droner scanner, robot scanner and mobile scanner. It will lead to minimize risks to the life of investigators who are charged to conduct pre-trial investigation action during widely spread “double-tap” attacks amongst aggressor’s military forces.

Due to the introduction of martial law in Ukraine, constitutional rights and freedoms of a person and citizen provided for in Articles 30-34, 38, 39, 41-44, 53 of the Constitution of Ukraine may be temporarily restricted for the period of martial law, as well as temporary restrictions on the rights and legitimate interests of legal entities may be introduced to the extent necessary to ensure the possibility of introducing and implementing measures of the legal regime of martial law provided for in part one of Article 8 of the Law of Ukraine ‘On the Legal Regime of Martial Law’ [6]. More details on how it affects pre-trial investigation actions are presented in the para 1, part 1 of the article 615 of the CPC of Ukraine states that ...procedural actions during criminal proceedings shall be recorded in the relevant procedural documents, as well as with the help of technical means of recording criminal proceedings, unless recording with the help of technical means is impossible for technical reasons. If it is not possible to draw up procedural documents on the course and results of investigative (detective) actions or other procedural actions, the recording

shall be carried out by available technical means with the subsequent drawing up of the relevant protocol no later than seventy-two hours from the moment of completion of such investigative (detective) actions or relevant procedural actions [7].

The author's opinion changes on the performance of investigative actions during wartime mentioned above related just to instigation phases on conducting procedural coercive actions and issuing permissions to conduct investigative action. For example, a search. Although it doesn't impact the conduction procedures for a crime scene examination.

To sum up it the academic community and practitioners have to consider the new reality of war and employ state-of-the-art during crime scene examination.

Literature:

1. Crime scene investigation Quotes.
<https://www.creatosaurus.io/apps/quotes/topics/crime-scene-investigation-quotes>
2. National Police: Russian attack kills 2 police officers, injures 6 more. <https://kyivindependent.com/national-police-russian-attack-kills-2-injures-6-police-officers/>
3. Vitaly Shevchenko. 14 April, 2024. Ukraine war: Russian double-tap strikes hit civilians then rescuers too. <https://www.bbc.com/news/world-europe-68761490>
4. Dinara Khalilova. April 16, 2024. 'Double-tap' attack. Understanding one of Russia's cruellest tactics in Ukraine. <https://kyivindependent.com/double-tap-attack-understanding-one-of-russias-cruellest-tactics-in-ukraine/>
5. Criminal Procedure Code of Ukraine. <https://rm.coe.int/16802f6016>
6. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні. {Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022}. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Василова О.В.,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна.*

ЗНАЧЕННЯ ТА ОБ'ЄМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Вивчення особистості підозрюваного з точки зору криміналістичної науки являється однією з важливих передумов організації всебічної, ефективної та своєчасної боротьби зі злочинністю. Визначення достеменного механізму злочинної поведінки, з'ясування передумов, які сприяли її формуванню дають змогу правоохоронцям розробити обґрунтовані рекомендації в сфері профілактики та запобігання злочинам. Всі складові елементи боротьби зі злочинністю замикаються саме на особистості підозрюваного та проявляються через неї. Особливої актуальності окреслена тематика набуває в умовах воєнного стану в Україні, ведення активних бойових дій на значних територіях та, в цілому, важкої соціально-економічної ситуації в державі. «У таких умовах перед представниками правоохоронних органів постають нові завдання із застосуванням інноваційних підходів до профілактики і розкриття правопорушень. Сучасні реалії потребують формування нової доказової інформації, яка дасть змогу достеменно з'ясувати обставини подій злочину та причини його скоєння [1, с.160].»

Всебічне, глибоке дослідження особистості підозрюваного являється необхідним фактором, як для прогнозування та планування процесу розслідування, так і для виконання окремих тактичних завдань в межах кримінального провадження.

Дані про особистість підозрюваного допомагають органам досудового розслідування використовувати найбільш дієві тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, відпрацьовувати найбільш вірогідні версії подій, всебічно розслідувати злочин, виявляти причини та передумови його вчинення, вносити обґрунтовані пропозиції щодо їх усунення, здійснювати помітний вплив на поведінку підозрюваного під час

досудового розслідування, як з метою розкриття злочину, так і з метою виправлення та перевиховання особи.

Вся діяльність органів досудового розслідування щодо встановлення механізму вчиненого злочину, причетних осіб та інших обставин, які підлягають доказуванню, являється процесом пізнання істини в кримінальному провадженні. Вказаний процес чітко регламентований кримінальним процесуальним законом та повинен носити закінчений характер.

Всебічність та об'єктивність досудового розслідування якраз і полягають в тому, що слідчий та оперативний працівник повинні викрити та доказати всі обставини вчиненого злочину, використовуючи при цьому максимально можливий арсенал методів, засобів та прийомів виявлення, збирання, формування та використання доказової інформації. Варто зауважити, що збирання інформації про особистість підозрюваного носить фундаментальне, першочергове та стратегічно важливе значення для всього процесу розслідування.

Вивчення особистості підозрюваного крізь призму загальнолюдського пізнання, здійснюється за допомогою методів різних наук, які вироблені теорією та практикою дослідження дійсності, способів об'єктивного пізнання світу, вивчення природи, суспільства, мислення. Відомим є той факт, що загальним методом пізнання є діалектичний метод, згідно з яким при вивченні особистості підозрюваного розглядається його поведінка під час взаємодії із соціальним оточенням, залежності тощо. Однак, процес пізнання не може бути обмеженим використанням всього лише однієї науки або ж методу. Діалектичний метод дає загальний напрямок пізнавального процесу, однак, не може замінити собою використання інших, більш детальних методів пізнання, таких як: метод спостереження, метод аналізу результатів діяльності, метод узагальнення незалежних характеристик, біографічний метод, метод експертних оцінок, метод вивчення груп та колективів тощо.

Особистість людини являється об'єктом дослідження таких наук, як соціологія, біологія, медицина, психологія, педагогіка тощо, прийнято вважати, що методологія зазначених вище наук успішно може використовуватись і в процесі криміналістичного дослідження особистості підозрюваного. В практиці розслідування злочинів найчастіше використовуються такі науки, як: кримінальна

психологія, психіатрія, кримінологія, антропологія, психофізіологія, соціальна психологія, інформаційні технології, фізіологія та багато інших. Всі ці науки та властиві їм методи дослідження спряють розумінню, чому певна особистість вчинила конкретний злочин, допомагають виявити як психологічні, так і соціальні фактори, що вплинули на поведінку особи, сприяють максимальному відтворенню події злочину. Зібрана інформація лягає в основу процесу розслідування, допомагає розкрити злочин та ефективно застосувати превентивні заходи.

Однак, сучасний інформаційний, цифровий, телекомунікаційний прогрес у сфері новітніх технологій приводить до того, що традиційні загальнонаукові та спеціально криміналістичні методи вже не задовольняють у повному обсязі потреби правоохоронних органів. «Актуальним завданням стає взаємопроникнення криміналістики та практики правоохоронних органів: впровадження інновацій у правозастосовну діяльність, розробка новітніх криміналістичних засобів і технологій, уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій і їх адаптація до практичного застосування[2, с.193].»

Так, П.Д. Біленчук, розглядаючи процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого), і зокрема, види відомостей про особу підозрюваного і джерела, з яких вони одержуються слідчим, зазначає, що джерела інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого) – це досить розгалужена система носіїв конкретних ідеальних і матеріальних відображень, які характеризують окремі сторони або індивідуальні ознаки події злочину [1, с. 81].

Отож, враховуючи вище зазначені положення варто зауважити, що сучасний підхід до проблеми вивчення особистості підозрюваного в криміналістиці повинен ґрунтуватися на тісній взаємодії природничих, гуманітарних, соціальних, технічних, математичних, а також перспективних напрямків криміналістичної науки, зокрема: теорії соціальних мереж, застосування 3D технологій, відповідного апаратного і програмного забезпечення, профайлінг, аерокосмічна криміналістика, біхевіоризм, поліграфологія тощо.

Дослідження особистості підозрюваного є важливим етапом в кримінальному розслідуванні, оскільки допомагає зрозуміти мотивацію, психічний стан, можливі зв'язки з іншими людьми та обставини, які призвели до вчинення злочину.

Зібрані, таким чином, повні та об'єктивні дані щодо особистості підозрюваного дадуть можливість не тільки більш детально та ефективно розслідувати конкретний злочин та здійснювати належні профілактичні заходи але і прогнозувати, планувати боротьбу зі злочинністю в цілому.

Література:

1. Алібекіроглу, С., Дрощенко, Т., Сердюк, Н. (2023). Особливості криміналістичного вивчення особистості злочинця. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 4 (33). С. 159 – 177. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.11.
2. Семенов В.В. Перспективні технічні засоби та методи в розслідуванні злочинів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017. С. 192 – 195.
3. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): монографія. Київ: Атіка, 1999. 352 с.
4. Кримінальна психологія. Науково-практичне видання / за ред. А.Ф. Зелінського. К.: Юринком Інтер, 1999.
5. Тактико-психологічне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. посібник / за ред. М.А. Погорецького. К.: Алерта, 2015. 140 с.

Дударенко І.В.,
*завідувач сектору дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Чернівецького НДЕКЦ МВС*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Дактилоскопія – один із найдавніших і найнадійніших методів ідентифікації особистості, заснований на унікальності візерунків папілярних ліній на пальцях рук людини наприкінці ХІХ століття британським науковцем Френсісом Гальтоном. Цей метод широко використовується в криміналістиці завдяки високій точності, довговічності відбитків і можливості автоматизованого порівняння з базами даних.

Процес автоматизації ідентифікації за відбитками пальців почався наприкінці 1960-х років із появою обчислювальної техніки. Важливий внесок було зроблено Федеральним бюро розслідувань (ФБР) у 1969 році, коли воно уклало контракт з Національним бюро стандартів (нині NIST) на вивчення автоматизації класифікації відбитків пальців. Основні завдання включали сканування відбитків пальців, виділення ознак і пошук збігів серед великих масивів дактилоскопічних карт. У результаті були розроблені перші алгоритми автоматичного узгодження, які згодом стали основою для глобального впровадження систем AFIS (Automated Fingerprint Identification System) у багатьох країнах, включаючи Канаду, ЄС, Великобританію та інші. Проте серйозною перешкодою виявилася проблема обміну інформацією між різними системами: дактилоскопічні карти та слідову інформацію, що зберігаються в одній системі, неможливо було порівняти з іншими базами даних [1]. Це спонукало до розвитку інтеграційного механізму в системі міжнародних стандартів. Європейський Союз, зокрема, ухвалив законодавство, яке передбачає відкриття національних AFIS для транскордонного обміну інформацією з метою запобігання злочинам, контролю міграції та боротьби з тероризмом. Одним із важливих кроків у цьому напрямку стало створення бази даних EURODAC, яка з 2003 року об'єднує дактилоскопічні записи держав-членів ЄС. У

2021 році до бази внесено понад 855 тисяч наборів відбитків пальців, що на 30% більше порівняно з попереднім роком [2].

Хоча революційних інновацій за останні роки не було, але поступове вдосконалення сканування (зокрема, безконтактних сканерів і тривимірне 3D-сканування) [3], алгоритмів розпізнавання із залученням штучного інтелекту (ШІ) [4] значно покращило роботу дактилоскопічних систем. Удосконалення процесу інтеграції з міжнародними системами, такими як система EURODAC в ЄС або AFIS Інтерполу, впровадження хмарних систем зберігання дактилоскопічної інформації та багаторівневих біометричних систем, які дозволяють поєднувати дактилоскопічні дані з іншими методами ідентифікації, значно прискорює процеси обміну даними та підвищує загальну ефективність і точність ідентифікації систем.

Країни колишнього СНД почали розробляти та впроваджувати власні автоматизовані системи пошуку за відбитками пальців (ADIS) наприкінці 1980-х років. Однак між ними існують відмінності в методах фіксації та обробки дактилоскопічної інформації, що ускладнює інтеграцію цих систем між собою, а також з міжнародними системами. Використання високоякісних відбитків пальців і долонь є необхідною умовою для ADIS, але це обмежує їх сумісність. В Україні вже давно використовується кілька систем, таких як «Дермалог», «Папілон», «Сонда», «Сонда Лайт», «Сонда+», «Дакто-2000» та інші [5].

Незважаючи на те, що вони досі виконують свої функції, сучасні технології зробили ці системи застарілими та неефективними для обробки і обміну інформацією. У Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС та Департаменті інформаційно-аналітичного забезпечення Національної поліції України ведеться дактилоскопічний облік за допомогою такої ж застарілої системи, яка містить дані про осіб та сліди, виявлені на місцях злочинів. До того ж ця система не має належного технічного забезпечення, сучасних алгоритмів пошуку та новітніх методів збору інформації. Відсутність інтеграції з міжнародними AFIS робить її не ефективною, що потребує значного вдосконалення.

В Україні правове регулювання дактилоскопічного обліку базується на законодавчих та нормативно-правових актах, які визначають порядок збирання, зберігання та використання біометричних даних для забезпечення правопорядку та безпеки.

Відповідно до чинного законодавства дактилоскопія використовується для ідентифікації злочинців, розслідування правопорушень, а також у рамках міжнародного співробітництва по боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю. Проте існуючі норми потребують суттєвого оновлення з урахуванням розвитку технологій та міжнародних стандартів.

Необхідно створити українську систему дактилоскопічного обліку, яка б забезпечувала систематизацію, аналіз та пошук даних, а також сприяла міжнародній співпраці у правоохоронній діяльності. Така система повинна мати чітку організацію, бути функціональною, швидкою та інтегрованою з іншими системами. Актуальним є питання гармонізації національної нормативно-правової бази із законодавством Європейського Союзу, яке регулює процедури обміну дактилоскопічними базами та біометричними даними між державами-членами ЄС. Розробка чітких стандартів і вимог до роботи системи дактилоскопічного обліку є важливим кроком для підвищення її ефективності в Україні та інтеграції з міжнародними базами. Також необхідно забезпечити захист персональних даних та конфіденційність інформації, дотримуючись вимог закону про захист прав і свобод людини.

Створення чіткої та сучасної законодавчої бази дозволить оптимізувати функціонування національної системи дактилоскопічного обліку та сприятиме її ефективному використанню в правоохоронній діяльності. Таким чином модернізація дактилоскопічного обліку в Україні передбачає інтеграцію новітніх технологій для підвищення точності та ефективності систем.

Важливими напрямками є вдосконалення алгоритмів розпізнавання, що включає використання штучного інтелекту (ШІ) для аналізу відбитків пальців, впровадження безконтактних сканерів і технологій тривимірного сканування. Це покращить якість обробки та ідентифікації слідів, скоротить час пошуку збігів, а також полегшить роботу експертів. Одним із важливих аспектів є перехід на хмарні рішення для зберігання дактилоскопічних даних, що сприятиме швидшому обміну інформацією між правоохоронними органами, а також між міжнародними базами даних. Однією з ключових перспектив є інтеграція дактилоскопічних записів у багаторівневі біометричні системи. Вони дозволяють поєднувати

різні методи ідентифікації (наприклад, відбитки пальців, розпізнавання обличчя або голосу) для підвищення точності ідентифікації. Це особливо важливо для прикордонного контролю та підвищення рівня безпеки в контексті міжнародного співробітництва.

Окрім технічних новинок, модернізація дактилоскопічних систем потребує змін у законодавстві України. Необхідно оновити законодавчу базу для ефективного функціонування таких систем та забезпечити їх відповідність міжнародним стандартам, зокрема в рамках співпраці з країнами ЄС, Інтерполом та іншими міжнародними організаціями. Очікується, що ці зміни також сприятимуть підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю, зокрема в частині транскордонного співробітництва та протидії тероризму.

Література:

1. Why Fingerprint Identification? *Onin.com* : веб-сайт. URL: <https://onin.com/fp/fphistory.html> (дата звернення: 12.10.2024).
2. Eurodac 2021 Statistics : manuscript-catalogue. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 28 p. URL: <https://www.eulisa.europa.eu/Publications/Reports/Eurodac%202021%20Statistics%20-%20Report.pdf> (дата звернення: 13.10.2024).
3. Zhang, D., Lu, G. 3D Biometrics Technologies and Systems. *3D Biometrics*. New York : Springer, 2013. С. 19-33. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7400-5_2
4. Why Artificial Intelligence is so crucial to modern identity and security technologies? *Idemia.com* : веб-сайт. URL: <https://www.idemia.com/insights/why-artificial-intelligence-so-crucial-modern-identity-and-security-technologies> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Темник І.М., Колісник Н.І. Взаємодія дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України з правоохоронною системою зарубіжних країн. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.) / Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 215-220.

Попович М.В.,

*асистент кафедри кримінального права
юридичного факультету,*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ДОПИТУ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Свідчення особи на етапі досудового розслідування відіграють важливу роль. На даний час в КПК України отримання інформації від особи під час проведення розслідування кримінального правопорушення називають допитом. Однак в багатьох розвинutih країнах впроваджується інша методика отримання інформації від особи на етапі досудового розслідування під назвою «Процесуальне інтерв'ю»

Процесуальне інтерв'ю (також відоме як когнітивне інтерв'ю) є методом, який широко використовується в криміналістиці та психології для отримання точних і детальних свідчень від свідків або підозрюваних. На відміну від традиційного допиту, процесуальне інтерв'ю має на меті мінімізувати стрес та тиск на респондента, що сприяє добровільному наданню інформації. По суті йдеться про технологію комунікації між інтерв'юером і допитуваною особою, яка базується на іншій філософії. Процесуальне інтерв'ю – це інструмент, що сформувався, завдяки міждисциплінарним науковим розробкам та був відшліфований за час багаторічної практики роботи поліцейських, детективів, прокурорів Британії, Австралії, Норвегії, Канади та інших країн, де існує професійна перепідготовка та відбір спеціалістів цієї сфери. Філософія цього інструменту, насамперед полягає в необхідності максимально абстрагуватися від будь-якої упередженості, ототожнення допитуваної особи з інкримінованим їй вчинком, попереднього оцінювання з метою концентрації на результаті проведення процесуального інтерв'ю. Результатом, як не дивно, буде не отримання зізнання, не приведення свідчень особи у відповідність до іншої доказової бази (речові докази, показання інших осіб, та інше), а банальне отримання інформації. Як влучно зауважив Гері Пенкхорст, колишній детектив New Scotland Yard: «Детектив має залишатися неупередженим, збирати всю інформацію

щодо події з різних джерел. Інакше, якщо він впевнений у вині особи з самого початку, він збирає лише докази, що підтверджують його позицію». Головне завдання інтерв'юера полягає не в тому, щоби «вивести особу на чисту воду», а в тому, щоб спробувати разом із допитуваною особою розібратись в ситуації, здобути в неї максимум інформації, почути й деталізувати подробиці її версії. Цілком доречним тут є елементарне людське поводження, починаючи від потискання руки, пропонування склянки води або чаю, роз'яснення того, скільки відбудуватиметься допит та багатьох інших моментів, і завершуючи відмовою від будь-якого психологічного тиску в процесі допиту [2].

Варто наголосити на основних принципах процесуального інтерв'ю, які включають:

1. **Підготовку:** Інтерв'юер заздалегідь визначає цілі інтерв'ю, готує питання важливі для розслідування кримінального правопорушення, а також збирає всі необхідні дані.
2. **Створення дружнього середовища:** Інтерв'юер намагається створити атмосферу довіри та відкритості, щоб респондент почувався комфортно.
3. **Налаштування відеозапису:** Належне проведення процесуального інтерв'ю має супроводжуватися відеозаписом цієї дії – що дозволяє переглядати матеріали та за необхідності – аналізувати окремі деталі розмови.
4. **Необхідні запитання:** Використання запитань, які заохочують респондента детально розповідати про події без нав'язування відповідей.
5. **Уважне слухання:** Інтерв'юер уважно слухає та підтверджує розуміння, що сприяє уточненню деталей.
6. **Неупередженість:** Інтерв'юер уникає будь-яких упереджених коментарів або висновків, що можуть вплинути на свідчення.

Необхідно зауважити, що в Україні також набирає популярності дана методика отримання інформації на етапі досудового розслідування, 21-23 листопада 2023 року, проводився тренінг організовано у межах проєкту Ради Європи «Посилення правоохоронних органів України під час війни та у повоєнний період», на тему: «Процесуальне інтерв'ю як інструмент ефективного розслідування та запобігання катування» – тренінг для слідчих та прокурорів.

Протягом трьох днів слідчі та прокурори працювали із наскрізним кейсом, що дозволило пройти увесь алгоритм процесуального інтерв'ю від вибору умов проведення допиту та встановлення контакту із особою до його завершення та оцінювання. Ознайомитись із технікою процесуального інтерв'ю та опанувати навички його практичного застосування через моделювання та аналіз відео-запису допиту за участю акторів, мали змогу слідчі Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та Національної поліції України, а також прокурори протягом триденного інтенсивного тренінгу. На початку до учасників звернувся практик процесуального інтерв'ю Івар Фахсінг, суперінтендант і доцент Норвезького поліцейського університету, який на основі реальних кейсів пояснив, що змінює застосування процесуального інтерв'ю для ефективності досудового розслідування [3].

Необхідно відмітити, що Майкл Бойл та Жан-Клод Вульєрм, є авторами практичного посібника: «Короткий вступ до процесуального інтерв'ю» (Короткий вступ до слідчого інтерв'ю - Посібник для практика - українська версія), в якому детально описується процес проведення інтерв'ю, а також зазначається, як можна досягти значного покращення техніки процесуального інтерв'ю, зробивши певні прості, але критично важливі кроки. Будь-хто зі співробітників правоохоронних органів, які вповноважені проводити слідчі дії, може користуватися великим обсягом наукових досліджень та досвіду кваліфікованих практиків, на основі яких сформувався цей підхід до успішного проведення досудового розслідування.

На нашу думку, «Процесуальне інтерв'ю», є ефективною альтернативою традиційному допиту на етапі досудового розслідування. Дана методика сприяє отриманню більш точних та детальних свідчень, знижуючи ризики неправдивих зізнань та підвищуючи рівень співпраці між правоохоронцями та респондентами. Впровадження цього методу в практику правоохоронних органів може значно покращити якість проведення розслідувань. Варто додати, що вищезазначена методика потребує високого рівня комунікаційних навичок, відкритості та співчутливості в Інтерв'юера, а також дані особи повинні мати здатність планувати, застосовувати структурований підхід і демонструвати дисципліну протягом усього процесу. Важливо, щоб

вони могли критично оцінювати свою ефективність і прагнути розуміти складні психологічні процеси.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. За заг. ред. А. В. Столітнього. Київ: Норма права, 2020. 1504 с.

2. Андрій Орлеан. Процесуальне інтерв'ю — на заміну звичним підходам до проведення допиту – Експертний Центр з Прав Людини. [https://ecpl.com.ua /news/protseual-ne-interv-iu-na-zaminu-zvychnym-pidkhodam-do-provedennia-dopytu/](https://ecpl.com.ua/news/protseual-ne-interv-iu-na-zaminu-zvychnym-pidkhodam-do-provedennia-dopytu/)

3. Офіс Ради Європи в Україні. Процесуальне інтерв'ю як інструмент ефективного розслідування та запобігання катуванням – тренінг для слідчих та прокурорів - Офіс Ради Європи в Україні. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/investigative-interview-as-a-tool-for-effective-investigation-and-prevention-of-torture-training-for-investigators-and-prosecutors>

4. Майкл Бойл, Жан-Клод Вульєрм. Практичний посібник «Короткий вступ до процесуального інтерв'ю». URL: [Investigative interview_UKR.pdf](#)

Тома М.Г.,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ OSINT НА ШЛЯХУ ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ В УКРАЇНІ: ФІКСАЦІЯ ВОЄНИХ ЗЛОЧИНІВ

На сьогоднішній день під час невинуваченої та нічим неспровокованої російської агресії виникає новий вимушений фронт у боротьбі на шляху до справедливості. І цей фронт знаходиться не в межах суходолу ліній фронту, а в цифровому його вимірі. Скрупульозна перевірка картин/зображень та відео - наслідків ракетних ударів чи кривавих доказів нелюдських тортур/страт - стає гідним інструментом в арсеналі розслідування та судового переслідування воєнних злочинців. Матеріали які відображаються у фотознімках та відео, є доказами невимовних жахів, несуть у собі потенціал для майбутнього визначення джерел агресії та деталей скоєних воєнних злочинів.

На тлі кривавого сьогоднішнього в технологічних прогресах у сфері масової інформації, щоденно, в побуті набуває своєї популярності визначення поняття **OSINT**. Вказана абревіатура розтлумачується як **Open Source INTelligence**, що в перекладі розуміється як відкриті джерела інформації/відомостей або ж як відкриті джерела розвідки. В літературних джерелах зазначається, що **OSINT** це:

- діяльність по отриманню розвідувальної інформації з відкритих джерел кіберпростору [1];
- діяльність по отриманню розвідувальної інформації з відкритих джерел [2];
- розвідка на основі аналізу відкритих джерел інформації [3];
- діяльність по отриманню розвідувальної інформації з відкритих джерел кіберпростору, розвідка на основі аналізу відкритих джерел інформації [4].

Збирання інформації, її перевірка та в свою чергу оцінка цифрових даних, що містить докази воєнних злочинів, вчинених під час збройної агресії на території нашої держави, являють собою складний лабіринт, з якого ми маємо знайти вихід. Такі виклики

включають у собі технічні, етичні та правові аспекти, вимагаючи різноманітних стратегій для ефективного їх рішення. Чисельна кількість цифрового контенту, який існує на сьогоднішній день, що створюється під час війни в Україні, включаючи відеоматеріали, знімки та різного характеру пости в соціальних мережах, формує нові виклики для фіксації та збору існуючої інформації. Гарантування автентичності та збереження цих даних серед цілковитого хаосу неоголошеної війни є надскладним завданням часу. Розпізнати справжні докази від шахрайського/ або фальшивого контенту стає все складніше.

В умовах в який знаходиться Україна на сьогоднішній день одержання достовірної інформації в найкоротші терміни є важливим та необхідним не тільки для Збройних сил України, а й для підрозділів Національної поліції, Служби безпеки України та інших підрозділів, які здійснюють підслідність. Саме тому все частіше зустрічаємо інформацію, що правоохоронні органи використовують різні технологічні методи збору інформації і також методи **OSINT** в своїй службовій діяльності.

Стаття 1 Закону України «Про інформацію» говорить нам, що інформація являє собою будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Отже, таким чином законодавець відносить до суті інформації «відомості та/або дані», що представляють собою саме інформацію, перероблену в певну форму представлення, тобто у вищезазначені дані або відомості, а не інформація як знання про різні факти, події та речі, які, у свою чергу, не є інформацією в чистому вигляді [5].

Діяльність **OSINT** також дає можливість отримувати доступ до електронних даних, таких зокрема як листування, документи або ж інші електронні записи, які в свою чергу можуть становити доказову базу в кримінальному провадженні, щодо воєнних злочинів. Крім того за допомогою методів **OSINT** можна фіксувати та ідентифікувати самих суб'єктів вчинення злочинів і в результаті мати змогу притягнути їх до відповідальності.

OSINT відноситься до процесу збору інформації з загальнодоступних джерел, насамперед таких як соціальні медіа, різноманітні агентства новин, урядові записи та супутникові знімки. Структура реалізації методу **OSINT** можливо представити у вигляді

різних етапів або різних фаз, які утворюють ланцюговий ефект, утворюючи циклічне коло:

Крім того **OSINT** дає можливість проводити online-розслідування та віднайти цифрові сліди кримінальних правопорушень, доповнюючи дані з супутника.

Різні за розміром обсяги інформації, необхідні для порушення кримінального провадження і в подальшому для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вже знаходяться у відкритому доступі. Просто відповідна інформація та її частини/фрагменти знаходиться ніби у тіні. Спеціалісти що працюють у **OSINT** фрагментарно збирають цю інформацію у загальну картину відтворюючи реальність. До прикладу з відкритих джерел ми дізнаємося про рух військових рф, зброї, стратегію ворога і навіть можемо дізнатись їхні майбутні кроки.

Попри безцінні переваги **OSINT** у фіксації та розслідуваннях воєнних злочинів, його інтеграція методів в судові процедури є надскладною. Найважливіші виклики включають: встановлення фактичних реальних даних цифрових доказів, тому що суд повинен бути переконаним, що докази є реальними і не були підроблені або зманіпульовані; джерела з якого було отримано інформацію мають бути надійними та перевіреними, з метою недопущення їх оскарження; підтримання циклічності ланцюжка збереження цифрових доказів, в цілях недопущення порушення питання щодо їх цілісності; проблеми секретності, зокрема, у разі ідентифікації осіб,

які можуть не бути безпосередньо залучені до конфлікту тощо. Для вирішення цих проблем та вдосконалити допустимість доказів **OSINT** у суді, варто вжити кілька заходів, зокрема збирання та перевірки доказів та звичайно налагодження співпраці між практиками **OSINT** та слідчо-оперативними групами.

Враховуючи неоціненний внесок роботи **OSINT**, він відіграє критичну функцію у виявленні та документуванні різноманітних доказів воєнних злочинів під час збройної агресії РФ в Україні, його можливості у використанні загальнодоступної інформації змінила методи підходу у розслідуванні порушень прав людини та воєнних злочинів.

Отже, прогрес у використанні роботи **OSINT**- технологій, супутникових даних та кіберзброї у фіксації воєнних злочинів залежить від збору даних їх зберігання та захисту. Контроль доступу до даних, відповідне збереження на захищених серверах та ефективний аналіз запорука ефективних розслідувань. Застосування методів **OSINT** у розкритті воєнних злочинів має вагомий потенціал, однак вимагає узгоджених дій та юридичної уваги у подальшому. Завдяки цифровим технологіям ми можемо розраховувати на об'єктивне правосуддя та вимагати справедливий суд над російськими окупантами за воєнні злочини, сприяти міжнародному розголосу та наближати нашу перемогу.

Література:

1. Білобров А.В., Клімушин П.С. Використання технологій **OSINT** для отримання інформації. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 27 травня 2020 року). С. 135-137.
2. Яровой Т.С. **OSINT** як перспективний інструмент контролю за лобістською діяльністю в контексті державної безпеки. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління, 2019, № 4(6). С. 201-208.
3. Мартинюк С.О. Характеристика принципів функціонування **OSINT** у сфері національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2021, № 9. С. 332-334.
4. Минько О.В., Іохов О.Ю., Оленченко В.Т., Власов К.В. Використання технологій **OSINT** для отримання розвідувальної

інформації. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління, 2019, № 4(6). С. 201-208.

5. Бакумов О.С., Марчук М.І., Гудзь Т.І., Венглінський О. О. Інформація: до питання про змістову еволюцію терміна. Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety. 2021. No 3 (82). С.24. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/494/385>

Шляхта В. В.,
*менеджер Львівського регіонального управління
Департаменту корпоративної безпеки
АТ «Укрзалізниця»
Львів, Україна*

РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ) ПІД ЧАС ВІЙНИ

Широкомасштабна російська агресія проти України, що триває з 24 лютого 2022 р. суттєво вплинула на всі сфери життя. Велика кількість громадян були вимушені покинути свої домівки через їх знищення, небезпеку наближення лінії фронту чи їх окупації. Така сама ситуація складається із втратою громадянами своїх робочих місць, що пов'язується із руйнацією, знищенням та мародерством фабрик, заводів, сільського господарства та підприємництва. Ці громадяни вимушені шукати кращого життя як в Україні, так і поза її межами. Це означає пошук місць безпечного проживання та нових робочих місць. Зрозуміло, що економічні показники також змінилися після початку війни. Зокрема, дослідницька агенція *Info Sapiens* вказує, що у жовтні 2024 р. рівень безробіття в Україні становив 15,3%, частка опитаних людей, що змушена економити на їжі – у жовтні 2024 р. скоротився до 20,5%. Стосовно фіскальної політики, то у жовтні 2024 р. податкові надходження до державного бюджету склали 121,8 млрд. грн., збільшившись на 32% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Зростання продовжує відбуватись за рахунок податків на споживання. Фіскальні стимули, валютний курс, інфляція та жорсткіше адміністрування є ключовими факторами зростання. Акцизні надходження зросли на 134% порівняно з аналогічним періодом минулого року. ПДВ зріс на 7,8% порівняно з жовтнем 2023 р. [1]. Такі показники вказують не тільки на зміну показників, але за окремими напрямками – руйнацію економіки, а за іншими – її поступове відновлення під час війни.

Разом із тим, офіційні статистичні дані фіксують певні проблеми із сплатою податків. Так, співробітники Бюро економічної безпеки України у січні-листопаді 2024 р. забезпечили відшкодування 1,3 млрд. грн. завданих державному бюджету збитків у справах, що пов'язані з експортом сільськогосподарської продукції, що

пояснюється ухиленням від сплати податку на прибуток та пособництвом в ухиленні від сплати податку на додану вартість під час реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами реального сектору економіки на адресу експортерів [2]. Також важливим показником є те, що під час розслідування кримінального провадження щодо ухилення від сплати податків групою компаній-постачальників продуктів для Міністерства оборони України детективи Територіального управління БЕБ Київській області виявили та вилучили понад 4,7 млн євро необлікованої готівки [3].

Розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) під час війни є важливим показником не тільки для досягнення ефективності БЕБ України, детективи якого здійснюють цю діяльність згідно підслідності, але й для наповнення бюджету, від чого залежить здійснення економічних процесів в Україні та результат війни проти агресора. Розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) має здійснюватися відповідно до криміналістичних методик та алгоритмами дій, які складаються для детективів БЕБ України. В Україні відзначається зростання певного інтересу до проблем розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та побудови відповідної методики. Однак проблеми її побудови під час війни залишаються поза увагою в криміналістичній літературі. Крім того, важливим став би підхід щодо побудови криміналістичних мікрометодик, що пов'язується із неоднорідністю способів ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та їх видів.

Побудова окремої криміналістичної методики щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) вимагає використання системи наступних елементів: 1) криміналістична характеристика злочину; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні; 3) особливості виявлення ознак злочину; 4) дії на етапі відкриття кримінального провадження; 5) тактика слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) профілактичні дії слідчого [4, с. 5].

Міжнародні стандарти розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) [5; 6] здатні відігравати важливу роль не тільки в розслідуванні, але й в побудові методики розслідування такого кримінального правопорушення. Враховуючи

діяльність детективів Бюро економічної безпеки України під час війни відповідно до наданих ним функцій щодо досудового розслідування, використання міжнародних стандартів вже зараз є важливим для підвищення ефективності їх діяльності. Крім того, така діяльність має відбуватися відповідно до прийнятих криміналістичних методик розслідування ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) відповідно до способу ухилення та виду податку, збору (обов'язкового платежу).

Література:

1. Трекер економіки України під час війни. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
2. БЕБ України у 2024 році забезпечило відшкодування 1,3 млрд грн збитків бюджету при експорті агропродукції. Агроновини. 14 листопада 2024 р. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1544917>
3. Ухилення від сплати податків постачальником продуктів для Міноборони: детективи БЕБ вилучили понад 4,7 млн євро “чорної” готівки. БЕБ України. 9 серпня 2024 р. URL: <https://esbu.gov.ua/news/ukhylennia-vid-splaty-podatktiv-postachalnykom-produktiv-dlia-minoborony-detektyvy-beb-vyluchyly-ponad-47-mln-ievro-chornoi-hotivky>
4. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2. За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019.
5. Fighting Tax Crime: the Ten Global Principles. OECD, Paris, 2017. Р. 3; Tax Crime Investigation Maturity Model. OECD, Paris, 2020.
6. Money Laundering of Serious Tax Crimes. Enhancing Financial Intelligence Units' Detection Capacities and Fostering Information Exchange. Egmont Bulletin. Egmont Group, IEWG, July 2020.

Юрчишин П.В.,

*аспірант 2-го року очної форми навчання аспірантури
Київського університету права НАН України*

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) в ході оперативно-розшукової діяльності та у кримінальних провадженнях відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) є важливим та часто незамінним інструментом у сфері виявлення, розкриття злочинів та належного документування протиправних дій та намірів окремих осіб чи угруповань. Однією із таких НСРД є контроль за вчиненням злочину, який згідно зі ст. 271 КПК може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину [1].

Серед цих форм окремо можна виділити спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину, які є новелами у кримінальному процесуальному законодавстві України, оскільки до прийняття чинного КПК у 2012 році вони не проводились та свого нормативного закріплення не мали.

Якщо зацентувати увагу на спеціальному слідчому експерименті, то слід сказати що у практиці правоохоронних органів, які уповноважені на проведення НСРД, та нерідко під час розгляду кримінальних проваджень в судах різних інстанцій трапляється чимало помилок та прогалин, зумовлених неправильним трактуванням самої суті цієї слідчої (розшукової) дії, порушеннями процесуального порядку її проведення, недостатнім досвідом слідчих чи оперативних співробітників при застосуванні ст. 271 КПК, та іншими чинниками, на які слід звернути увагу більш пильно.

Слід сказати, що у КПК не міститься дефініції цієї форми контролю за вчиненням злочину. У ч. 5 ст. 271 КПК вказується, що «порядок і тактика проведення контрольованої поставки,

контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» [1].

Визначення дається у підзаконному акті – в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 16 листопада 2012 року. Згідно п. 1.12.4 названої Інструкції спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину [2].

Роз'яснення цього положення дав Верховний Суд у постанові від 12 травня 2021 року у справі № 750/10362/17, провадження № 51-5319 км 20. Суд звернув увагу на те, що однією з ознак спеціального слідчого експерименту є мета його проведення, зокрема перевірка дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішення щодо вчинення злочину. При цьому, тяжкість вчиненого злочину є необхідною умовою проведення цієї НСРД.

Інша ознака спеціального слідчого експерименту полягає у тому, що під час його проведення допускається використовувати не лише природні (звичайні) умови, а й створювати штучну обстановку або штучні умови. Такий висновок впливає із визначення поняття «спеціальний слідчий експеримент» наданого в Інструкції, а саме: що це «створення слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної».

Отже, обстановка повинна відповідати наступним вимогам: 1) вона повинна складатися на основі інформації про злочинну діяльність особи, наявної в слідчого або оперативного підрозділу; 2) ця обстановка повинна бути максимально наближеною до

презюмованої злочинної діяльності особи, щодо якої проводиться експеримент.

Фактичним початком спеціального слідчого експерименту слід вважати дії зі створення штучної обстановки, незалежно від дій особи, щодо якої проводиться такий експеримент [3].

Неоднозначне трактування у науковців та практиків викликає питання про те, за чийм рішенням має проводитися спеціальний слідчий експеримент – прокурора чи слідчого судді за постановою прокурора. Здавалося б, ніяких складнощів з цього питання виникати не повинно, оскільки у ч. 4 ст. 246 КПК чітко закріплено положення про те, що право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, має право виключно прокурор.

У тих же випадках, коли виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК (ч. 8. ст. 271 КПК).

Іноді важко визначити, чи обмежуються тимчасово конституційні права особи, чи ні, що і породжує дискусії, а нерідко і апеляції з боку сторони захисту під час судового розгляду.

Висновок. Кримінальні провадження, у яких проводився спеціальний слідчий експеримент, містять елементи підбурювання (провокації) до вчинення злочину певної особи, що підтверджується практикою розгляду кримінальних проваджень в судах різних інстанцій України та у ЄСПЛ. В інакшому випадку особа протиправні дії імовірно не вчинила б. Тому прокурору слід дуже уважно підходити до можливості проведення, планування та реалізації цієї форми контролю за вчиненням злочину, використовуючи криміналістичні методи.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки

України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.05.2021 р. у справі № 750/10362/17, провадження № 51-5319 км 20. URL : https://zakon.cc/court/document/read/96933490_0036f259.

СЕКЦІЯ 3. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Бондаренко В. В.,
*кандидат медичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТРУПІВ НЕВПІЗНАНИХ ОСІБ ТА ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЯ

Питання ідентифікації трупів невідомих осіб виникають в Україні кожного дня на тлі великої кількості загиблих — військових та цивільних осіб. Ще більше ця проблема постане після закінчення війни, під час пошуку та ексгумації тіл померлих на деокупованих територіях. Окрім цього, внаслідок великих внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів, розшук зниклих безвісти осіб ускладнюється невідповідністю вітчизняного та міжнародного законодавства, а також різними підходами щодо медико-криміналістичної ідентифікації.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей [1]. Даний Закон імплементує такі поняття, як «медична ідентифікація тіл (останків) померлих (загиблих) осіб», «посмертна інформація», «пошукова група», «Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та інші. Згідно ст.1 Закону судово-медична ідентифікація тіл (останків) померлих (загиблих) осіб — це комплекс заходів та методів, спрямованих на достовірне встановлення належності останків конкретній особі з використанням словесного портрета, стоматологічних даних, особливих прикмет, генетичного аналізу тканин у зіставленні з прижиттєво задокументованими медичними та антропологічними даними.

Основна роль в питанні ідентифікації трупа невідомої особи надається

судово-медичній експертизі, яка проводиться в бюро судово-медичних експертиз, згідно «Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи» [2]. В п.п. 2.1.3 даних «Правил...» є невеличкий абзац щодо порядку опису одягу невідомих осіб, а в п.п. 2.1.11 є вказівка про необхідність опису словесного портрету, коронок та зубних протезів (при їх наявності). Заповнення розпізнавальної картки, описування прикмет та дактилоскопія покладається на органи досудового слідства. На жаль, більше інформації про особливості опису трупів невідомих осіб в даних «Правилах....» не має, що безумовно є недостатнім.

В 2022 році в Україні був прийнятий Закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні [3]. В статті 7 (п. 3) даного Закону визначено, що відбір зразків для молекулярно-генетичного дослідження від трупів невідомих осіб покладається на судово-медичні установи та заклади охорони здоров'я. Згідно ст. 11 даного Закону результати молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) заповнюються в спеціальну реєстраційну карту, яка вноситься в спеціально створений «Електронний реєстр геномної інформації людини». Відповідно до цього, був створений «Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», який знаходиться в підпорядкуванні МВС України [4]. За даними Реєстру, на серпень 2024 року, в Україні було зареєстровано 2410 невідомих тіл. За даними правозахисників, в Україні існує проблема з термінами ідентифікації трупів — до 8-12 місяців, що пов'язано з тривалістю проведення ДНК-експертиз, а також «неналежною комунікацією слідчих з родинами» [5].

З метою обміну міжнародним досвідом в галузі ідентифікації трупів невідомих осіб, у березні 2024 року, на базі Чернівецького обласного бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, під керівництвом професора, доктора медичних наук В.Т. Бачинського, було проведено міжнародне тренінгове навчання за участі фахівців ETAF - European Training Center of Active Forensic Sciences & Disaster Victim Identification [6]. ETAF — це Європейський навчальний центр з підготовки судових експертів та ідентифікації жертв катастроф, який працює під патронатом Інтерполу [7]. Експерти цієї організації приїхали в Україну з гуманітарною навчальною місією та організували у місті Чернівці тренінгове навчання для судово-

медичних експертів МОЗ України, експертів-криміналістів та працівників Національної поліції. Протягом тижня, на базі Буковинського державного медичного університету та Чернівецького обласного бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, проходили майстер-класи, тренінги, лекції та практичні заняття по сучасним методикам ідентифікації тіл померлих у випадках масових катастроф та терористичних актів. Навчання відбувалось на англійській мові, також синхронно здійснювався переклад українською мовою.

Серед команди міжнародних експертів ЕТАФ були: керівник ЕТАФ, судово-медичний експерт Sven Benthau (Німеччина), судово-медичний експерт Janko Kolev (Болгарія), офіцер Інтерполу Christian Decobescq (Бельгія), судовий експерт-стоматолог Eddy De Valck (Бельгія), судовий експерт-антрополог Rosario Guerra (Іспанія), слідчий-криміналіст Miles Manning (Велика Британія).

Під час лекцій були отримані базові знання по організації та проведенню огляду місця події у випадках масових катастроф та терористичних актів за міжнародними протоколами Інтерполу - UN Minnesota Protocol. Після цього, на окремому криміналістичному полігоні, була створена штучна ситуація катастрофи з справжніми тілами померлих людей та людськими кістковими залишкам, які потрібно було б ідентифікувати. Проведенням огляду місця події керував офіцер Інтерполу Christian Decobescq з Бельгії. Огляд місця події був проведений в умовах, що наближені до реальних, після чого трупи людей та знайдені кісткові залишки були направлені в судово-медичний морг для подальшої ідентифікації. Судово-медичні розтини трупів проводились наступного дня під керівництвом судово-медичних експертів Janko Kolev з Болгарії та Sven Benthau з Німеччини. Учасники тренінгу виконували свої завдання відповідно до визначених ролей у відповідності до міжнародних протоколів.

Кожному практичному заняттю передувала лекція з відповідної тематики.

Лекційні та практичні заняття по судовій стоматології провів експерт з Бельгії Eddy De Valck, а питання судової антропології доповіла експерт з Іспанії Rosario Guerra. Лекційні та практичні заняття по огляду трупа на місця події та судово-медичній експертизі трупа провів експерт з Болгарії Janko Kolev. Окрема увага була прикута до правил збирання інформації у родичів загиблих. При цьому своїм

багаторічним досвідом поділився працівник Скотланд-Ярду, слідчий-криміналіст з Великої Британії Miles Manning. Підсумки навчання та результати ідентифікації тіл померлих були підведені керівником гуманітарної місії ЕТАФ Sven Benthous з Німеччини, який наприкінці циклу особисто вручав міжнародні сертифікати ЕТАФ учасникам тренінгу.

Таким чином, працівники Інтерполу у випадку ідентифікації тіл померлих використовують спеціальні протоколи - UN Minnesota Protocol, які складаються з двох окремих частин – Ante-mortem і Post-mortem [8]. Ante-mortem (yellow) missing person – це протокол жовтого кольору, який містить усю прижиттєву інформацію про людину, яку розшукують. Спеціальними офіцерами Інтерполу — Liaison Officers – збирається уся можлива інформація про людину від родичів, близьких, знайомих людей, а також збирається його медична та криміналістична інформація. Протокол складається із 8 розділів з додатками та може містити від 8 до 20 аркушів. Протокол виповнений на спеціальних бланках, в які потрібно вносити інформацію від руки виключно на одній із 4-х основних мов Інтерполу (на вибір) — англійською, французькою, іспанською або арабською мовами. В протокол вноситься вся реєстраційна інформація, антропологічні дані, одяг людини, в якому вона була на момент зникнення, особливі прикмети, зубна формула та ДНК-профіль (за наявності). Кожний пункт протоколу повинен бути заповнений. Якщо інформація по якомусь пункту відсутня, то потрібно обов'язково вказати її відсутність. Наприкінці протокол підписується третьою особою, які перевіряє якість його заповнення (Quality control), та після цього інформація вноситься в базу даних Інтерполу. За таким самим алгоритмом заповнюється другий протокол - Post-mortem (pink) unidentified human remains – рожевий протокол, який містить усю інформацію про труп невідомої людини, яка підлягає ідентифікації. Рожевий протокол заповнюється судово-медичними експертами, які приймають безпосередню участь у дослідженні трупа. Рожевий протокол повністю відповідає жовтому (ante-mortem) протоколу по своїй структурі і має такі ж самі правила заповнення. На відміну від жовтого протоколу, в рожевому будуть обов'язково дані стоматологічної експертизи (зубна формула), а також ДНК-профіль людини, так як після розтину частини трупа обов'язково направляються до ДНК-лабораторії. Дані рожевого

протоколу також вносяться до комп'ютерної бази даних, після чого відбувається автоматизований пошук співпадінь даної інформації з іншими внесеними даними жовтих протоколів розшукуваних осіб (ante-mortem). За таким алгоритмом відбувається пошук зниклих безвісти осіб по всьому світу, де працює система Інтерполу — DVI (Disaster Victim Identification). На жаль в Україні така система ідентифікації не працює, незважаючи на те, що Україна є членом організації Інтерпол з 1992 року [9]. Аналіз вітчизняних протоколів - реєстраційних карток трупів невпізнаних осіб — вказує, що в Україні відсутня конкурентно здатна система пошуку зниклих безвісти осіб, а також система впізнання неідентифікованих трупів. Національні реєстраційні картки мають обмежену кількість інформації на 3-4-х аркушах, яка не відповідає вимогам міжнародної бази Інтерполу, у тому числі її мовним стандартам.

Таким чином, в умовах сьогодення, набуває великого значення ідентифікація невпізнаних осіб, у тому числі невпізнаних трупів та безвісти зниклих осіб. В той час, коли в Україні йдуть військові дії, великі внутрішні та зовнішні міграційні процеси, коли мільйони українців вимушені знаходитись в різних регіонах України, а також за кордоном, необхідно приєднуватись до Світової, у тому числі Європейської бази пошуку зниклих безвісти осіб, яку використовує організація Інтерпол. Для цього, в різних регіонах України, потрібно провести міжнародні тренінгові навчання за участі фахівців ЕТАФ, змінити відповідну національну законодавчу базу, підготувати судово-медичних експертів, судових стоматологів, судових антропологів, а також збільшити кількість ДНК-лабораторій і відповідно фахівців, які будуть проводити молекулярно-генетичні експертизи (дослідження).

На нашу думку, впровадження досвіду Інтерполу в практику судово-медичної експертизи дозволить підвищити якість ідентифікаційних досліджень та удосконалити процес впізнання осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Література:

1. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

2. Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів в бюро судово-медичної експертизи [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95#Text>
3. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 9 липня 2022 року № 2391-IX [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
4. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.
Наказ МВС № 535 від 29.08.22 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z099822#Text>
5. Наразі в реєстрі безвісти зниклих зареєстрували 2410 невідомих тіл – МІПЛ
[Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<https://zmina.info/news/narazi-v-reyestri-bezvisty-znyklyh-zareyestruvaly-2410-nevpiznanyh-til-mipl/>
6. Бачинський В.Т., Гараздюк М.С., Павлюкович О.В., Бентхаус С. Проміжні результати діяльності відкритого в Україні нового постійно діючого центру навчальної співпраці гуманітарної місії ЕТАФ з ідентифікації загиблих під час масових катастроф. Судово-медична експертиза. 2024;1:100-106. — Режим доступу:
<https://doi.org/10.24061/2707-8728.1.2024.13>
7. European Training Center of Active Forensic Sciences & Disaster Victim Identification [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<https://www.etaf-dvi.org>
8. Disaster Victim Identification (DVI) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI>
9. Україна — член організації Інтерполу з 4 листопада 1992 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://www.interpol.int/Who-we-are/Member-countries/Europe/UKRAINE>

Кожакарь І.Ю.,

*заступник завідувача відділу криміналістичних видів досліджень
Чернівецького НДЕКЦ МВС,
м. Чернівці Україна
асистент кафедри кримінального права,
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці Україна*

Комісаров М.Л.,

*Полковник, кандидат юридичних наук, доцент,
начальник науково-організаційного відділу
Київського інституту Національної гвардії України*

АДАПТЕРИ, ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Криміналістичне дослідження ручної вогнепальної зброї та її складових частин проводиться в межах судово-балістичної експертизи. Тому по питаннях віднесення предмета до вогнепальної зброї чи її складових елементів, необхідно звертатись до існуючих криміналістичних збройних класифікацій, які допомагають з сортуванням предметів по видовим групам. І якщо по переважній більшості критеріїв таких класифікацій вчені-криміналісти досягають консенсусу, то щодо критеріїв, які стосуються особливостей конструкції та способу виготовлення зброї та її складових, згода відсутня.

А.В. Кофанов пропонує класифікувати типи зброї згідно способу виготовлення на: заводську, кустарну та саморобну [1, с. 253], де у групі саморобної зброї конкретизує критерій, який стосується особливостей її виготовлення: із використанням заводських деталей, перероблену із інших предметів та створену повністю власноруч.

М.В. Салтевський пропонує класифікувати зброю за такими параметрами: стандартна, нестандартна і атипова [2, с. 233].

Такий погляд на класифікацію зброї за особливостями конструкції на стандартну і нестандартну ручну зброю, де нестандартна може бути типовою (такою, що відповідає відповідному

історичному типу зброї), чи атиповою (такою, що не має аналогів серед типової) [3, с. 12] є доволі розповсюдженим серед українських криміналістів.

Згідно таких класифікацій лишалась ймовірність, що виготовити вогнепальну зброю можливо і з пристроїв, які належать до предметів цивільного вжитку та не є забороненими (сигнальні, стартові, пневматичні засоби та пристрої для відстрілу 4 мм патронів Флобера тощо) і вони відносились до саморобної, або атипової зброї.

Для такої переробки достатньо здійснити:

- істотний інструментальний вплив – наприклад, для переробки ствола, затвору тощо;
- незначний інструментальний вплив – наприклад для закріплення спеціального оснащення, яке дозволить здійснювати відстріл патронів до вогнепальної зброї.

Відносно сигнальних пістолетів (ракетниць) є такі варіанти переробки:

- встановлення вкладного саморобного ствола без внесення будь-яких змін до конструкції самого сигнального пістолета;
- встановлення вкладного саморобного ствола з відповідною переробкою екстрактора для забезпечення його працездатності;
- заміна ствола на саморобний [4, с. 4].

Спеціальне оснащення, яке перетворює обраний предмет на вогнепальну зброю без істотного інструментального впливу, загострює проблему існуючої класифікації зброї.

Предмет, що змінює обрану річ на вогнепальну зброю після свого застосування, можна назвати «адаптером». Проаналізуємо цей пристрій докладніше.

Головними деталями вогнепальної зброї є:

1. Ствол.
2. Пристрій для запирання ствола.
3. Пристрій ініціації порохового заряду (ударно-спусковий механізм).

Адаптери, зазвичай, виконують роль ствола (п. 1) та пристрою для запирання ствола (п. 2). А функцію пристрою для ініціації порохового заряду виконує вже річ, яка сама по собі не відноситься до вогнепальної зброї (пневматичні пістолети, сигнальні пістолети, револьвери під 4 мм патрон Флобера), а в сукупності з адаптером

утворює систему, яка здатна прискорити снаряд за рахунок тиску порохових газів.

Самими розповсюдженими адаптерами є вкладні металеві стволи, полімерні вставки в сигнальні пістолети та подовжувачі ствола для пневматичної (або для відстрілу 4-мм патронів Флобера) зброї з можливістю застосування патронів до вогнепальної зброї (фото 1 та 2), де накольний механізм сигнального пістолета активує заряд, а вставка чи вкладний ствол виконують роль затвору та ствола.

При застосуванні адаптеру до пневматичної зброї потрібно мати на увазі, що вони підходять не до кожного її типу. Справа в тім, що активувати порохований заряд може лише той пневматичний пристрій, який стріляє круглими кулями. Саме вони мають достатню твердість для активації капсуля.

Адаптери до пневматичних пристроїв для відстрілу 4-мм патронів Флобера часто кріпляться за допомогою різьби в передній частині ствола.

Фото 1: Адаптер для пневматичних пристроїв та пристроїв для відстрілу 4 мм патронів Флобера

Фото 2: Встановлення адаптеру (у вигляді подовжувача ствола) на пристрій для відстрілу 4 мм патронів Флобера

Фото 3: Сигнальний пістолет LP-34

Фото 4: Сигнальний пістолет LP-34 із встановленим адаптером у вигляді вставного ствола та патроном

В підсумку зауважимо, що дослідження такого роду оснащення (адаптерів), що перетворює пневматичні, сигнальні пристрої та пристрої для відстрілу 4мм патронів Флобера у вогнепальну зброю є проблемним через те що вони не належать до основних складових вогнепальної зброї та не привертають уваги, бо їх визначення потребує спеціальних знань. Крім того, вогнепальна зброя утворена за допомогою адаптера, поки що не має свого чітко визначеного місця в структурі криміналістичній класифікації зброї.

Література:

1. Криміналістична техніка : навчальний посібник / за редакцією А. Ю. Кофанова. Київ, 2009. 416 с.
2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
3. Комісаров М.Л., Комісарова Н.О. Криміналістичне дослідження зброї : навчальний посібник. Київ : КІ НГУ, 2023. Ч. 1: Судова балістика: криміналістичне дослідження ручної вогнестрільної зброї, боєприпасів до неї, слідів та обставин їх застосування. 416 с.

4. Гамов Д.Ю., Єсін І А., Кріулін К.В. 26-мм сигнальні пістолети : довідник для судових експертів. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. – 31.

Марчук А.А.,

*заступник завідувача відділу товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності*

*Чернівецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України,
м. Чернівці, Україна*

Ткачук В.А.,

*судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень
відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності*

*Чернівецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України,
м. Чернівці, Україна*

ВИКЛИКИ ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ЯКІСТЬ ТА БЕЗПЕКА ТОВАРІВ

Визначення вартості майна та майнових прав, що регулюються положеннями Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» («Закон про оцінку») забезпечується суб'єктами оціночної діяльності відповідно до нормативно-правових актів. До таких актів належать національні стандарти оцінки майна, затверджені Кабінетом Міністрів України, методики та інші документи, розроблені на основі вимог цих стандартів і затверджені Кабінетом Міністрів або Фондом державного майна.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про оцінку», діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, регулюється нормами Закону України «Про судову експертизу» з урахуванням особливостей, визначених «Законом про оцінку» щодо методичного регулювання. Ця стаття зобов'язує судових експертів підтримувати національні стандарти оцінки майна під час проведення експертних досліджень, основною метою яких є визначення вартості майна [1, 2].

Оцінка майна та майнових прав (далі – оцінка майна) – це процес визначення їх вартості на дату оцінки відповідно до процедур,

встановлених нормативно-правовими актами. Відповідно до статті 9 Закону України «Про оцінку» [2], нормативно-правові акти, що регулюють питання вартості (ціни) майна, не повинні суперечити положенням національних стандартів оцінки майна. Визначення вартості повинне виконуватися із дотриманням цих стандартів та всіх процедур, передбачених законодавством про оцінку майна.

На сучасному етапі розвитку галузі товарознавчої експертизи актуальними залишаються дослідження, пов'язані з фактами фальсифікації товарів, відшкодування збитків через пошкодження чи псування майна, а також продажу неякісних товарів. В умовах війни ключовими викликами для вітчизняної економіки стають забезпечення конкурентоспроможності та належної якості продукції, виробленої в Україні. Ринок наповнений товарами в асортименті на різні смаки споживача, проте важливим аспектом сучасної торгівлі і підприємництва залишається баланс попиту та пропозиції, ціни та якості. Однак, виникають ризики щодо безпечності, екологічності та якості товарів, адже вироби що виготовлені за технічними умовами (ТУ) мають занижену собівартість.

Зважаючи на попит і пропозицію споживчого ринку України, експерт аналізує властивості товарів, встановлює їх екологічність, натуральність і безпечність, а також виявляє підробки (фальсифікації¹).

Ідентифікація товарів є важливою процедурою для оцінки їх якості та встановлення відповідності еталонам чи вимогам, визначеним у нормативній документації [3]. У деяких випадках необхідно залучати фахівців, які спеціалізуються на ідентифікації конкретних видів продукції.

Критеріями ідентифікації є характеристики товару, які необхідно встановити через його відповідність зразку за допомогою збіг ознак, зазначених у нормативному і технічному маркуванні (стандартах документів, технічних умовах тощо). Також важливу роль виконують товаросупровідні документи: сертифікати відповідності, гарантійні талони, інструкції з експлуатації, товарні й фіскальні чеки, накладні тощо. Наприклад, для непродовольчих товарів такими характеристиками можуть бути: назва, марка, модель, артикул, партія, серія тощо – все залежить від категорії товару. У разі

¹ Фальсифікація (від лат. *falsificatio* – підробка) – це дії, спрямовані на обман споживача шляхом підробки продукту з корисливими цілями.

дослідження одного об'єкта можна використовувати фотоілюстрації, що демонструють маркувальні позначення, та стандартні процесуальні документи [5].

Класичним методом ідентифікації, який використовує судовий експерт під час дослідження, є органолептичний метод. Цей підхід базується на аналізі показників відповідності продукту через сприйняття органами чуттів – зору, нюху, смаку, слуху, дотику — для виявлення дефектів. Його переваги – доступність і простота, але через недостатню достовірність його слід поєднувати з іншими методами для досягнення більшої об'єктивності [4].

Іншим методом ідентифікації є верифікація справжності товару через встановлення його відповідності вимогам або інформації, виділеної на маркуванні чи в супровідних документах. Маркування, пакування, транспортування та зберігання мають бути відповідно до вимог чинних стандартів. Основним джерелом інформації про продукцію є спеціальні позначення: текст, умовні знаки чи зображення, нанесені на упаковку, ярлики або етикетки. Вони надають інформацію про товар, ідентифікують його та захищають споживчий ринок від неякісної продукції, як того вимагає законодавство [2, 5].

Складнощі, пов'язані із цим підходом, особливо відчутні під час дослідження гуманітарної допомоги¹, яка під час воєнного стану вкрай необхідна для населення, військових і держави.

На сьогодні гуманітарна допомога, яка надходить Україні в умовах воєнного стану, є інструментом підтримки як населення, так і військових. Проте, на жаль, у процесі розподілу цієї допомоги стаються випадки нецільового використання, зловживань або розкрадань, що створює проблеми для правоохоронної галузі.

Важливими аспектами експертного аналізу товарів гуманітарної допомоги є такі питання:

- чи придатні гуманітарні товари для споживання та зберігання;
- чи можна класифікувати ті чи інші об'єкти як гуманітарну допомогу;

¹ Відповідно до статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [3], це безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, яка надається з гуманних мотивів вітчизняними чи іноземними донорами. Гуманітарна допомога охоплює широкий асортимент товарів: продукти харчування, медикаменти, одяг, засоби гігієни, товари першої необхідності тощо.

- чи дотримуються перевізники гуманітарних вантажів чинних санітарних, технічних та інших стандартів якості.

У підсумку зазначимо, що в умовах сучасного розвитку підприємницьких структур, щоб уберегти себе від підробок (фальсифікованих товарів), важливо обирати добропорядного виробника. Для цього в пригоді стане знання методів виявлення такої підробки та прості шляхи ідентифікації товару. Кожен товар, до якого застосовують метод ідентифікації, перевіряють за маркуванням і показниками якості [5]. Тому важливо вибирати якісні, безпечні, нешкідливі для здоров'я продукти та товари, що не містять шкідливих домішок.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (Дата звернення: 05.12.2024).
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (Дата звернення: 05.12.2024).
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (Дата звернення: 05.12.2024).
4. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 05.12.2024).
5. Товарознавство. Терміни та визначення: ДСТУ ISO 3993-2000 [Чинний від 2001-01-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2000. 27 с.

Стратій О.В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

24 лютого 2022 року, терористична федерація, без будь-яких на те підстав, розпочала неспровоковану збройну агресію проти нашої країни, що назавжди змінила не тільки хід історії, геополітичну ситуацію на нашому континенті, але й у світі в цілому, відбулися тектонічні зміни в українському суспільстві, проте, на жаль не відбулося цих змін у свідомості величезного бюрократичного апарату. Це стосується зокрема й призначення та проведення судових експертиз в рамках розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військових частин, або ж місця служби військовослужбовцями Збройних Сил України.

В умовах дії воєнного стану, даний вид кримінальних правопорушень, сягнув загрозливих масштабів, що безумовно негативно впливає боєздатність Збройних Сил України. За різними оцінками, кількість самовільних залишень військових частин або місця служби, вже давно перевищив сто тисяч, хоча згідно даних Генеральної прокуратури ця кількість набагато менша. Очевидно, що Офіс Генеральної прокуратури виходить із офіційно зареєстрованих кримінальних проваджень.

Безумовно, що в рамках розслідування кримінальних проваджень, орган досудового слідства, у випадку повідомлення військовослужбовця про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 407-409 КК України, зобов'язаний призначити судову експертизу, про що слідчим виноситься вмотивована постанова, на вирішення якої як правило виносяться стандартні питання: чи являється військовослужбовець осудним, обмежено осудним, або ж неосудним, на які атестований судовий експерт надає вмотивований експертний висновок (заключення).

Проте, орган досудового розслідування, яким відповідно до ч. 4 п. 3 ст. 216 КПК України являється Державне бюро розслідувань, як правило не ставить перед експертом більшого кола запитань, які як на мене мали б пролити більше світла, а які ж саме справжні причини слугували тим каталізатором, який підштовхнув військовослужбовця вчинити те чи інше кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану, як наприклад: чи здатна конкретна особа адекватно сприймати військові дії, беручи до уваги її вікові та індивідуальні особливості, а також ті умови в яких вона опинилася; чи здатна конкретна особа правильно сприймати військові дії, зважаючи на її вік, психічний стан у момент сприйняття в умовах в яких вона опинилася; чи має конкретна особа індивідуально-психологічні особливості (не пов'язані з психічною хворобою), що здатні істотно (радикально) вплинути на її поведінку в умовах в яких вона опинилася; чи перебувала конкретна особа на момент вчинення кримінального правопорушення в такому емоційному стані, який міг би істотно (радикально) вплинути на її емоційно-вольову сферу психіки та поведінку в цілому; чи є у конкретної особи ознаки підвищеного навіювання.

Безумовно, що це далеко не та кількість, а можливо і зміст запитань, які необхідно ставити перед судовим експертом, але вони вкрай необхідні для з'ясування всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження. Зрозуміло, що орган досудового розслідування, окремо взятий слідчий виходить із того, що зазначено в ч. 2 п. 3 ст. 242 КПК України, а саме, що слідчий або прокурор зобов'язані визначити психічний стан підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності.

Тому і де-юре, і де-факто, слідчий правий, коли ставить перед судовим експертом лише одне найголовніше для органу досудового розслідування питання: осудний підозрюваний чи ні, або ж обмежено осудний. Але чи достатньо цього для з'ясування всіх тих обставин, які мають значення для кримінального провадження в умовах воєнного стану? Переконали, що ні. Цих питань, «достатньо слідству», однак, не для з'ясування справжніх причин, що підштовхнули військовослужбовця до самовільного залишення військової частини або ж місця служби, дезертирства або ж ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом.

В статті 3 Конституції України, зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому орган досудового розслідування і конкретний слідчий просто зобов'язані з'ясовувати максимальну кількість причин, які спонукали військовослужбовця вчинити кримінальне правопорушення.

Частина 1 п. 1 ст. 244 КПК України, надає стороні захисту право звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: для вирішення питань, що мають значення для кримінального провадження, перед експертом стороною обвинувачення поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок.

Слід відмітити, що більшість такого роду експертиз призначаються та проводяться у відомчих установах, які знаходяться в системі МВС України, що не завжди гарантує якісне та всебічне її проведення. Окремо необхідно зазначити також про те, що коли сторона захисту звертається на стадії досудового розслідування до слідчого судді, з метою призначення судової-психологічної експертизи в незалежній експертній установі, то далеко не завжди судді погоджуються із доводами сторони захисту, оскільки, як на мене помилково вважають, що достатньо з'ясувати стан осудності, або ж обмеженої осудності особи підозрюваного, а з'ясування справжніх причин, чомусь залишається поза увагою Феміди, хоча встановлення та з'ясування цих обставин має значення, як для окремо взятого військовослужбовця, так і безумовно для держави, а також при призначенні покарання у порядку ч. 2 ст. 66 КК України.

Слід зазначити, що Верховна Рада України 21 листопада 2024 року прийняла закон, який дозволяє військовослужбовцям Збройних Сил України, які вперше вчинили самовільне залишення військової частини чи дезертирство, добровільно повернутися до військової частини до 01 січня 2025 року, в обмін на закриття кримінального провадження. Як на мене дуже прогресивний закон, за наявності тих обставин, які склалися в Збройних Силах України.

Література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
2. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України(ВВР), 2001 №№ 25-26, с. 131).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88).
4. Закон України «Про судову експертизу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, 232).
5. Закон України Про внесення зміни до глави XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо умов продовження військової служби під час дії воєнного стану окремим категоріям військовослужбовців від 21.11.2024 року № 4087-XI.

Тертишник В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету митної справи та фінансів України
м. Дніпро, Україна*

Батраченко Т. С.

*Кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри
правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова експертиза – це здійснювана у встановленій законом формі із застосуванням спеціальних знань правничий акт, який полягає у провадженні за дорученням органів досудового розслідування, прокурора чи суду або за дорученням сторони захисту пізнавально-доказової діяльності щодо дослідження об'єктів, явищ і процесів та формування й надання на підставі цих досліджень кваліфікованого висновку з питань, що мають значення для правосуддя.

Судові експертизи є одним із потужних і найбільш інформативних засобів доказової діяльності не тільки у кримінальних провадженнях, особливо в сучасних умовах щодо злочинів проти людяності, а й може бути важливим інструментом профілактики злочинів та використовуватись в сфері превенції, а також для удосконалення антикорупційної політики, забезпечення економічної й військової безпеки держави, для формування автоматичних баз даних результатів експертних досліджень (наприклад генотипоскопії), що з урахуванням сучасних науково-технічних досягнень отримує висвітлення в сучасних наукових виданнях. [1-7].

З розвитком науково-технічних засобів пізнавальної діяльності в доказуванні все більшу роль відіграє судова експертиза, а її доктринальні основи формують нову правничу науку експертологію та міжгалузевий правовий інститут судової експертизи.

В правовому полі України намітилась тенденція до спрощення процедури використання спеціальних знань в юридичних процесах. Зокрема чинний КПК України та інші законодавчі акти, поряд з класичною формою експертиз, передбачає можливість використовувати також висновки спеціалістів. ЄСПЛ підтвердив, що консультативні висновки спеціаліста – теж докази, а суд має залучати до проваджень як такі висновки, так і надати можливість сторонам бути з ними ознайомленими та викладати свої судження, давати заперечення і коментарі з приводу їх використання в доказуванні (Справа «Воротнікова проти Латвії»).

Спеціаліст, на відміну від експерта, буцім то, не несе відповідальності за завідомо неправдивий висновок за результатами свого дослідження (ч. 2 ст. 72 КПК України), хоча ст. 384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») таких виключень для спеціаліста досі не закріпила. Незважаючи на ці суперечливі норми, з поміж іншого, спеціаліст в судовому процесі може бути допитаний в якості свідка, а відповідно як свідок може нести відповідальність за відмову від дачі показань та завідомо неправдиві показання.

Для оптимізації використання сучасних космічних та цифрових технологій в сфері експертних досліджень необхідно вжити законодавчих заходів щодо прискорення втілення результатів наукових досягнень в експертні та слідчу практику, удосконалити юридичну форму використання надбань науково-технічного прогресу в протидії злочинності.

На наш погляд, необхідно дещо спростити й удосконалити саму процесуальну форму провадження експертизи в кримінальному процесі. Вона повинна забезпечувати як достовірність, так і оперативність досліджень будь-яких матеріальних об'єктів на будь-яких стадіях. Зміст такої пропозиції полягає в наступному: слідчий призначає експертизу окремою письмовою вимогою, бо детально розроблені її формалізовані бланки набагато спрощують цю роботу, практично зводячи її до формулювання питань експерту; експерт викладає у своєму висновку результати досліджень (висновки), а опис застосовуваних методів і ходу проведеного дослідження дається лише тоді, коли саме дослідження спричинило знищення доказових матеріалів, а також на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду або клопотання потерпілого, підозрюваного, обвинувачуваного,

підсудного і захисника. Використання такої спрощеної форми експертизи має обмежуватися ситуаціями, коли експертне дослідження не пов'язане зі знищенням доказів (досліджуваних об'єктів), а слідча обстановка зумовлює необхідність експресного проведення досліджень.

Поряд з цим у КПК України можна було б викласти таке положення:

«Прискорений порядок призначення експертизи й оформлення висновку експерта може застосовуватися у випадках, коли необхідне швидке і невідкладне проведення експертизи, а сама експертиза не пов'язана зі знищенням досліджуваних доказів. Порядок провадження експертизи в цьому випадку визначається правилами чинного Кодексу за такими винятками: експертиза може призначатися окремою письмовою вимогою слідчого, органу дізнання, прокурора або суду; у висновку експерта опис процесу дослідження не викладається.

Експерт зобов'язаний надати описову частину дослідження на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, клопотання потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, підсудного або захисника, а також у випадках, якщо в ході дослідження досліджувані матеріали були знищені або зазнали істотних змін».

До окремих видів експертиз варто віднести гуманітарну та мистецтвознавчу експертизу.

До предмету судово-гуманітарної експертизи, на наш погляд, варто віднести питання визначення не відповідними морально-етичним концептам суспільства тих чи інших інформаційних продуктів, фільмів, відеоматеріалів, видавничої продукції, предметів, громадських акцій.

Мистецтвознавча судова експертиза – це експертиза, яка проводиться фахівцями в галузі мистецтвознавства, предметом дослідження якої є твори живопису, літератури, графіки, скульптури, художні фотознімки, кінофільми, відеоматеріали та музичні твори, художні творів народних промислів, антикварні вироби, особливо цінні музикальні інструменти та інші культурні цінності, а завданням якої є визначенню ознак даних об'єктів як предметів, які мають історико-культурну, наукову чи художню цінність.

Пропонується диференціювати мистецтвознавчу і гуманітарну експертизи, та сформулювати предмет й особливості таких самостійних

експертиз як судово-гуманітарна експертиза, правнича експертиза, експертиза фондового ринку, природоресурсна та земельна експертиза.

Варто передбачити правове поле для використання досягнень штучного інтелекту в експертизі фондового ринку, судово-бухгалтерській, лінгвістичні експертизі, а також в ідентифікаційних експертних дослідженнях.

Закон України «Про судову експертизу» має стати окремим розділом КПК України», а інтегративний аналіз існуючих проблем показує на необхідність розробки та прийняття окремого уніфікованого Експертного Кодексу України .

Література:

1. Енциклопедія судової експертизи / Н. І. Клименко, В. П. Бахін, Т. В. Будко, П. В. Цимбал та ін.; за ред. проф. Н. І. Клименко. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2013. 184 с.
2. Назимко Є. С., Клемпарський М. М. Громадська антикорупційна експертизи. *Правова позиція*. № 3 (40). 2023. С. 179-183. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.35>
3. Тертишник В. М., Варава В. В. Доктринальні проблеми судової експертизи в інтегративній доктрині доказового права. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Випуск 67. С. 27-37.
4. Черемнова А. І., Белік Л. С. Цифрова інформації як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Випуск 68. С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.06>

Філянович О.І.,

*завідувач сектору юридичного забезпечення
Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Згідно статті 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом. [1]

Основним завданням судово-експертної діяльності є проведення судової експертизи і як результат складання об'єктивного та обґрунтованого висновку експерта.

Судова експертиза є процесуальною дією в доказуванні зі специфічною формою, під час якої експерт, застосовуючи свої спеціальні знання, навички та досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Саме ця специфічна форма відрізняє експертизу від інших процесуальних засобів доказування. [4, с. 231]

Наразі в Україні триває воєнний стан у зв'язку із тим, що 24 лютого 2022 року країною агресором розпочато повномасштабний наступ. У зв'язку із наступом кількість та локалізація масових обстрілів ворогом по території нашої країни значно збільшилася, і як результат зросла кількість жертв.

У свою чергу воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у передбачених Законом випадках. [7]

У воєнний час поширеними судовими експертизами є розрахунок збитків від військової агресії. Великий обсяг роботи у цій сфері виконують експерти-будівельники, експерти-економісти та експерти-товарознавці які здійснюють оцінку зруйнованого майна громадян. Судові експерти, які працюють у державних експертних установах, займаються експертними провадженнями з визначення збитків,

завданих війною, у рамках відкритих кримінальних справ. [6, с. 328]

У Чернівецькому НДЕКЦ МВС функціонує повнопрофільна ДНК-лабораторія у якій від початку повномасштабного вторгнення збільшилась кількість молекулярно-генетичних досліджень. Станом на 09.12.2024 виконано 1 264 молекулярно-генетичних досліджень. Об'єктом дослідження у вищевказаних дослідженнях є дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК), отримана з крові, виділень, волосся, лупи, епітеліальних клітин, а також з частин органів та інших тканин організму людини, вилучених під час огляду місця події. Основними завданнями судового експерта, що проводить молекулярно-генетичне дослідження є перш за все визначення чи є в наданих об'єктах об'єкти біологічного походження такі як кров, волосся, м'язова та кісткова тканини, тощо та інші клітини з ядрами і чи належать такі об'єкти біологічного походження певній особі.

Зазначу, що з метою обліку генетичних ознак людини 9 липня 2022 року Верховною Радою України був прийнятий важливий для правоохоронної системи та сфери експертно-криміналістичної діяльності Закон України «Про Державну реєстрацію геномної інформації людини», який вступив в дію 6 листопада 2023 року. [8]

Судова експертиза є найважливішою процесуальною формою використання спеціальних знань у судочинстві, завдяки чому у розпорядженні слідства і суду з'являється нова інформація з доказовим значенням, яку неможливо отримати іншими процесуальними засобами. [5, с. 83]

Правовою гарантією належного ставлення судового експерта до виконання покладених на них обов'язків є встановлена законом відповідальність. Судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Кримінальна відповідальність судового експерта передбачена: 1) за завідомо неправдивий висновок – ст. 384 КК; 2) за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді – ст. 385 КК; а також 3) за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані – ст. 387 КК. [2]

Окрім юридичної відповідальності судовий експерт несе ще й морально-етичну відповідальність, а саме за якість своєї роботи перед

особою, яка призначила судову експертизу, судом, стороною захисту, стороною обвинувачення, керівником судово-експертної установи; за результатами проведеного дослідження він зобов'язаний дати висновок, дотримуючись професійної етики і не йдучи на компроміс із власним сумлінням. Тобто моральна відповідальність судового експерта настає за недотримання етичних норм його професійної діяльності. [3, с. 52]

Підводячи підсумки варто зазначити що законодавство України постійно вдосконалюється та змінюється у зв'язку із новими реаліями та поточною ситуацією яка є в країні. Беручи до уваги те, що значення експертних досліджень у встановленні істини у справі зростає, зростає й необхідність у контролі за професійною підготовкою спеціалістів у судово-експертній діяльності. У 2024 році було внесено ряд змін до Закону України "Про судову експертизу", якими деталізовано процес отримання кваліфікації судового експерта, підвищення кваліфікації та притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Суржан В. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. Криміналістичний вісник. № 2 (30) 2018. С. 46–54.
4. Тимчишин А. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 1. С. 228–235. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/1_2023.pdf#page=228
5. Маруніч В. Судова експертиза в Україні. Поняття та види. Молодий вчений. 2023. С. 82–84. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/58/934/1945-1>
6. Яремчук В. Судова експертиза і криміналістика: інновації у захисті суб'єктивних прав людини за умов воєнного стану. Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 05 травня 2023 року). Івано-Франківськ. Редакційно-

видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2023. С. 328–329. URL:

http://repository.ukd.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/510/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%/

7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

8. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022 №2391-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text/>

СЕКЦІЯ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Kovbas I.W.,

*Doktor der Rechtswissenschaften,
Außerordentlicher Professor der Abteilung für öffentliches Recht
der Jurij Fedkowytsch-Nationaluniversität Czernowitz*

Balkovyi A. M.,

*Magister der Rechtswissenschaften der Nationalen Iwan-Franko-
Universität Lemberg*

STRAFPROZESSUALER SCHUTZ DER PRESSE

Die Presse ist ein wichtiges Element der Massenkommunikation, das Print- und elektronische Medien sowie moderne Informations-Websites umfasst. Ihr Hauptziel ist es, die Öffentlichkeit über aktuelle Ereignisse zu informieren und zur Bildung der öffentlichen Meinung beizutragen. Die Presse bietet Zugang zu Informationen in verschiedenen Lebensbereichen und hilft den Bürgern, sich in der modernen Welt zurechtzufinden, sich eine Meinung zu bilden und fundierte Entscheidungen zu treffen.

Der Begriff „Massenmedien“ im ukrainischen Recht ist seit 2023 eindeutig definiert. Medien (Massenmedien) - ein Mittel zur Verbreitung von Masseninformationen in jeglicher Form, das periodisch oder regelmäßig unter redaktioneller Kontrolle und mit einem dauerhaften Namen als individualisierendem Merkmal veröffentlicht wird. Die Presse ist durch eine Reihe von Gesetzen geregelt, die ihre Funktionen, Rechte und Pflichten festlegen. Die Rechte von Journalisten sind in diesem Zusammenhang von besonderer Bedeutung [16].

Die ukrainische Verfassung garantiert das Recht auf Meinungsfreiheit, freie Meinungsäußerung und die Verbreitung von Informationen, doch können diese Rechte im Interesse der öffentlichen Ordnung, der nationalen Sicherheit oder aus anderen rechtlichen Gründen eingeschränkt werden [11].

Die ukrainische Gesetzgebung steht im Einklang mit der Europäischen Menschenrechtskonvention, die das Bekenntnis des Landes zu demokratischen Grundsätzen bestätigt. Die Urteile des Europäischen

Gerichtshofs für Menschenrechte sollten in der nationalen Strafverfolgungspraxis berücksichtigt werden [12, 14, 15].

Das Verbot der Zensur in der Ukraine ist eine wichtige Errungenschaft einer demokratischen Gesellschaft, die politische und ideologische Vielfalt gewährleistet.

So ist die Presse nicht nur ein Kommunikationsmittel, sondern auch ein Garant für demokratische Rechte und Freiheiten sowie ein wichtiger Faktor für die Bildung einer offenen und informierten Gesellschaft.

Ermittlungshandlungen oder Maßnahmen zur Sicherstellung eines Strafverfahrens, wie Vernehmungen, zeitweiliger Zugang zu Sachen und Dokumenten sowie eine Durchsuchung der Räumlichkeiten, in denen ein Journalist lebt oder arbeitet, bergen die Gefahr, einem Medienmitarbeiter die Informationsquelle preiszugeben.

Eine Garantie wie die Zeugenimmunität eines Journalisten erlaubt es ihnen, nicht auszusagen, was ihre journalistischen Quellen enthüllen könnte. Im Falle einer Verweigerung dieser Informationen kann der Journalist nicht belangt werden. Zu Fragen, die nicht mit seiner beruflichen Tätigkeit in Zusammenhang stehen, kann der Journalist jedoch vorbehaltlos befragt werden. In diesem Fall handelt es sich nicht um eine berufliche Tätigkeit, daher muss er aussagen und wird für die Verweigerung strafrechtlich verantwortlich gemacht [13].

Der vorübergehende Zugang zu Sachen und Unterlagen soll der Partei des Strafverfahrens einem Eigentümer dieser Sachen und Unterlagen die Möglichkeit geben, diese einzusehen, Kopien anzufertigen oder zu beschlagnahmen. Das in Sachen und Dokumenten enthaltene rechtlich geschützte Geheimnis sind jedoch insbesondere Informationen im Besitz von Medien oder Journalisten, die ihnen unter der Bedingung der Geheimhaltung der Urheberschaft oder der Informationsquelle zur Verfügung gestellt werden. Daher hat ein Journalist das Recht, das Geheimnis der Urheberschaft und der Informationsquellen zu wahren, es sei denn, diese Geheimnisse werden auf Antrag des Gerichts offengelegt.

Die Veröffentlichung von Gerichtsverfahren und die vollständige Aufzeichnung der Gerichtsverhandlungen und Verfahrenshandlungen mit technischen Mitteln ist gemäß Art. 129 der Verfassung der Ukraine, eines der Hauptprinzipien der Gerechtigkeit [11]. Darüber hinaus erklären der Internationale Pakt über bürgerliche und politische Rechte und die Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten, die Teil des nationalen Rechts sind, dass jeder, dem einer Straftat angeklagt ist, das

Recht auf ein faires öffentliches Verfahren in einem unabhängigen Gericht hat [12].

Der Schutz der Vertraulichkeit von journalistischen Quellen ist ein Eckpfeiler der Pressefreiheit. Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte (EGMR) hat in seiner Rechtsprechung wiederholt die Bedeutung dieses Grundsatzes hervorgehoben und darauf hingewiesen, dass eine Verletzung der Vertraulichkeit die Rolle der Journalisten als „Wächter der Demokratie“ schwächen kann. Der EGMR erkennt an, dass das Recht auf Quellenschutz nicht von der Rechtmäßigkeit der Informationsbeschaffung abhängt, und dass jeder Eingriff in dieses Recht durch ein „dringendes öffentliches Bedürfnis“ gerechtfertigt sein muss [7, 8].

Die EGMR erlaubt die Offenlegung journalistischer Quellen nur in Ausnahmefällen, insbesondere zum Schutz lebenswichtiger Interessen (z. B. in Fällen von sexuellem Kindesmissbrauch oder der Aufdeckung besonders schwerer Straftaten). Eine solche Entscheidung sollte von einem unabhängigen Gericht getroffen werden und eine ausführliche Begründung enthalten [9, 10].

In der Ukraine besteht ein ernsthaftes Risiko der Verletzung der Vertraulichkeit journalistischer Quellen durch die Anwendung des Verfahrens des vorübergehenden Zugangs zu Sachen und Dokumenten im Rahmen von Strafverfahren.

Der Fall von Natalia Sedletska und Kristina Berdinsky:

Die Ermittler erhielten die Erlaubnis, 17 Monate lang auf die Telefondaten der Journalisten zuzugreifen. Der EGMR griff ein, indem er einstweilige Maßnahmen anordnete und den Zugang zu diesen Daten untersagte [1,2].

Der Fall von Ivan Verstyuk und Novoe Vremya:

Der Ermittler erhielt Zugang zu einigen Dokumenten des Verlags, aber das Berufungsgericht schützte die Vertraulichkeit der journalistischen Quellen [3, 4].

Fälle des Programms „Schemes“:

Das Gericht gewährte den Ermittlern Zugang zu einer beträchtlichen Menge an Material, darunter auch Videomaterial, das für Aufsehen sorgte [5, 6].

Der Ukraine fehlt ein wirksamer Mechanismus zum Schutz journalistischer Quellen. Um die Meinungsfreiheit zu gewährleisten, ist es notwendig:

- Strenge Anforderungen für die Offenlegung von journalistischen Quellen festzulegen.
- Gewährleistung der Möglichkeit, gegen Entscheidungen der erstinstanzlichen Gerichte Berufung einzulegen.
- Verstärkte Kontrolle der Einhaltung der EGMR-Standards in Strafverfahren.

Diese Maßnahmen sind entscheidend, um das Recht der Öffentlichkeit auf objektive Informationen zu gewährleisten und die Demokratie zu schützen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Handelsgericht Lwiw. Fall №33 / 51 vom 25. Januar 2010 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7610244>
Bezirksgericht Petschersk in Kiew. Fall №757/42048/18-k vom 4. September 2018 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76232825>
2. Berufungsgericht der Stadt Kiew. Rechtssache №757 / 42049/18-k vom 25.09.2018 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76647138#>
3. Bezirksgericht Petschersk in Kiew. Fall №757 / 4855/19-k vom 22. September 2019 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80019729>
4. Berufungsgericht der Stadt Kiew. Rechtssache №757 / 4855/19-k vom 7. März 2019 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80303794>
5. Bezirksgericht Petschersk in Kiew. Fall №757 / 42048/18-k vom 8. Juli 2019 5 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82852108>
6. Berufungsgericht der Stadt Kiew. Fall №757 / 55375/19-k vom 19. November 2019 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85711417>
7. Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte in Nagla v. Lettland, № 73469/10 vom 16.07.2013, § 95, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122374>.
8. Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte in Ressiot et autres c. Frankreich, № 15054/07 und № 15066/07 vom 28.06.2012, §124, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-111670%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-111670%22]})
9. Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte in Tillack v. Belgien, № 20477/05 vom 27.11.2007, § 65, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2220477/05%22\],%22itemid%22:\[%22001-83527%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2220477/05%22],%22itemid%22:[%22001-83527%22]})
10. Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte zur Zulässigkeit der Klage № 38079/06 Jonina Benediksdóttir v. Island, vom

16.06.2009,

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2238079/06%22\],%22itemid%22:\[%22001-93526%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2238079/06%22],%22itemid%22:[%22001-93526%22]})

11. Die Werchowna Rada der Ukraine; Verfassung der Ukraine, Verfassung, Gesetz vom 28.06.1996 № 254k / 96-VR

12. Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten vom 4. November 1950. Amtsblatt der Ukraine. 2006. № 32. Kunst. 270.

13. Strafprozessordnung der Ukraine. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Kunst. 88.

14. Über die staatliche Unterstützung der Massenmedien und den sozialen Schutz von Journalisten: Gesetz der Ukraine vom 23. September 1997 № 540/97. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 1997. № 50. Kunst. 302.

15. Gesetz der Ukraine Über die Medien (Bulletin der Werchowna Rada der Ukraine (VVR), 2023, Nr. 47-50, Art. 120)

16. Zur Information: Gesetz der Ukraine vom 2. Oktober 1992 № 2657-XII. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 1992. № 48. Kunst. 650.

Tuliakov V.O.

*National University 'Odesa Law Academy',
Professor of the Department of Criminal Law,
Doctor of Law, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences
of Ukraine,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine*

BLAMING VICTIMS OF CRIMES AGAINST MORALITY AND PENAL LAW.

The criminalization of sexual offenses and crimes against morality, as opposed to the establishment of protective measures for victims, remains a critical area of penal law. It requires a nuanced understanding of how societal narratives and institutional frameworks influence victimization. The relativistic perspectives and the forces of globalization challenge classical moral principles, undermining societal stability, while the proliferation of networked imagery contributes significantly to the perpetuation of impunity.

These dynamics, coupled with the persistent collapse or systemic inaction of law enforcement agencies and the crisis of authority in religious institutions, have led to a profound decline in societal morality. The study of criminal law protection of morality as a socially and historically determined aspect of human development is a multifaceted endeavor. It involves examining the social preconditions for criminalizing such offenses, analyzing the evolution of modern concepts of criminal law protection, and exploring prospects for improving relevant legal norms.

The existence of numerous, often conflicting, scholarly perspectives on the regulation of criminal law protection of morality—particularly in an era marked by cultural relativism—underscores both the relevance of the issue and the complexities in classifying crimes that target these values. This divergence highlights the significant challenges in addressing such crimes within the contemporary legal framework [1, 153].

Victimisation operates on multiple levels: as a societal institution, through its portrayal in the media, and as a lived reality for individuals. These dimensions often exist independently but intersect through prejudices and social structures that influence public perceptions and policy decisions. Media representations, in particular, play a pivotal role in

amplifying certain narratives while suppressing others, often creating stereotypes of "worthy" and "unworthy" victims. This dynamic can obscure the systemic causes of violence, reinforce harmful societal norms, and shape the criminal justice response.

Prejudice and fear further compound these issues. Prejudices about victims often manifest as stigmas, isolating individuals or blaming them for their circumstances, especially in socially contentious cases such as prostitution or migration. Fear, propagated through media narratives or societal rumours, creates a "culture of fear" that justifies control over vulnerable groups, legitimises violence, and perpetuates systemic inequalities. For instance, the portrayal of certain groups as inherently vulnerable or criminal can lead to heightened discrimination and marginalisation. These dynamics not only affect individual experiences of victimisation but also influence societal responses, including legal frameworks.

A neuroscientist from Barcelona is studying how people become extremists and how the brain processes disinformation in polarised situations.

An interesting conclusion is that histories (images) of victimisation can legitimise violence in a certain way.

That is, victimisation as an institution of society, its image in the media or a target social group, and individual victimisation as a social reality exist separately.

And it is the prejudice for or against that is the subject of manipulation.

It would be interesting to investigate how rumours of victimisation and the generation of a sense of fear influence the formation of individual victimisation and the legitimisation of violence at the individual, group and social levels [2].

Field research targets are not difficult to find.

In 2023, almost half (49%) of the EU population aged 16 to 29 who used the internet in the last 3 months reported having encountered online messages that they considered hostile or derogatory towards groups or individuals. The second highest rate in the EU was recorded for the group 'sexual orientation (LGBTIQ identity)' at 32%. This group has the highest share in Estonia (46%), Slovakia and Portugal (both 44%). The category of 'racial or ethnic origin' came in third at 30%. The highest rates for this

category were recorded in the Netherlands and Portugal (both 45%) and Estonia (44%) [3]

The Nordic model, which criminalises the purchase of sexual acts rather than the sale, provides an instructive case study. By shifting criminal liability to the client, this approach reframes sex workers as victims of systemic exploitation rather than as offenders. It addresses the stigma associated with sex work and seeks to dismantle the structures enabling exploitation.

The European Court of Human Rights' judgment in *M.A. and Others v. France* affirmed this approach, ruling that the criminalisation of clients does not violate the European Convention on Human Rights [4]

The criminalisation of the purchase of sexual services does not constitute a violation of the Convention. The case concerned the creation in French criminal law of the offence of 'purchase of sexual relations', which, according to the applicants, seriously threatened the physical and mental integrity and health of persons engaged in prostitution and radically violated their right to respect for private life, as it included the right to personal autonomy and sexual freedom.

The applicants were 261 men and women of various nationalities: Albanians, Algerians, Argentines, Belgians, Brazilians, British, Bulgarians, Cameroonians, Canadians, Chinese, Colombians, Dominicans, Ecuadorians, French, Nigerians, Peruvians, Romanians, Romanians, Spanish, and Venezuelans. they stated that they 'usually engage in prostitution in a legal manner as provided for by French law'.

They complained about the criminalisation of the purchase of sexual services, even between consenting adults, introduced by Law No. 2016-444 of 13 April 2016 'to strengthen the fight against the prostitution system and to provide support to persons engaged in prostitution' and codified in Articles 611-1 and 225-12-1 of the Criminal Code. Before the Court, they described how their situation had worsened after the purchase of prostitution had been criminalised.

Referring to Articles 2 (right to life), 3 (prohibition of inhuman or degrading treatment) and 8 (right to respect for private life) of the European Convention on Human Rights, the applicants argued that French law criminalising the purchase of sexual relations even between consenting adults in a private place, seriously endangers the physical and mental integrity and health of persons engaged in prostitution, as well as

fundamentally violates the right to respect for private life, as it includes the right to personal liberty and freedom of sexual life.

The Court has already stated that it considers prostitution to be incompatible with human rights and dignity if it is forced. It has also repeatedly emphasised the importance of combating prostitution and trafficking networks, as well as the obligation of States parties to the Convention to protect victims.

The Court emphasised the legitimacy of such laws in protecting human dignity, preventing exploitation, and promoting gender equality. It recognised that these measures are proportional, balancing the rights of sex workers with the broader societal interest in reducing harm.

The Court recognised that the aims pursued by the impugned measure as submitted by the Government, namely, ensuring public safety, preventing crime and protecting the health, rights and freedoms of others, were legitimate aims within the meaning of Article 8 of the Convention.

At the same time, the Court noted that the problems associated with prostitution raise very sensitive moral and ethical issues, giving rise to different, often contradictory views, and that there is still no general consensus among the member states of the Council of Europe, or even among the various international organisations that study the issue, on how best to approach prostitution.

The Court also noted that the recourse to the general and absolute criminalisation of the purchase of sexual services as a means of combating trafficking in human beings is currently the subject of heated debate, causing wide divergence at both European and international levels, and no clear position has been formed.

The Court noted that the concerns expressed by the applicants in this case, in particular with regard to health and safety risks, had been largely taken into account during the parliamentary debate, leading to some improvements in the originally proposed text.

The challenged measure - the criminalisation of sexual acts - was part of a comprehensive approach based on four main pillars, namely: the repeal of any legal provision that might encourage prostitution but did not prohibit it; the introduction of measures to protect persons engaged in prostitution, in particular by punishing the concealment of the sexual exploitation of others; steps to prevent persons from being drawn into prostitution; and support for the rehabilitation of persons engaged in prostitution who wish to leave the activity.

In addition, the Court noted that, despite significant differences of opinion, the parties and third parties were unanimous in recognising the positive effect of the abolition of the offence of pimping, which was punishable under former Article 225-10-1 of the Criminal Code, and, as a result, the decriminalisation of persons engaged in prostitution.

This measure was aimed at combating the social stigma associated with prostitution, as well as at enhancing access to rights and all available protections for persons providing sexual services for remuneration.

The Court therefore concluded that the French authorities had not exceeded their margin of appreciation ('margin of discretion') in adopting the impugned ban, as it was the result of a balance struck by the democratic process in the society concerned and was part of a comprehensive approach provided for by Law no. 2016-444 of 13 April 2016, which took into account the various concerns raised by the applicants in the present case[4].

Another case. Castilla-León. The homeland of Don Quixote is ahead of the pack in implementing the methodology of postmodernism in terms of destroying the normative stability of penal law. A man who had actually raped a 12-year-old girl was acquitted by a court that recognised their relationship as 'part of the cultural reality of the Roma community'. Under Spanish law, minors under the age of 16 cannot consent to sex. However, the court ruled that the man, who was 20 at the time, should benefit from a legal exception. The decision of the court in Ciudad Real, a city in central Spain, said that the relationship was 'always voluntary within the framework of a romantic relationship' and that they were 'close in age and maturity'. The acquittal is the latest in a series of rulings in which judges have taken into account the customs held by some members of Spain's Roma population when considering cases of sexual abuse of minors. The court acquitted abuser, calling it 'an indisputable fact that the relationship took place in the cultural and social context of the Roma community, where marriages between very young people are common'. Civil society leaders and government officials have expressed outrage that the ethnicity of the alleged victim and perpetrator in cases of underage sex should have any bearing on legal rights.

This legal precedents underscores the need for comprehensive strategies to address victimisation. Media accountability must be part of this effort, with ethical guidelines to ensure balanced and non-stereotypical portrayals of victims. Simultaneously, legal reforms should target

manipulative practices that exploit societal fears and prejudices. This integrated approach offers a path forward in addressing the complexities of victimisation in contemporary society with proper penal regulation.

References:

1. Туляков В.О., Бойченко В.П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності [Tuliakov V.O., Boichenko V.P. Shortcomings of criminal policy and anthropological dimension in combating crimes against morality] *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип.1 (16) 2017. С.153-157
2. Clara Pretus, neurocientífica: “Hay agentes del mal que están sacando rédito al generar este nerviosismo” *El Pais* – 11 November 2024, URL <https://elpais.com/tecnologia/2024-11-14/clara-pretus-neurologa-hay-agentes-del-mal-que-estan-sacando-redito-al-generar-este-nerviosismo.html>
3. 50% of young people encounter hostile messages online (2024) *Eurostat* URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240801-1>
4. ECHR Case M.A. and Others v. France 24/10/2024, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-8007995-11178092>
5. Man who raped gipsy girl, 12, acquitted because relationship ‘common’. Marriages between very young people frequent in Roma culture, Spanish court rules – *The Telegraph*, 29.05.2024. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/05/29/man-who-raped-gipsy-girl-12-acquitted-relationship-common/>

Балобанова Д.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна*

ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Законотворчість є другим, після кримінально-правової політики, і самим демонстративним рівнем динаміки кримінального права. Сучасний стан законотворчості потребує дослідження змін, оскільки кількість та якість прийнятих кримінальних законів безпосередньо змінює кримінальне право і, звичайно, переноситься на рівень правореалізації.

Головною та найбільш очевидною проблемою правотворчого рівня сучасної динаміки вітчизняного кримінального права залишається кількість, хаотичність та неупорядкованість змін, що вносяться до КК України.

Вже починаючи з 03 березня 2022 р., тобто через тиждень після початку війни та проголошення воєнного стану, Верховна Рада України розпочала приймати закони про внесення змін до Кримінального кодексу України і прийняла їх 32 (на сьогоднішній день – 20.12.2024 р.). І напевно на цьому не зупиниться, враховуючи кількість різного роду законопроектів (коло 100), що вже зареєстровані в Верховній Раді. Аналіз прийнятих законів дозволяє поділити їх на певні групи:

1) закони, якими внесенні нові статті до КК, хоча це й не завжди пов'язано з криміналізацією діянь:

- ст. 111¹ КК «Колабораційна діяльність»¹; ст. 435¹ КК «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» та ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»²; ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: закон України №2108-IX від 03.03.2022 р.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: закон України №2110-IX від 03.03.2022 р.

безоплатної допомоги»¹; ст. 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»²; ст. 111² «Пособництво державі-агресору»³; ст. 258⁶ «Перетинання державного кордону України з терористичною метою»⁴; ст. 201³ «Контрабанда товарів» та ст. 201⁴ «Контрабанда підакцизних товарів»⁵; ст. 31¹ «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників» та ст. 442¹ «Злочини проти людяності»⁶; ст. 336² «Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом»⁷;

2) закони, якими внесенні зміни до порядку застосування різних заходів кримінально-правового характеру:

- особливості призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 5 ст. 55 КК)⁸; поява нових видів покарання: пробаційний нагляд та внесення змін у

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: закон України №2155-IX від 24.03.2022 р.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: закон України №2160-IX від 24.03.2022 р.

³ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: закон України №2198-IX від 14.04.2022 р.

⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом: закон України №2997-IX від 21.03.2023 р.

⁵ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: закон України №3513-IX від 09.12.2023 р.

⁶ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: закон України №4012-IX від 09.10.2024 р.

⁷ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності: закон України №3687-IX від 08.05.2024 р.

⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: закон України №2108-IX від 03.03.2022 р.; Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: закон України №2198-IX від 14.04.2022 р.

порядок застосування арешту¹; позбавлення державних нагород України²; обмеження застосування амністії³; зміни у застосуванні строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, застосуванні заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб⁴; обмеження застосування строків давності, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення катування⁵ та окремих військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці⁶; поява можливості звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого⁷; поява можливості умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби⁸; зміни у порядку застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким⁹; можливість

¹ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: закон України №3342-IX від 23.08.2023 р.

² Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: закон України №4074-IX від 20.11.2024 р.

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: закон України №2113-IX від 03.03.2022 р.

⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: закон України №2160-IX від 24.03.2022 р.

⁵ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: закон України №2812-IX від 01.12.2022 р.

⁶ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: закон України №2839-IX від 13.12.2022 р.

⁷ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: закон України №2472-IX від 28.07.2022 р.; Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: закон України №2810-IX від 01.12.2022 р.

⁸ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності: закон України №3687-IX від 08.05.2024 р.

⁹ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: закон України №2690-IX від 18.10.2022 р.

призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також особливості застосування штрафу, призначення більш м'якого покарання та звільнення від покарання з випробуванням при укладанні угод про визнання винуватості¹;

3) закони, якими внесенні редакційні зміни, у тому числі пов'язані з посиленням кримінальної відповідальності:

- нова редакція ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»²; ст. 111 «Державна зрада» та ст. 113 «Диверсія»³; ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж», ст. 361¹ «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут»⁴; ст. 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»⁵; ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав»⁶; ст. 127 «Катування»⁷; ст. 258⁴ «Сприяння вчиненню терористичного акту,

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: закон України №4033-IX від 29.10.2024 р.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: закон України №2110-IX від 03.03.2022 р.

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: закон України №2113-IX від 03.03.2022 р.

⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: закон України №2149-IX від 24.03.2022 р.

⁵ Про внесення змін до статті 114² Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: закон України №2178-IX від 01.04.2022 р.

⁶ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав: закон України №2803-IX від 01.12.2022 р.

⁷ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: закон України №2812-IX від 01.12.2022 р.

проходження навчання тероризму» та ст. 258⁵ «Фінансування тероризму»¹; ст. 401 «Поняття військового кримінального правопорушення»²; ст. 190 «Шахрайство»³; ст. 201 «Контрабанда культурних цінностей та зброї» та ст. 201¹ «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев»⁴; ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 442 «Геноцид»⁵;

- нова кваліфікуюча обставина в ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК та посилення санкції ст. 432 КК⁶;

- посилення санкції за невиконання наказу в умовах воєнного стану або бойової обстановки⁷;

- посилення відповідальності за службову недбалість, яка спричинила загибель людини⁸;

4) закони, якими встановлюються певні «пільги», надання додаткових прав особам:

- не притягнення до відповідальності цивільних осіб, які застосували вогнепальну зброю проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»⁹ та особи, які добровільно здали органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої (ч. 3 ст. 263 КК)¹⁰;

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом: закон України №2997-IX від 21.03.2023 р.

² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану: закон України №3000-IX від 21.03.2023 р.

³ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у карантні кримінальних правопорушень: закон України №3233-IX від 13.07.2023 р.

⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: закон України №3513-IX від 09.12.2023 р.

⁵ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: закон України №4012-IX від 09.10.2024 р.

⁶ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: закон України №2117-IX від 03.03.2022 р.

⁷ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: закон України №2839-IX від 13.12.2022 р.

⁸ Про внесення зміни до статті 367 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за службову недбалість, якщо вона спричинила загибель людини: закон України №3442-IX від 08.11.2023 р.

⁹ Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: закон України №2114-IX від 03.03.2022 р.

¹⁰ Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв: закон України №2150-IX від 24.03.2022 р.

- нова обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, ст. 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»¹;
- можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку самовільного залишення військової частини².

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: закон України №2124-IX від 15.03.2022 р.

² Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: закон України №3902-IX від 20.08.2024 р.

Богатирьов І.Г.
*професор кафедри
права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ПРАВА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Що являє собою правова безпека в умовах режиму воєнного стану - це феномен права найтіснішим чином пов'язаний з людиною, її сутністю, сенсом людського буття. Взаємозв'язок людини і права зумовлює правову безпеку, без якої людині важко відчувати, що вона захищена державою від ворога в умовах війни. Саме дотримання людиною норм права робить її правову безпеку необхідною і можливою.

Але в Україну прийшла війна – явище, яке проникло в нашу матрицю і уже більше двох років. За цей час у багатьох з нас змінився наш уклад життя. Війна ставить людину в такі умови, коли на порядок денний стає питання розв'язання низки проблем, пов'язаних з цією подією. При тому, як зазначають вітчизняні вчені йдеться не лише про питання суто військового характеру, й набагато більше[1, с.9]. Зокрема, і проблема особистої безпеки в умовах воєнного стану.

Людина в умовах війни надає перевагу власній правовій безпеці і керується виключно своїм усвідомленням до прагнення самозбереження. У результаті цього правова безпека в умовах війни відіграє важливу роль і залежить від нашої над ворогом Перемоги.

Незважаючи на те що люди під час окупації або облоги не були готові до протиправних дій з боку ворога, ми говоримо про валізу, про місце де можна убезпечити себе від дій ворога, про укриття тощо. Традиційно одним з основних завдань правової безпеки в умовах правового режиму воєнного стану є обґрунтування ідеї права як особливого нормативного порядку з огляду на уявлення про сутність тих подій в яких опинилася людина.

Тут потрібно наголосити, що в умовах війни людина має діяти і підкоряються певним правилам подобаються вони їй чи ні. Для цього

варто ураховувати, що багато непорозумінь виникають через не готовність влади до прийняття таких рішень:

1) у'явимо собі, що ворог уже на околиці міста, то куди їхати людям і на чому?

2) нам пропонують виїхати, а чи безпечною є дорога по якій будуть від'їжджати люди?

І таких запитань безліч. Це дуже важливо, оскільки свідчення людей, які виїжджали з окупованих міст або його облоги, втрачали право на особисту безпеку. І приймали рішення на власний розсуд. На жаль, багато з тих хто самотужки від'їжджав загинули від ворожої кулі або снаряду.

Вищенаведене дозволяє зробити два фундаментальні висновки правової безпеки людини в умовах правового режиму воєнного стану: 1) людське існування в умовах війни створює інший спосіб життя, і до нього не варто звикати; 2) війна позбавляє нас хоча і тимчасово здоров'я, щастя і свободи.

Отож, саме держава –агресор, росія поставила нас перед вибором, яку модель правової безпеки ми вибираємо[2, с. 13]. Залишаємося жити в умовах окупації і облоги. Чи їдемо у більш небезпечне місце і зберігаємо себе і своїх рідних. Отож вибір моделі правової безпеки надається кожному на власний розсуд. Оскільки правова безпека передбачає також і примус з боку держави, тому люди мають знати правила щоб вільно діяти в умовах правового режиму воєнного стану.

Заснована на таких постулатах правова безпека здатна рефлексивно, тобто свідомо, ставити людину до умов свого життя в окупації чи облозі. Найголовніше, що людина здатна оцінювати, як їй жити в умовах правового режиму воєнного стану і намагатися певним чином, усвідомлювати свої дії.

Небезпека насильницької смерті від рук ворога має ту ж саму основу, що і свобода дій. Для того аби зберегти своє життя, людина має розуміти, що правова безпека – це інструмент який надає їй можливість діяти за правилами, а з іншого боку – захищає її від свавілля ворога.

Отже безпека людини в умовах війни урегульована нормою права, а тому передбачає особливий нормативний порядок, який врегульований національним законодавством і включає в себе три завдання:

а) опис – гіпотезу феномену правової безпеки людини в умовах воєнного стану (аналітичне завдання);

б) з'ясування статусу правової безпеки людини в умовах війни (практичне завдання);

в) обґрунтування ідеї правової безпеки людини в нормативно правових приписах (нормативне завдання).

Кожен і перерахованих завдань передбачає автономію у прийнятті рішення щодо збереження свого життя і своєї родини, і окреслює правила, якими людина повина керуватися в умовах війни. За своїм сенсом правова безпека – це самореалізація людиною знань про те, як вона має діяти в умовах воєнного стану.

Варто наголосити, що ще з часів Просвітництва правова безпека людини іменувалися «природженою», «священною», «невідчужуваною». І в цьому виражалось уявлення про самоцінність і безумовну значущість прав людини. У зв'язку з цим, правова безпека людини слугує необхідною умовою людського існування та комунікації.

Це означає, що правова безпека людини розглядаються як незалежні стандарти, завдяки яким настає вибір людині, як їй варто діяти у тій чи іншій ситуації. Ситуація вибору уявляється у такий спосіб коли людина приймає власне рішення, що для неї краще — бути в умовах війни одночасно і злочинцем, і жертвою, чи ні тим, ні іншим? Оскільки не можна обрати щось одне — або насильство стосовно інших, або небезпеку насильства стосовно себе самої. І в цьому виборі виявляється фундаментальний власний інтерес людини - берегти своє Я, свою екзистенцію.

У людини завжди є вибір, вона може діяти на основі відмови, самообмеження або стати жертвою ворога. Отже в умовах війни найфундаментальнішим людським прагненням є прагнення зберегти своє Я, свою екзистенцію, свою ідентичність. Тому правова безпека людини орієнтується на образ людини як особистості. Відсутність установки на самореалізацію не забезпечує внутрішньої гідності особистості і відповідно прагнення захистити цю гідність. Відсутність же якості автономії не створює умов для волі, творчої реалізації здібностей.

Насамкінець, правова безпека людини виходить виключно з власних інтересів, де власне правова реальність російсько-

Української війни не може підмінятися виключно державними інтересами. Вибір за кожним.

Література:

1. Новели кримінального законодавства України: прийняті в умовах воєнного стану : наук. практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дударов, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ б. Норма права, 2022. 278с. С.9

2. Богатирьов І.Г. Особиста безпека в умовах війни: поради кримінолога.[Текст]. Київ : ВД «Дакор», 2024. – 60 с. С.

Боднарук О. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Шевчук А. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

СЗЧ І ДЕЗЕРТИРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КАРАТИ ЧИ ПРОБАЧАТИ?

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, а відповідно – і героїчна та виснажлива відсіч цій агресії, продовжуються вже третій рік. Сотні тисяч військовослужбовців весь цей час перебувають на службі, проте тяжкі поранення та втрати зумовлюють постійну потребу в поповненні особового складу наших захисників. Незважаючи на це, не всі мобілізовані залишаються служити (як правило, через страх), більше того – навіть добровольці, які пройшли випробування часом і активними бойовими діями, покидають місця дислокації своїх підрозділів (керуючись різними мотивами).

Ця проблема набрала загрозливих масштабів в Україні: за даними Офісу генпрокурора від січня 2022 року до вересня 2024 року було відкрито 90 тисяч проваджень щодо самовільного залишення частини (СЗЧ) та дезертирства [1]. Задля її вирішення держава спочатку у різний спосіб намагалася боротися із цим шляхом посилення кримінальної відповідальності: 1) всі різновиди самовільного залишення частини, вчинені в умовах воєнного стану, наразі кваліфікуються виключно за ч. 5 ст. 407 КК України як тяжкі злочини, а прояви дезертирства – за ч. 4 ст. 408 як особливо тяжкі; 2) також у цих випадках унеможливлені: а) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (за ст. 69 КК України); б) звільнення від відбування покарання з випробуванням (за ст. 75 КК

України). Тобто, після цих змін військовослужбовцям, які вчинили такого роду діяння, загрожує лише реальне позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років (за ст. 407) чи від п'яти до дванадцяти років (за ст. 408) [2].

Згодом, керівництво держави, зрозумівши, що такі кроки не дали очікуваного ефекту, зокрема й превенційного, вирішило піти іншим шляхом – запровадити заохочувальну норму, очевидно для того, щоб військовослужбовці замість відбування покарання поверталися та продовжували військову службу. Так, з 7-го вересня цього року, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» [3], набули чинності зміни до ст. 401 КК України [2], внаслідок чого з'явилася частина 5, якою тепер передбачено можливість бути звільненою від кримінальної відповідальності особи, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила як самовільне залишення військової частини або місця служби, так і дезертирство. Водночас, однієї цієї передумови звільнення (вчинення вперше) недостатньо, оскільки традиційно заохочувальна норма як невід'ємну складову передбачає й певні умови звільнення, котрі не завжди залежать лише від самої особи. Так, у випадку СЗЧ і дезертирства потрібно, щоб вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби (очевидно, що це клопотання може бути заявлено не лише до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею цього злочину, як це часто вимагається в інших заохочувальних нормах). Проте, окрім зазначеного клопотання неодмінно повинна бути письмова згода командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби (хоча не виключаємо, що можуть виникнути питання щодо того, хто ж має виступати ініціатором звернення до командира щодо надання цієї згоди – слідчий, прокурор, суд, сам військовослужбовець чи взагалі командир може зробити це за власною ініціативою). І навіть у випадку наявності всіх цих передумов і умов звільнення від кримінальної відповідальності, остаточне рішення залежатиме від

суду, адже саме у описаній ситуації це право останнього, а не обов'язок.

Цікаво, що за даними ДБР станом на середину жовтня 2024 року було лише декілька судових рішень щодо звільнення на цій підставі, а вже наприкінці цього ж місяця зазначене відомство повідомило, що загалом у жовтні суди у Львівській, Івано-Франківській, Волинській, Закарпатській та Тернопільській областях винесли близько сотні рішень не ув'язнювати військових, а дозволити їм повернутися на службу [4]. Натомість, 5 грудня 2024 року керівник відділу Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Офісу Генпрокурора повідомив про те, що вже понад 5 тисяч військовослужбовців повернуто в порядку закону звільнення від кримінальної відповідальності [5]. З огляду на згадані вище як мінімум 90 тис відповідних проваджень, така цифра звільнень від кримінальної відповідальності, на нашу думку, видається незначною, а тому, очевидно, вже у найближчому майбутньому стане більш зрозумілим те, наскільки дієвим виявився механізм застосування такого спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, враховуючи побоювання, які випливають зі змісту умов цієї норми, зокрема щодо реальної можливості одержання/надання згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби, а також мотивів або підстав відповідної відмови, адже наразі це ґрунтується виключно на внутрішньому переконанні зазначеного командира, тобто він може діяти на власний розсуд (фактично йдеться про дискреційні повноваження). Більше того, цю згоду можна отримати і не лише від свого безпосереднього командира (начальника), а від будь-якого, який зголоситься на продовження проходження заінтересованим суб'єктом військової служби у його військовій частині (установі).

29 листопада 2024 року набрали чинності чергові зміни до законодавства, а саме – глави XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [6] у контексті додатково ще й покращення грошово-матеріального забезпечення вказаних осіб. У зв'язку з цим, військовослужбовцям, які самовільно залишили військові частини чи місця проходження служби або дезертирували до цієї дати і військову службу яких призупинено та які добровільно прибули не пізніше 1 січня 2025 року

до відповідних військових частин (місць проходження військової служби) і висловили готовність продовжити військову службу, командир (начальник) військової частини не пізніше 72 годин з дня їх прибуття до військової частини чи місця проходження служби продовжує, відповідно, військову службу, дію контракту, а також поновлює виплату грошового і здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення. З моменту продовження військової служби таким військовослужбовцям поновлюються пільги та соціальні гарантії, встановлені законодавством України. Водночас, варто зазначити, що військовослужбовцям з дня прийняття командиром (начальником) військової частини рішення про призупинення військової служби (йдеться про СЗЧ і дезертирство) і до дня її продовження (тобто повернення до 1 січня 2025 року) виплата недоотриманого грошового, здійснення недоотриманого продовольчого, речового, інших видів забезпечення та поширення пільг і соціальних гарантій, встановлених законодавством України для військовослужбовців, не здійснюються.

Окрім того, у день продовження військової служби військовослужбовцям командир (начальник) військової частини інформує у письмовій формі про таке продовження орган досудового розслідування та відповідний орган управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, а факт відкриття кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, передбаченого статтями 407 і 408 КК України, стосовно такого військовослужбовця не є підставою для відмови у продовженні йому військової служби та дії контракту [6].

У зв'язку з неодноразовими змінами законодавства, які нещодавно відбулися, у медіапросторі останнім часом спостерігається певна неоднозначність чи навіть свідома маніпуляція відносно умов звільнення, дат, правого алгоритму тощо, що у кінцевому випадку заплутує військовослужбовців і їх близьких, а часом – навіть і вводить в оману щодо умов повернення на службу після СЗЧ чи дезертирства. Йдеться про заголовки на кшталт «військовослужбовці, які добровільно повернуться у частини до 1 січня 2025 року, будуть звільнені від кримінальної відповідальності», проте насправді це не так, вони і пізніше можуть бути звільнені, адже ця дата «1 січня», пов'язана лише з можливістю продовження військової служби та дії контракту уже зараз (негайно),

а грошово-матеріальне забезпечення є додатковою мотивацією для повернення на службу. Тобто, частину 5 ст. 401 КК України ніхто не скасовував, а тому після 1 січня 2025 року і надалі залишиться можливість бути звільненим від кримінальної відповідальності у разі дотримання умов, визначених у цій нормі.

Беручи до уваги усе зазначене вище, на сьогодні складно з упевненістю стверджувати, чи спрацює такий механізм, обраний державою, задля того, щоб військовослужбовці замість відбування покарання поверталися та продовжували військову службу, а тим більше – важко спрогнозувати, як розвиватимуться події у правовому полі після 1 січня 2025 року, коли закінчиться термін дії згаданих раніше прикінцевих положень щодо «грошово-матеріальної мотивації», не кажучи вже про неоднозначність сприйняття у суспільстві морально-етичної складової такого підходу.

Література:

1. Страшкулич А., Проц А. Прокуратура зареєструвала майже 60 тисяч проваджень щодо СЗЧ в армії з початку 2022 року (16.10.2024). Українська правда. – URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/16/7479890/> (дата звернення: 05.12.2024).

2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 21.11.2024. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон України від 20 серпня 2024 року № 3902-IX. Дата оновлення: 07.09.2024. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n6> (дата звернення: 05.12.2024).

4. ДБР продовжує сприяти поверненню на службу бійців, які вперше самовільно залишили свої частини (31.10.2024). Офіційний сайт Державного бюро розслідувань. – URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-prodovzhue-spriyati-povernennyu-na-sluzhbu->

bijciv-yaki-vpershe-samovilno-zalishili-svoi-chastini (дата звернення: 05.12.2024).

5. Олійник Т. 8 тисяч військовослужбовців вже повернулися на службу після СЗЧ – Офіс генпрокурора (05.12.2024). Українська правда. – URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/5/7487878/> (дата звернення: 05.12.2024).

6. Про внесення зміни до глави XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо умов продовження військової служби під час дії воєнного стану окремим категоріям військовослужбовців : Закон України від 21 листопада 2024 року № 4087-IX. Дата оновлення: 29.11.2024. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4087-IX#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

Бондар В.С.

*кандидат юридичних наук, професор
Національної академії Служби безпеки України,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Окремі категорії воєнних злочинів, а саме порушення законів і звичаїв війни, передбачені ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є найбільш складними в сенсі документування та розслідування. Суттєвим чинником цього є заходи протидії, котрі вживаються фігурантами даних проваджень: приховання зовнішності, припинення катувань за певний період до обміну задля усунення тілесних ушкоджень відповідного характеру тощо, а також певні недоліки документування зазначених кримінально-правових деліктів. Зазначене актуалізує необхідність пошуку співробітниками органів правопорядку нових шляхів документування та розслідування злочинів даної категорії.

Через це завдання оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення документування та розслідування таких злочинів за допомогою інституту спеціальних знань можна вважати сучасним трендом відповідних теоретичних розвідок.

Відповідно особливості використання спеціальних знань та науково-технічних засобів під час документування та розслідування воєнних злочинів визначаються:

1) нормативною регламентацією даного процесу, котрий відбувається, відповідно під час оперативно-розшукової та/або контррозвідувальної діяльності, в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, гласних слідчих (розшукових) дій, їх комбінацій, операцій, тактичних комплексів;

2) перебуванням свідків-очевидців, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених на тимчасовій окупованій території, території країни-агресора.

Зазначені особливості вимагають адаптації існуючих та розробки нових програмно-апаратних засобів виявлення та дослідження відповідних джерел та носіїв криміналістично значущої

інформації.

Професором В.М. Шевчуком здійснено ґрунтовний аналіз ролі технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності, у забезпеченні безпеки України та представлені оригінальні рекомендації щодо підвищення ефективності такої роботи, зокрема:

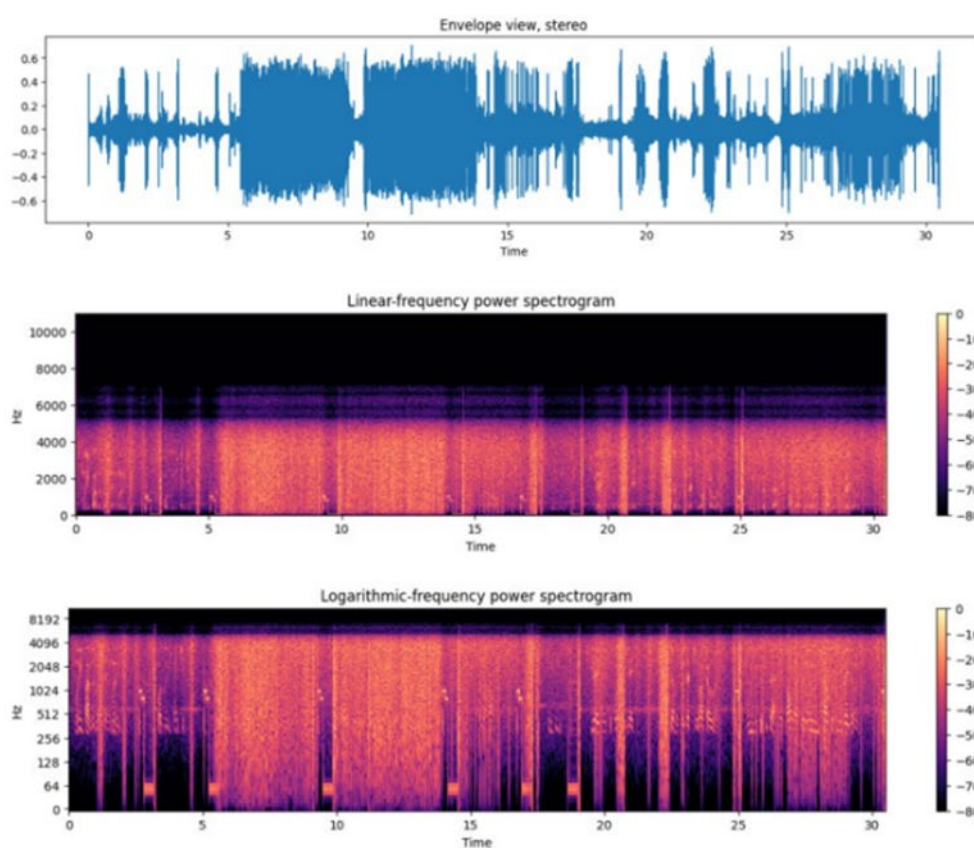
- 1) аналіз супутникових знімків;
- 2) аналіз відео- та фотоматеріалів;
- 3) обробка аудіоматеріалів;
- 4) аналіз соціальних мереж;
- 5) аналіз даних з медичних закладів;
- 6) розпізнавання обличчя;
- 7) аналіз текстової інформації [2, с. 491-502; 3, с. 356-361].

Цілком очевидним є те, що відповідна оперативно-розшукова (контррозвідувальна) діяльність буде більш ефективною за умови застосування новітніх технологій, у тому числі інформаційних, які базують на штучному інтелекті, зокрема нейромереж для розпізнавання вербальної інформації, соціальної інженерії, а також:

- перевірка достовірності інформації, отриманої з різних джерел, аналіз та підготовка відповідного дослідження (висновку);
- отримання даних суб'єктів воєнних злочинів, кола їх активного спілкування, кримінальних, ділових, дружніх та інших зв'язків;
- розпізнавання ознак зовнішності людини за фото- та відеоматеріалами (@osint_maigret_bot, @the_dark_I_bot, NexusXplore, рекламні ідентифікатори, Wi-Fi, бенди);
- пошук за супутниковими знімками (Google Earth Pro, photo-map.ru, tool.geoimgr.com);
- пошук метаданих;
- пошук за позивними, тегами, юзернеймами;
- гео та хронолокація (geospy.ai, nakarte.me та ін.).

Як правило, відео катувань розміщується суб'єктами даних злочинів у відповідних групах у месенджері «Телеграм», відеохостінгу YouTube. Ефективність в ідентифікації воєнних злочинців демонструють нейронні мережі, які завдяки відповідній комбінації спеціальних лінгвістичних знань, аналітиків та фахівців у сфері машинного навчання дозволяють визначати ймовірність того, що конкретний голос належить певному фігуранту.

Так, у рамках аналізу відео розстрілу військовослужбовці Збройних Сил України, викладеного в мережі було виокремлено аудіо треки для навчання нейромережі та порівняння зі зразками фонограм, досліджених у рамках OSINT-розвідки. Крім того, з відкритих джерел проаналізовано відео, в якому зафіксовано військово-службовця 85-ї бригади «южной группировки войск» із позивним Варяг. Під час аналізу здійснено порівняння відповідних матеріалів, зафіксованих на відео розстрілу та відео, отриманого під час проведення OSINT-розвідки, в результаті якого встановлено 60% збігу.

(розшукової) дії (ресурси на базі Палантір). Наприклад, із урахуванням даних про слідчу ситуацію та психологічні типи підозрюваних штучний інтелект може запропонувати найбільш раціональні прийоми допиту, його тривалість тощо.

Використання інформаційних ресурсів банків даних, колекцій, систем та підсистем має здійснюватися в рамках оперативно-розшукової справи (контррозвідувальної справи) або кримінального провадження і тільки особою, якою заведено оперативно-розшукову справу, або яка входить до складу слідчої групи, створеної для розслідування конкретного кримінального провадження. Інформація

про доступ до банку даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про особу, яка отримала доступ, та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Кожна дія особи щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів, фіксується у спеціальному електронному архіві інформаційно-комунікаційної системи, за допомогою якої отримано відомості.

Використання інформації отриманої з банків даних підсистем що містять відомості стосовно осіб, причетних до вчинення воєнних та інших злочинів буде найефективнішою за умови комплексної обробки з інформацією, яка міститься в закритих базах даних органів правопорядку, результатами оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів (у тому числі проведених оперативними службами), контррозвідувальних заходів, оброблених та проаналізованих з залученням аналітиків.

Цікавою представляється позиція О.П. Бабікова, який зважаючи на специфіку контррозвідувальної діяльності стверджує, що вона «виключає можливість ретельно і достатньо повно опрацювати джерела та спосіб фіксації одержаних доказів. Проте інформація, одержана під час здійснення такої діяльності може бути підставою для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування» [1, с. 98].

Однозначно, що матеріали:

а) фото-, аудіо-, відеозаписів, зафіксованих:

- безпілотними літальними апаратами Сил оборони України;
- безпілотними літальними апаратами аеророзвідки (військової повітряної розвідки), підрозділами ударних безпілотних авіаційних комплексів;

б) перехоплень, насамперед на об'єктах контррозвідувального забезпечення, потребують використання під час розслідування зазначених деліктів.

Нажаль у сучасному кримінальному процесі продовжують виходити з поділу процесу доказування (доведення) та принципів (засад), котрі регулюють цей процес, виокремлюючи збирання доказів від їх оцінки. Збирання доказів залишається максимально деталізованим, тобто таким, що базується на теорії формальних доказів; оцінка доказів – вільною, тобто такою, що базується на теорії вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням. «Неозброєним

оком» видно, що оцінка доказів за КПК України здійснюється вільно, без тиску з боку закону, за внутрішньою волею правозастосовця, але при тому законом встановлені суворі процесуальні рамки відносно збирання доказів.

Позаяк не можна заперечувати і того факту, що вітчизняна теорія доказів має багато загального з англосаксонською. В якості прикладу можна навести фундаментальні для доказового права поняття належності та допустимості доказів, які є невідомими іншим континентальним правовим системам і мають, очевидно, британське походження.

Таким чином, слід визнати той факт, що особливість вітчизняного кримінального процесу полягає в суворому дотриманні принципу свободи доказування (доведення) за внутрішнім переконанням, але тільки відносно оцінки доказів. Збирання доказів базується на принципі формалізації процедури.

Тому обов'язковим критерієм для врахування, з метою подальшого не допущення хибних внесень відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), а також у випадках достовірних внесень відомостей до ЄРДР, однак при цьому подальшого встановлення початкових хибних обставин кримінального правопорушення, зокрема щодо об'єкту злочину та потерпілого, за ч. 2 ст. 438 ККУ, є детальна невідкладна перевірка на об'єктах контррозвідувального забезпечення відомостей про обставини, які передували кримінальному правопорушенню, тобто відомості з бойових розпоряджень, підсумкових бойових донесень, журналів ведення бойових дій, анкетних даних на військовослужбовців, у тому числі фото- відео матеріалів з ними, безпосередньо щодо військовослужбовців Сил Оборони України, які виконували бойові (спеціальні) завдання на лінії бойового зіткнення чи в тилу ворога, оскільки наявні непоодинокі випадки в зонах діяльності оперативно-тактичних угруповань, коли виникають первинні ситуації, за яких надаються відомості щодо військовослужбовців Сил Оборони України, які не є об'єктом злочину та не є потерпілими, а кримінальне правопорушення представниками російських окупаційних військ вчинено відносно інших військових. Отже, дана обставина більшою мірою впливає і на первинну ідентифікацію суб'єкту злочину.

На первинному етапі важливим є саме детальний, чіткий підхід у встановленні обставин означеного кримінального правопорушення, достовірні відомості про яке, у даному випадку, можуть бути отримані за результатами наданих первинних пояснень (в подальшому допитів) військовослужбовців Сил Оборони України, зокрема командирів, військових, які вийшли з «оточення» ворога, чи перебували на суміжних позиціях та виконували бойові (спеціальні) завдання, а також іншими військовими. Не треба й нехтувати відомостями, отриманими від полонених (в даному випадку маються на увазі представники російських окупаційних військ). Під час відібрання пояснень та проведення допитів необхідно слід звернути увагу на ідентифікацію суб'єктів злочину, поведінку, одяг, окремі ознаки наявні на їх одязі, шеврони, наліпки, тощо, озброєння та військову техніку які використовуються ворогом, інше військове майно, крім того, індивідуальні ознаки на тілі суб'єкта злочину, татування, оздоблення тощо.

Окрім того, важливу роль відіграє попередній аналіз обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема під час збирання відповідних документальних матеріалів перед внесенням відомостей до ЄРДР, а саме часу, місця, обставин перебування військових Сил Оборони України на лінії бойового зіткнення чи в тилу ворога, таких фактів та факторів як останніх з'єднань радіозв'язку, напрямків просування ворога, задіяних останніми підрозділів, тощо.

Слід попередньо враховувати та аналізувати отримані за інших обставин відомості, у тому числі від ворога, через агентурну мережу, від полонених (в даному випадку маються на увазі представники російських окупаційних військ), тощо, щодо можливих списків їх військових підрозділів, інших відомостей, у тому числі з мобільних гаджетів, як під час потрапляння в полон так і за інших обставин, під час проведення контррозвідувального забезпечення.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у цій сфері вважаємо:

- подальше машинне навчання нейромереж;
- залучення до процесу відповідного ідентифікаційного пошуку фахівців у галузі семантико-текстуальної та портретної експертизи;
- створення єдиної бази даних (картотеки) фонограм воєнних злочинців;

- врегулювання (створення) процесуального механізму звернення з клопотанням до прокурора під час ведення контррозвідувальних заходів (у рамках контррозвідувального пошуку) з метою створення можливості використання матеріалів контррозвідувальної діяльності як джерел доказів.

Література:

1. Бабіков О.П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку: монографія; Наук.-досл. ін-т публічного права. Київ: Норма права, 2024. 446 с.

2. Шевчук В.М. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В.А. Журавель (співголова), Н.С. Кузнєцова (співголова), О.М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. С. 491-502.

3. Шевчук В.М. Роль технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та забезпеченні безпеки та обороноздатності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 356-361.

Ващук О.П.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТИПОВІ СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНОЇ ПОЖЕРТВИ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Розуміння способів, які можуть використовуватися злочинцями для отримання прибутку з гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201⁻² КК України) є важливим для забезпечення ефективності та довіри в сфері благодійності, що допомагає у виявленні можливих ризиків та запобіганні шахрайствам, а також дозволяє інституціям ефективніше використовувати ресурси для реального вирішення проблем. Знання цих можливих зловживань також важливе для підтримання довіри донорів, активістів і волонтерів, оскільки це робить процес благодійності більш прозорим та відкритим. Донори та громадські активісти, розуміючи можливі загрози, зможуть більше докладати зусиль для вибору надійних організацій і моніторингу використання коштів та інших ресурсів. Урядові структури та міжнародні організації, також будучи обізнаними з цими ризиками, зможуть розробляти ефективні політики та заходи для попередження зловживань та забезпечення ефективного розподілу гуманітарної допомоги. В цілому, такі підходи допоможуть зберегти інтегритет гуманітарних зусиль і забезпечити те, щоб допомога потрапляла туди, де вона найбільше необхідна в певний проміжок часу.

Незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку може приймати різноманітні форми і здійснюється різними способами. Нижче наведено ряд типових способів, які використовуються злочинцями для отримання прибутку з гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги:

- фіктивні організації (створення фіктивних організацій або фондів, які призначені для отримання гуманітарної допомоги,

- благодійних пожертв або безоплатної допомоги; вигадування імітацій великих благодійних проектів для маскування незаконних дій. Зокрема, злочинці створюють неіснуючі благодійні організації, які виглядають як легітимні та використовують схожі назви або логотипи, щоб ввести в оману потенційних донорів і отримати кошти);
- фальшиві проекти і програми (створення фальшивих гуманітарних проектів або програм, які надають неправдиві дані про здійснення благодійних ініціатив; використання існуючих проектів для перерозподілу коштів на особистий прибуток. Зокрема, замасковуючи свої наміри, злочинці представляють неправдиві гуманітарні проекти, які здавалися б реальними, що включають вигадані історії або фейкові проекти для вигляду легітимності);
 - корупція в гуманітарних організаціях (зловживання посадовим становищем в гуманітарних організаціях з метою використання коштів або ресурсів на особистий рахунок; отримання хабарів для впливу на розподіл благодійних коштів. Зокрема, працівники гуманітарних організацій використовують свої посадові зв'язки для перерозподілу коштів або ресурсів на особистий рахунок, що включає в себе інсайдерські дії та хабарництво);
 - вивіз та продаж наданої допомоги (незаконний вивіз або продаж гуманітарної допомоги на ринку для отримання прибутку як в Україні так і за кордон; зловживання процесом отримання, розмитнення та вивезення гуманітарної допомоги);
 - відмивання коштів (використання гуманітарної допомоги для відмивання коштів отриманих незаконним шляхом (в тому числі, створення штучних транзакцій та вигаданих витрат); включення благодійних коштів у легальні фінансові операції для приховування їхнього нелегального походження);
 - підробка інформації (підробка документації та інформації для отримання благодійної допомоги; вигадування неіснуючих потреб або кризових ситуацій для привертання уваги та отримання фінансової підтримки. Зокрема, злочинці підробляють документацію, щоб надавати неправдиві дані про обсяги гуманітарної допомоги, яку вони отримали, або

- про витрати на конкретні проекти, або для мобілізації гуманітарної допомоги з метою використання отриманих коштів для особистого збагачення);
- обман донорів (за допомогою соціальної інженерії та обману, злочинці переконують донорів в існування неіснуючих гуманітарних потреб або проектів (чи частково існуючих), щоб отримати фінансову підтримку або більшу за розміром, ніж необхідно);
 - атаки на фінансові системи (використання кібершахрайства для незаконного доступу до фінансових систем благодійних організацій, викрадання коштів або зміни в записах);
 - використання гуманітарних коштів для терористичних та інших незаконних цілей (зокрема, використання благодійних коштів для фінансування терористичних дій або для здійснення інших злочинних актів).

Це не є вичерпний перелік зловживання гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами, безоплатною допомогою з метою отримання прибутку і зазвичай це складне завдання для виявлення та запобігання. Заходи протидії включають в себе високий рівень прозорості в роботі організацій, систематичний моніторинг та оцінку результативності проектів, а також постійний контроль за використанням грошей та ресурсів. Ефективний обмін інформацією між організаціями, урядовими структурами, міжнародними партнерами та донорами відіграє ключову роль у попередженні таких зловживань. Глобальна співпраця та взаємодія всіх сторін - від донорів до організацій і владних структур - важливі для створення ефективної системи, яка забезпечить надання гуманітарної допомоги тим, хто її дійсно потребує.

Гольдберг Н.О.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Київського університету права НАН України,
м. Київ, Україна*

Кеєр О.Ю.,

*аспірант Київського університету права
НАН України,
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Кримінально-правова охорона міжнародного порядку полягає у системі заходів, щодо збереження наявних суспільних відносин та інтересів у сфері підтримання належного функціонування існуючого міжнародного правопорядку, утримання громадян від злочинних посягань на відносини міжнародного правопорядку, шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави діянь, що є злочинними, та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань. В основі кримінально-правової охорони будь-яких суспільних відносин, лежить її соціальна обумовленість, так як існування кожної кримінально-правової заборони, як і будь-якого іншого кримінально-правового засобу має ґрунтуватись на певних суспільних установах, очікуваннях та інтересах.

Оскільки у статтях розділу XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» викладені лише охоронні норми та норми – дефініції (наприклад, «пропаганда війни» - у ст. 436 КК України), обмежимося зазначенням обов'язкових обставинами соціальної обумовленості, властивих саме цим видам норм.

М. Р. Рудьковська, розмежовуючи поняття «суспільна небезпека» як таке, що «характеризує злочин загалом» та «суспільна небезпечність» як таке, що описує «лише окремі ознаки складу злочину», пов'язує суспільну небезпеку з тим, що «злочин є діянням, яке визнане соціумом як суспільно небезпечне. Із соціального

погляду злочином є або шкідливе по суті діяння для суспільства чи індивідуума, або таке, що вважається шкідливим за загальним переконанням»[1]. Посилаючись на позицію О. О. Кваші про те, що «що суспільна небезпечність і протиправність є іманентно пов'язаними поняттями», науковиця робить висновок про те, що «відсутність суспільної небезпеки повинна свідчити й про відсутність кримінальної протиправності, оскільки на стадії криміналізації первинною є суспільна небезпека, тому що кримінально протиправним діяння стає внаслідок визнання його суспільно небезпечним, тобто кримінальна протиправність слугує юридичним вираженням суспільної небезпеки»[2]

Отже, первинним елементом соціальної обумовленості кримінально-правової охорони є суспільна небезпечність певних діянь, усвідомлення якої законодавцем та суспільством має наслідком визнання її кримінальної протиправності. Водночас кожне суспільство характеризується власним політико-правовим та історичним досвідом, а тому виникає питання стосовно суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, оскільки у цьому разі мова йде не просто про небезпечність діяння для певного суспільства, а й для багатьох суспільств в межах різних держав. З цього випливає висновок про міжнародний характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку, що обумовлено нерозривністю зв'язку кримінального і міжнародного права, що визначається тим, що «деякі інститути регулюються і в міжнародному праві, і в національному праві держави»[3].

В.О. Навроцький акцентує увагу на тому, що міжнародні злочини є куди масштабнішими за «внутрішньодержавні», оскільки «вони можуть посягати на: інтереси двостороннього (чи багатостороннього) міждержавного спілкування; інтереси одночасно кількох держав; всю міжнародну спільноту.». Відтак, як зазначає науковець, «суспільна небезпека міжнародних злочинів виходить за межі однієї держави чи суспільства. Ці злочини порушують інтереси, які торкаються одночасно кількох самотійних суб'єктів міжнародного права, причому інтереси не внутрішні кожної держави, а ті, які стосуються їх зовнішніх зв'язків, визначають становище серед собі подібних суб'єктів. Вони посягають на цінності, які визнають і охороняють усі учасники міжнародного спілкування. Це –

мир і мирне співіснування між народами; закони і звичаї війни; гуманне ставлення до мирного населення; расова, релігійна та інша різноманітність населення; права людини; міжнародні економічні відносини; безпека транспорту і зв'язку; антитерористична безпека, захист від незаконної міграції та ін.» [4].

На нашу думку, проявом виконання кримінальним правом охоронної функції стосовно міжнародного права є саме закріплення у національному кримінальному законі положень про злочини проти миру, безпеки людства та інші злочини проти міжнародного порядку, у тому числі шляхом встановлення універсальної юрисдикції кримінального переслідування зазначених злочинів.

Як зазначає М. І. Колос, розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» є останнім, що був сформований законодавцем у КК України в редакції 2001 року. Зокрема, статті 436 «Пропаганда війни», 443 «Посягання на життя представника іноземної держави», котрі мали такі ж назви і були закріплені у КК України 1960 року під іншими номерами, мали нову редакцію. Також було криміналізовано дії, передбачені статтями 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), 438 (порушення законів та звичаїв війни), 439 (застосування зброї масового знищення), 440 (розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення), 441 (екоцид), 442 (геноцид) та ін. [5]

Зокрема, серед кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку до таких, які криміналізовано у зв'язку з виконанням зобов'язань, що випливають з ратифікації Україною міжнародних договорів можна назвати: пропаганда війни (ст. 436 КК України); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України); застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України) та розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України); геноцид (ст. 442 КК України); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України) та злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного

Кристала (ст. 445 КК України); піратство (ст. 446 КК України); найманство (ст. 447 КК України).

Отже, за 11 з 14 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальну відповідальність було встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. І хоча в деяких випадках серед міжнародних зобов'язань, які держава брала на себе при ратифікації відповідного багатостороннього договору, були відсутні чітко визначені обов'язки стосовно встановлення саме кримінальної відповідальності за певне діяння, (наприклад, за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала) розсуд національних держав у виборі засобів виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань не був обмежений. Також, потрібно звернути увагу, що багатосторонні міжнародні договори, ратифіковані Україною, не містять положень про зобов'язання держави щодо встановлення кримінальної відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Разом з тим агресивна війна вже тривалий час визнається одним з найтяжчих міжнародних злочинів, що дозволяє розглядати заборону агресивної війни як імперативну норму міжнародного права (*jus cogens*).

Таким чином, беручи до уваги безумовну міжнародно-правову заборону агресивної війни, вважаємо, що незважаючи на відсутність вимоги криміналізації, закріплення у національному кримінальному законодавстві норми про відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни є соціально обґрунтованим.

Отже, українське кримінальне законодавство враховує міжнародні зобов'язання, зокрема, ратифіковані багатосторонні договори, закріплюючи кримінальну відповідальність за низку злочинів проти міжнародного правопорядку. При цьому, навіть за відсутності прямих вимог щодо криміналізації, встановлення відповідальності за певні діяння, такі як агресивна війна, є соціально обґрунтованим, оскільки це відповідає імперативним нормам міжнародного права (*jus cogens*). Кримінально-правова охорона міжнародного правопорядку забезпечує реалізацію міжнародних зобов'язань держави та слугує важливим інструментом збереження миру, безпеки і правопорядку на глобальному рівні.

Література:

1. Рудьковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів, 2017. 187 с.; Дячкін О.П. Суспільна небезпечність діяння: поняття, зміст та значення у правоохоронному законодавстві. Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. 2012. № 1. С. 432–441.
2. Кваша О.О. До дискусії про соціальний зміст діянь, що входять до інституту обставин, що виключають злочинність діяння. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. Х.:Право, 2016. С. 114–118.
3. Зубанський М.К. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Львів, 2023. с. 26.
4. Навроцький В. Поняття та ознаки міжнародних злочинів. Вісник Львівського університету. Серія Юридична. Вип. 38. 2003. С. 437-444.
5. Колос М.І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність. Острог, 2019. 488 с.

Дякур М.Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Корупція є однією із найгостріших проблем нашого часу. В умовах сьогодення в більшості випадків корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки і не сприймаються як порушення моральних чи правових норм. Однак, корупція перешкоджає розвитку держави, підриває ефективне управління, спотворює державну політику, призводить до неправильного розподілу ресурсів і шкодить економічному зростанню, сприяє збереженню нерівності та бідності, знижує довіру до державних інституцій. Поширенню корупції сприяє також відсутність з боку громадянського суспільства стійкого запиту (вимоги) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки та доброчесності. Саме тому, ефективна протидія корупції та розбудова доброчесного суспільства є основними складовими антикорупційної реформи в Україні.

Доброчесність вважається антитезою корупції, як визнано в статтях 7 і 8 Конвенції ООН проти корупції [1]. Однак, слушно зазначає О. Непша, що найбільш загальною базовою моральною характеристикою публічних службовців в англomовному варіанті Конвенції залишається саме integrity, при тому що в українomовному варіанті воно не позначається як доброчесність [2, с.1084].

Термін «доброчесність» вперше в національному законодавстві був закріплений в Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», в якій передбачено перелік заходів для підвищення рівня доброчесності держслужбовців та суддів і контролю влади з боку громадянського суспільства [3]. Проте, згаданий вище документ не містив чіткого формулювання даного терміну. Натомість, прийнятий в 2015 році Закон України «Про державну службу» в ст. 4 вказує, що «одним із принципів державної служби є доброчесність, тобто спрямованість дій державного

службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень» [4]. Згодом доброчесність стала обов'язковою умовою роботи суддею. Оскільки п.7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює обов'язок подавати декларацію доброчесності судді [5].

Результатом аналізу стану корупції в Україні, а також ефективності антикорупційної політики попередніх періодів, міжнародних стандартів та найкращих світових практик у сфері запобігання та протидії корупції є закріплення одним із основних принципів антикорупційної політики на 2021-2025 роки саме формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [6].

Доброчесність можна розглядати в двох аспектах: «по перше, доброчесність – це насамперед формальне ставлення, яке має людина до себе або між частинами чи аспектами свого Я; по-друге, доброчесність значною мірою пов'язана з моральними вчинками, інакше кажучи, існують деякі матеріальні чи нормативні обмеження щодо того, що означає діяти доброчесно. Поняття доброчесності часто вживають у поєднанні з поняттям етики, припускаючи, що цінності та принципи, яких дотримуються, мають бути етичними цінностями. А тому, серед цінностей, які нерідко згадують у такому аспекті, – відвертість, відкритість, підзвітність та надійність» [7].

Під доброчесністю публічних службовців Н. Сорокіна розуміє «необхідний морально-етичний складник діяльності публічного службовця, який визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставленні до громадян і чесності в способі власного життя, виконанні своїх обов'язків і розпорядженні державними ресурсами. Доброчесність публічної служби може в найзагальнішому вигляді означати високоморальну характеристику її представників, діяльність яких спрямована на досягнення добра як для кожної окремої людини, так і суспільства загалом» [8, с.40].

П.О. Кириленко вказує на «багатокомпонентність явища доброчесності і вважає, що воно охоплює такі складові як чесність посадовців, прозорість, підзвітність і дотримання етичних кодексів і законів. Підтримка доброчесності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування має вирішальне значення для сприяння довірі, впевненості та легітимності в державних

установах і забезпечення належного функціонування демократичного суспільства. Ключовими аспектами, пов'язаними з доброчесністю посадовців, можна вважати: чесність і правдивість; прозорість і відкритість; підзвітність і відповідальність; уникнення конфлікту інтересів; захист викривачів; постійне вдосконалення» [9, с.32].

Утвердження доброчесності в суспільстві та формування нульової толерантності до корупції можливе завдяки інтеграції антикорупційної тематики до змісту освіти всіх рівнів, що, зокрема, включає формування у суспільстві стійкого уявлення про корупцію як явище, що суттєво сповільнює соціально-економічний розвиток держави, про корупціонерів як осіб, які роблять публічну адміністрацію неефективною, а також усвідомлення того, що недоброчесні практики, навіть коли виглядають зручною можливістю вирішити свої проблеми у короткотерміновій перспективі, завжди є не вигідними для людини та суспільства у середньостроковій та довгостроковій перспективі, а також підвищення рівня обізнаності громадян щодо стандартів доброчесної та етичної поведінки публічних службовців.

Варто відзначити, що в Україні органом, який запобігає корупції і сприяє формуванню доброчесності та нульової терпимості до корупції є Національне агентство з питань запобігання корупції (далі - НАЗК). Одним із ключових завдань в діяльності НАЗК є «забезпечення доброчесності завдяки запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та інших обмежень; пошук колаборантів як осіб, що діють в умовах конфлікту інтересів; моніторинг способу життя; антикорупційна експертиза проектів НПА; координація антикорупційних уповноважених; просвітництво у сфері запобігання корупції та формування нульової толерантності до корупції; погодження антикорупційних програм; допомога з питань застосування актів антикорупційного законодавства; координація та допомога викривачам корупції; фінансовий контроль за статками посадовців та кандидатів на посади; контроль за використанням коштів платників податків політичними партіям» [10].

Таким чином, доброчесність – це відповідність і дотримання загальних етичних цінностей, принципів і норм поведінки, що забезпечує дотримання та перевагу суспільних інтересів над приватними інтересами особи. Зрозуміло, що рішення діяти доброчесно в кожній ситуації людина приймає самотійно, тому

побудову доброчесного середовища варто починати із себе. Однак, ми не можемо не враховувати вплив соціальних та політичних умов на формування, як особистої доброчесності, так і доброчесності публічних службовців. А тому, доброчесність є одним із інструментів протидії корупції в державі та виявлення корупційних ризиків в публічній службі.

Література:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
2. Непша О. Доброчесність в публічному управлінні: сумнівна практична цінність етико-філософських категорій в запобіганні корупції (на прикладі діяльності Громадської ради доброчесності) Публічне управління та регіональний розвиток № 22, 2023. С. 1081-1107.
3. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»: Указ Президента України 11 вересня 2006 року №742/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/2006#Text>.
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
5. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
6. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
7. Доброчесність та етика. https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_1_final_UKR.pdf.
8. Сорокіна Н. Доброчесність як необхідний морально-етичний складник діяльності публічного службовця. Jurnalul juridic național: teorie și practică. № 5(27), 2017. С.39-42.
9. Кириленко П.О. Доброчесність в публічному управлінні: від ідеалу до інструменту запобігання корупції. Ефективність державного управління. №74/75, 2023. С. 31-35.
10. Місія і цінності НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/misiya-i-tsinnosti>.

Жаровська Г.П.,

*завідувачка кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Статтею 3 Конституції України встановлено, що «людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Це передбачає прямий обов'язок держави забезпечити право на життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією, зокрема, через схвалення ефективних норм кримінального права, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень проти особи. У випадку, коли, незважаючи на усі вжиті державою заходи, кримінальне правопорушення все ж таки вчинено, потерпілій особі повинні бути надані належні процесуальні права та гарантії» [1].

Збройна агресія рф супроводжується нищенням території України і нищенням життя українців: сотні тисяч зламаних доль цивільного населення, жорстоке поводження з військовополоненими, примусова депортація громадян та дітей України, десятки розграбованих і вивезених промислових підприємств, порушення усіх можливих законів та звичаїв ведення війни. Сьогодні, коли третій рік триває агресія рф проти України маємо говорити безпосередньо про збройний, силовий аспект проблеми, а також про розроблення механізму відшкодування шкоди заподіяною воєнними злочинами вчиненими вищими посадовими особами та військовослужбовцями рф.

Увага науковців, кримінологів, пенологів все більше спрямована на дослідження жертви, а саме на захист жертв від кримінального правопорушення. На наше переконання, захист прав жертв повинно розглядатись у пріоритетному порядку через призму загального реагування на злочинність, і одним із засобів захисту жертв є реституція і компенсація жертвам кримінальних правопорушень.

Слід відзначити, що термінами «реституція» та «компенсація» тривалий час послуговувались переважно в сферах міжнародного та цивільного права як двома формами репарацій, якщо мова йшла про відшкодування шкоди внаслідок воєнних дій.

У 1960 році наукова праця доктора Стівена Шафера, опублікована в Англії під назвою "Відшкодування жертвам злочинів"[1], була "мультинаціональним порівняльним дослідженням методів і систем компенсації для жертв злочинів". Це була робота з лаконічним аналізом реституційних концепцій покарання та покарання як концепції реституції. Слід відзначити, що у існують різні підходи до застосування реституції та компенсації у країнах, де такий механізм відшкодування шкоди жертвам кримінальних правопорушень наявний.

Британська робоча група міністерства внутрішніх справ наголошує на компенсації лише жертвам насильницьких злочинів, тоді як Канадська асоціація виправних закладів посиляється на компенсації жертвам усіх видів злочинів. Опитування С. Шафера 1960 року в 29 країнах класифікує поточну практику компенсації на три категорії. Відшкодування шкоди має цивільний характер і присуджується в порядку цивільного судочинства. Реституція має або цивільний характер, але присуджується в кримінальному провадженні, або переплітається з кримінальним правом і присуджується в кримінальному провадженні. Компенсація має або цивільний характер і присуджується в кримінальному провадженні, або нейтральний характер і присуджується за спеціальною процедурою. С. Шафер зазначає, що «принцип компенсації жертвам не є широко поширеним, а вимога покращення становища жертви не є ані постійною, ані значною в жодній країні» [2].

Відповідно до положень законодавства європейських країн «потерпілою вважається особа, якій було завдано шкоду під час вчинення нападу, побиття, підпалу. Постраждали від дорожньо-транспортних пригод до них не належать, оскільки такі кримінальні правопорушення були вчинені неумисно. Для постраждалих від ДТП у країнах ЄС є інші процедури виплат фінансових відшкодувань. Не отримують відшкодування й особи, які отримали тілесні ушкодження під час політичних акцій протесту.

Потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень європейські держави зобов'язані оплатити лікування, до якого належить і госпіталізація. Родичам загиблих осіб унаслідок вчинення кримінального правопорушення покриваються витрати на їх поховання. Такі виплати надходять зі спеціального фонду, управління яким здійснюється у Міністерстві юстиції (Чехія, Нідерланди, Данія,

Фінляндія, Швейцарія, Люксембург, Бельгія, Франції) або у Міністерстві соціальної політики (Німеччина, Австрія, Іспанія, Естонія)» [3]. Для їх отримання потерпілий повинен звернутися із заявою до сервісної служби виконавчих органів влади та обов'язково поліції, адже держава зацікавлена у покаранні злочинця. Без цього вона не може розраховувати на фінансове відшкодування, розмір якого у кожній країні ЄС встановлюється на підставі розроблених рекомендацій.

У Німеччині, визначено декілька рівнів наслідків за ступенем пошкодження, які зазнали потерпілі від насильницьких кримінальних правопорушень. «Перший – передбачає одноразову виплату відшкодування у розмірі 740 євро, а останній (п'ятий) – 14 976 євро. У разі втрати декількох кінцівок та ще й у комбінації із пошкодженням органів почуттів або мозку чи отриманням тяжких опіків одноразова виплата становитиме 25 362 євро. Якщо особа померла внаслідок пошкодження, отриманого під час вчинення кримінального правопорушення, то її родичі отримають одноразову фінансову допомогу. Водночас вони мають право на необхідні психотерапевтичні послуги» [3, с.157]. Відшкодування моральної шкоди потерпілому від насильницького кримінального правопорушення можливе у Німеччині лише за рішенням суду. До того ж потерпілий не вказує у позові її розмір. Суд сам із цим визначається.

У Швейцарії своя система відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень, яка прив'язується до розміру прожиткового мінімуму. Національні системи відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень діють у Нідерландах, Естонії, Сполученому Королівстві, Чехії і мають свої національні особливості, закріплені на законодавчому рівні. Особливістю національних систем забезпечення відшкодування збитків потерпілим є те, що держава активно взаємодіє з недержавними інституціями в даній сфері [4], а саме з Фондами відшкодування шкоди.

Нині система міжнародно-правових стандартів з питань відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень складається із загальних і спеціальних положень, серед яких «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (Резолюція 40/34 Генеральної

Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року)» [5], «Резолюція XI Конгресу Міжнародної асоціації кримінального права» [6], «Резолюція V Конгресу ООН із запобігання злочинності та поводженню з правопорушниками (Женева, 01 – 12 листопада 1975 року)» [7], «Рекомендація № R (85) 11 «Про стан жертви в рамках кримінального права та кримінального процесу», прийнята Комітетом РЄ в 1985 році, та Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, прийнята 24 листопада 1983 року у Страсбурзі» [8].

Слід відзначити, що в Україні починаючи з 2004, відтак у 2010 та 2020 роках на розгляд парламенту також вносилися проекти законів, які передбачали створення в Україні спочатку Фонду потерпілого, а згодом – Фонду відшкодування шкоди та впровадження та реалізацію відшкодування державою шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень (законопроекти № 3149, 3150, 3892, 3893, 3894), проте жоден із них не був ухваленим. Тому теза про те, що «правова система України наразі характеризується низьким рівнем захисту права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення насильницького злочину» [3, с.7], висловлена ще у 2015 році на жаль не втратила своєї актуальності.

Не має підстав не погодитись із думкою, а слід тільки констатувати що «чинний Кримінальний кодекс України передбачає систему кримінально-правових заходів, яка орієнтована перш за все на забезпечення інтересів держави, тому в ньому не знайшли відображення заходи, що спрямовані на відновлення прав та інтересів потерпілої особи, якій кримінально-протиправним діянням заподіяна шкода» [9].

Наявний механізм відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, передбачає право потерпілого пред'явити позов до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. На практиці подвійний статус потерпілого від кримінального правопорушення в цій системі, який одночасно є і потерпілим, і цивільним позивачем, створює достатньо складну систему процесуальних відносин, пов'язаних з доказуванням характеру та розміру заподіяних кримінальним правопорушенням матеріальних збитків.

Водночас наявність обвинувального вироку та рішення про

задоволення цивільного позову ще не є гарантією того, що потерпіла особа отримає адекватне відновлення своїх порушених прав, оскільки реальне стягнення збитків із засудженого, як правило, розтягується на роки.

Ще більше запитань ця проблема набуває у кримінальних провадженнях, в яких провадження зупинено, оскільки за таких обставин особу, яка вчинила кримінальне правопорушення або не встановлено, або особа, що вчинила кримінальне правопорушення встановлена, але вона ухиляється від слідства, відповідно потерпілий фактично позбавлений можливості пред'явити позов.

Кількість нерозкритих кримінальних правопорушень в Україні досить велика, в першу чергу через агресію РФ, тому значна частина потерпілих залишається без відшкодування шкоди за отримані від нападу тілесні ушкодження та травми. Серед них більшість жінки та діти, які за статистикою значно частіше стають потерпілими від насилля. До того ж, як показує практика, лише невелика частина позовів про відшкодування шкоди, заявлених і вирішених позитивно, мають повне грошове наповнення, адже ті особи, які скоюють насильницькі кримінальні правопорушення, як правило, не володіють великими статками та майном, яке можна конфіскувати, тому не можуть повністю виплатити присуджене судом відшкодування шкоди.

Отже, процес європеїзації кримінального права України вимагає перегляду питань забезпечення інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень, а саме системи кримінально-правових заходів. Новий поштовх в оновленні і розширенні кримінально-правових заходів, які орієнтовані на забезпечення інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень відбувся з початком роботи Робочої групи з питань розвитку кримінального права. У проєкті КК України передбачено окремий розділ 3.7 «Реституція та компенсація» [10].

На нашу думку окремий розділ, присвячений реституції і компенсації потерпілому від кримінального правопорушення відповідав би європейським стандартам щодо захисту прав потерпілого у матеріальному кримінальному праві. Звісно, такий підхід потребуватиме і наукових обґрунтувань і відповідних змін до КПК України.

Література:

1. Конституція України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Stephen Schafer Compensation and restitution to victims of crime.
https://www.kriminologia.hu/files/publication/2021/12/Schafer-Istvan_Emlekkotet_161-171.pdf
3. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство. О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Б.В. Малишев, З.М. Саїдова. За заг. редакцією О.А. Банчука. К.: Москаленко О.М., 2015. 268 с.
4. Абламський С. Є. Окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої злочином потерпілому, у кримінальному судочинстві.
<http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2295/%D1>.
5. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 29 November 1985 General Assembly resolution 40/34
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>
6. Резолюція XI Конгресу Міжнародної асоціації кримінального права <https://www.penal.org/en/resolutions-aidp-iapl-congresses>
7. Report of the 5th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.
<https://digitallibrary.un.org/record/188352?ln=en&v=pdf>
8. Рекомендація № R (85) 11 «Про стан жертви в рамках кримінального права та кримінального процесу», прийнята Комітетом Ради Європи в 1985 році, та Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, прийнята 24 листопада 1983 року у Страсбурзі.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_85_11_1985_06_28.pdf
9. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Реституційно-компенсаційні заходи в кримінальному праві. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 3. 2024. С. 456-465
<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/81.pdf>
10. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проекту (станом на 17.02.2025 року).
<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>

Калюга К. В.,

*доктор юридичних наук, заступник завідувача кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики
інституту економіки та права
Класичного приватного університету, професор,
Запоріжжя, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ

Розслідування правопорушень, які вчиняють представники ЛГБТ+, може бути складним завданням з низки причин. Жерти таких злочинів часто неохоче звертаються до правоохоронних органів через страх розголошення або дискримінації. Крім того, правоохоронці можуть не мати достатньої підготовки або досвіду для розслідування цих правопорушень, а також можуть бути упередженими щодо правопорушників чи жертв. Окрім вищезгаданих проблем, існує низка інших, з якими стикаються правоохоронці при розслідуванні правопорушень, які вчиняють представники ЛГБТ+. Такі правопорушення часто взагалі залишаються незадокументованими, що може ускладнити відстеження тенденцій та визначення пріоритетів правоохоронних ресурсів.

Мета нашої роботи: дослідити специфіку розслідування кримінальних правопорушень, вчинених представниками ЛГБТ+ спільноти, розглянути правові, психологічні та соціальні аспекти, а також розробити рекомендації для вдосконалення методів слідства з урахуванням принципів недискримінації та забезпечення прав людини.

Розпочнемо ми з констатації складності збирання доказів, бо деякі ЛГБТ+ правопорушення можуть бути складними для доказування, оскільки вони можуть не залишати фізичних доказів або свідків. Це може ускладнити для правоохоронців побудову справи проти обвинуваченого. Також, розслідування ЛГБТ+ правопорушень може бути складним через чутливість питань, пов'язаних із сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю. Правоохоронцям необхідно з повагою ставитися до всіх учасників

провадження, а також бути обережними, щоб не розголошувати конфіденційну інформацію.

Правопорушення, що вчиняють представники ЛГБТ+, можуть мати значний вплив на жертв. До них можуть належати: фізична шкода (жертви ЛГБТ+ правопорушень можуть зазнати фізичних травм або навіть смерті); емоційна шкода (ЛГБТ+ правопорушення можуть призвести до емоційної травми, включаючи тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад); соціальна ізоляція (жертви ЛГБТ+ правопорушень можуть відчувати себе ізольованими від своїх спільнот через страх або сором); фінансові труднощі (жертви ЛГБТ+ правопорушень можуть зазнати фінансових труднощів через медичні рахунки, втрачену заробітну плату та інші витрати).

З іншого боку, ЛГБТ+ спільнота може відігравати важливу роль у допомозі правоохоронним органам розслідувати правопорушення, які вчиняють представники ЛГБТ+. До способів зробити це належать: підтримка жертв (ЛГБТ+ спільнота може надавати емоційну та практичну підтримку жертвам ЛГБТ+ правопорушень). Це може включати допомогу в пошуку житла, юридичних послуг та медичної допомоги тощо.

Саме підвищення обізнаності про ЛГБТ+ спільноту може підвищити обізнаність про ЛГБТ+ правопорушення та про те, як їх характеризувати. Це можна зробити за допомогою інформаційних кампаній та заходів з навчання. ЛГБТ+ спільнота може співпрацювати з правоохоронними органами для покращення розслідування ЛГБТ+ правопорушень. Може включати допомогу в розробці політики та процедур, а також надання навчання правоохоронцям. Важливо зазначити, що розслідування правопорушень на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ) суттєво відрізняється в залежності від країни. В деяких країнах такі злочини не визнаються на законодавчому рівні, що робить їх розслідування та переслідування ще складнішим. Організації, такі як Міжнародна асоціація лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ILGA), можуть надати цінну інформацію та ресурси щодо розслідування ЛГБТ+ правопорушень у різних країнах. ЛГБТ+ правопорушення можуть мати різні форми, окрім насильницьких актів. До них також належать: мова ворожнечі (публічні заяви, які дискримінують або ображають людей на основі

їхньої сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності); дискримінація - відмова в рівному доступі до можливостей чи послуг на основі сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності; насильство в сім'ї, яке відбувається в рамках стосунків між людьми, які складають пару, або між членами сім'ї. Навіть якщо правопорушення на ґрунті СОГІ було правильно розслідувано, успішне супроводження у суді не гарантоване. Правопорушники можуть стикатися з упередженістю з боку суддів та присяжних, а також з труднощами у доказі своїх тверджень.

Важливо, щоб існували чіткі закони, які забороняють дискримінацію та правопорушення на ґрунті СОГІ, а також щоб судова система неупереджено їх застосовувала.

Окрім розслідування та переслідування ЛГБТ+ правопорушень, важливо також вживати заходів для їх запобігання. Це підвищення обізнаності про ЛГБТ+ спільноту та протидія стереотипам і упередженням. Створення безпечного та інклюзивного середовища для ЛГБТ+ людей. Забезпечення чіткого та неупередженого виконання законів, які забороняють дискримінацію та правопорушення на ґрунті СОГІ.

Завершуючи, варто наголосити, що аналіз правопорушень, вчинених представниками ЛГБТ+ спільноти, має враховувати соціальні фактори, як-от ставлення суспільства та специфічні виклики, з якими стикаються представники цієї групи. Поряд із протидією злочинності важливо також звертати увагу на системні проблеми, що можуть стимулювати такі дії. Для досягнення збалансованого і конструктивного обговорення, спрямованого на позитивні зміни, потрібен об'єктивний, емпатичний і цілісний підхід, що ґрунтується на законодавчих засадах, а не на основі самоідентифікації чи приналежності до певної спільноти.

У світі, який змінюється швидше, ніж будь-коли раніше, закон можна використовувати як інструмент, щоб стояти на порозі змін, з метою запобігти масовим звірствам та дієво їм протистояти. Підкреслимо, що як переслідування за ознаками сексуальної орієнтації та статі повинно відповідатиме сучасній міжнародній системі прав, так і права будь якої людини, повинні стояти на вершині системі правосуддя. Це значить, що захист основних свобод – це захист свобод, які є сутністю життя (захист осіб від критичних (серйозних) і поширених (широко поширених) загроз і ситуацій,

шляхом створення систем, що разом дають людям будівельні блоки для виживання, засобів до існування та гідності тощо). Таким чином, пріоритетними є: правильне визначення термінів сексуальної орієнтації та статі, встановлення та повномірне використання потенціалу законодавства, однаковий підхід до безпеки людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності для всіх людей тощо. Багато з цих питань нам треба буде вирішувати у теперішній час та у майбутньому.

Література:

1. Equality for All, not for some. *Human Rights Campaign*. URL : <https://www.hrc.org/>
2. Вплив злочинів на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності на здоров'я та добробут ЛГБТ-людей". *Журнал психічного здоров'я ЛГБТ*. 2018. URL : <https://www.tandfonline.com/journals/wlco213>
3. Доповідь Незалежного експерта із питань про захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності за підсумками його візиту до України. *Організація Об'єднаних Націй. Генеральна Асамблея*. URL : [https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/SexualOrientation/Report IE SOGI Ukraine UKR.pdf](https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/SexualOrientation/Report%20IE%20SOGI%20Ukraine%20UKR.pdf)
4. Злочини на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: досвід жертв та правоохоронних органів. *Міжнародний центр з питань тюремних реформ*. 2016. URL : <https://www.penalreform.org/issues/lgbtq-people/>
5. Зростання злочинів на ґрунті ненависті до ЛГБТ викликає занепокоєння правозахисників. *The Guardian*, 2021. URL : <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/sep/03/anti-lgbtq-hate-crime-bigotry-britain>
6. Міжнародна асоціація лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів. *ILGA*. URL : <https://ilga.org/>
7. Розслідування злочинів на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності : посібник для правоохоронних органів" (Національний інститут юстиції, 2012). URL : <https://www.justice.gov/file/1220336-0/dl?inline=>
8. Що робити, якщо ви стали жертвою злочину на ґрунті сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. *GLAAD*. 2022. URL :

https://transequality.org/sites/default/files/docs/resources/NCTE_Hate_Crimes_Manual.pdf

9. Як розслідувати злочини на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. *The Washington Post*, 2019. URL : <https://www.washingtonpost.com/education/2024/03/12/school-lgbtqhate-crimes-incidents/>

Книженко О.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології ННГІ
Національна академія Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Наразі для України гостро стоїть питання відповідальності осіб, особливо це стосується громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, й вчиняють колабораційні та інші подібні діяння. Не вирішується проблема відповідальності таких осіб й запропонованим Проектом Кримінального кодексу України (далі – Проект) [1].

Зважаючи на те, що в науковій літературі вже чимало окреслено проблем застосування положень КК України стосовно колабораційної діяльності та суміжних з нею діянь, у цій публікації увага буде приділена аналізу положень Проекту в яких йдеться про відповідальність за подібні діяння.

Основною відмінністю чинних та пропонованих норм є те, що за Проектом окрім колабораційної діяльності передбачено відповідальність ще й за окупаційну діяльність. При цьому, порівняння норм Проекту із чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) засвідчує, те, що за Проектом названо окупаційною діяльністю нині розглядається як окремі прояви колабораційної діяльності чи як пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Єдине у чому автори Проекту визначилися – це у суб'єктному складі. Колаборантами за Проектом визнаються тільки громадяни України. Окупаційну діяльність можуть вчиняти виключно іноземці та особи без громадянства. Норма щодо відповідальності за окупаційну діяльність сконструйована таким чином, що у Проекті йдеться про будь-яких іноземців, в тому числі й громадян держави-окупанта. Принагідно зауважу, що наразі ст. 111-2 КК України містить обмеження в суб'єктному складі й не передбачає відповідальності громадян держави-агресора.

Також варто відзначити, що у Проекті робиться спроба дати визначення окупаційній та колабораційній діяльності у ст. 9.1.1. Проекту, де розкрито значення термінів, вжитих у розділі, яким окреслено коло злочинів проти національної безпеки України. Зокрема, Проектом зазначається, що колабораційна та окупаційна діяльність – діяння, визначені, відповідно, у статтях 9.1.8 та 9.1.9 цього Кодексу [1]. Проте у зазначених нормах перераховуються кримінально карані діяння без надання їх визначення.

Так, ст. 9.1.6. Проекту до колабораційної діяльності віднесено: 1) організацію чи проведення незаконних виборів або референдуму, 2) організацію чи проведення заходів політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, або активна участь у таких заходах, 3) впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, обіймаючи посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, 4) здійснення інформаційної діяльності, 5) передача активів, надання послуг чи виконання робіт для задоволення військових потреб держави-агресора, 6) зайняття посад в окупаційній адміністрації держави-агресора або підконтрольному державі-агресору самопроголошеному органі, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території України, або в установі чи організації, створеній такою адміністрацією чи таким органом [1]. Як бачимо, що питання із вчителями-громадянами України Проектом вирішується на користь вчителів. Однак, Проектом занадто широко окреслено межі посад про які йдеться в п. 6 ст. 9.1.6. Запропонована норма сконструйована таким чином, що до кола зазначених посад належать будь-які, навіть й посада прибиральниці. Також Проект повторює недоліки формулювання норм щодо відповідальності за активну участь у заходах політичного характеру та передачу активів, які передбачено чинним кримінальним законодавством (пре це вже неодноразово відзначалося в науковій літературі). Тлумачення вжитого Проектом словосполучення «активна участь» не має.

До окупаційної діяльності ст.9.1.7. Проекту віднесено: 1) надання державі-агресору допомоги в здійсненні акту агресії проти України або в підривній діяльності проти України, 2) організація чи проведення незаконних виборів або референдуму, 3) організація чи проведення заходів політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, або активна участь у

таких заходах, 4) впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, обіймаючи посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій або здійснення освітньої діяльності за такими стандартами в закладах освіти України, 5) здійснення інформаційної діяльності, 6) передача активів, надання послуг чи виконання робіт для задоволення військових потреб держави-агресора, 7) зайняття посади, пов'язаної з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків, в окупаційній адміністрації держави-агресора або підконтрольному державі-агресору самопроголошеному органі, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території України, або в установі чи організації, створеній такою адміністрацією чи таким органом [1].

Як бачимо, згідно пропонованих положень, тепер іноземця-вчителя (в тому числі й іноземця-громадянина держави окупанта) можна буде притягнути до кримінальної відповідальності за здійснення освітньої діяльності за стандартами держави-агресора в закладах освіти України.

Проектом передбачено відповідальність й за виправдовування збройної агресії проти України без обмежень суб'єктного кола таких діянь. Так, ст. 9.1.12. Проекту до злочинних проявів віднесено дії Особи, яка: 1) публічно виправдовувала збройну агресію проти України або тимчасову окупацію частини території України, 2) публічно заперечувала таку агресію чи окупацію, зокрема шляхом представлення збройної агресії проти України як внутрішнього конфлікту, 3) публічно вихваляла чи звеличувала державу-агресора, її органи влади чи осіб, які виконують їхні функції, або 4) розповсюджувала матеріали, що містять таке виправдовування [1].

Згідно із запропонованим положенням злочинними є дії усіх без винятку осіб, незалежно від їхнього громадянства та перебування, тобто й громадян держав-агресора, які безпосередньо здійснюють таку агресію. Прийняття такої норми призведе до того, що необхідно буде притягнути за КК України усіх громадян держави-агресора за підтримку дій їхнього нинішнього очільника.

Навряд чи такі норми здатні досягнути цілей, передбачених законом про кримінальну відповідальність, а також пройти перевірку на «здоровий глузд».

Таким чином, питання кримінальної відповідальності осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, є й залишається відкритим, оскільки навіть Проект поглиблює питання правової невизначеності закону про кримінальну відповідальність в цій частині.

Література:

1. Проект Кримінального кодексу України року [Електронний ресурс] –Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

В.К.Колпаков

*доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри конституційного та
адміністративного права Запорізького національного університету,*

І.В. Ковбас

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,*

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МИТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Феноменологія юридичних категорій[1, с. 844] передбачає їх дослідження у двоєдиному вимірі, по-перше, як істини факту; по-друге, як істини розуму. Під "істиною факту" розуміються онтологічні (апостеріорні) властивості предмету аналізу. Тобто все те, що доступно для об'єктивної фіксації: дія, час, матеріальна шкода, фізичні ознаки суб'єктів і об'єктів події тощо.

"Істина розуму" це епістемологічний (апріорний) сегмент предмету аналізу. Тобто все те, що відбито у людській свідомості про відповідні діяння ще до виникнення конкретного і об'єктивного факту. У нашому випадку (мова про порушення митних правил) це вина, юридичний склад діяння, протиправність тощо.

Митний кодекс України (ст. 458)[2] визначає порушення митних правил: 1) адміністративним правопорушенням; 2) протиправним діянням (дією чи бездіяльністю); 3) діянням винним (вчиненим умисно або з необережності); 4) діянням, яке посягає на встановлений цим Кодексом та іншими актами законодавства України порядок: а) переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України; б) пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення; в) здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом чи іншими законами України; г) за які Кодексом передбачена адміністративна відповідальність (за умови, що вони тягнуть за собою кримінальну відповідальність).

Важливе значення для розуміння порушення митних правил мають норми статті 487, які встановлюють, що Провадження у

справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до цього Кодексу, а в частині, що не регулюється ним, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Зазначене положення утворює необхідність застосування до "поняття порушення митних правил" статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення[3] "Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення". Відповідно до неї, провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Наведені позиції є вихідними для феноменологічного дослідження порушення митних правил як адміністративного проступку.

Аналіз нормативного матеріалу дозволив детермінувати дві групи ознак порушення митних правил. Перша група – це ознаки за якими реїфікується онтологія проступку (істина факту в апостеріорних ознаках). Друга група – це ознаки за якими реїфікується епістемологія проступку (істина розуму в апіорних ознаках).

Ознаки першої групи (будь-які фактичні дані) встановлюються шляхом: а) фіксації у протоколі про порушення митних правил; б) поясненнями особи, яка притягується до відповідальності; в) поясненнями свідків; г) висновком експерта; д) іншими документами; товарами (безпосередніми предметами порушення митних правил); транспортними засобами, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України тощо. Вони утворюють онтологічні знання про проступок. Процесуальне встановлення фактичних даних перетворює їх у докази по відповідній справі.

На питання: "Чи достатньо цих ознак для кваліфікації діяння адміністративним проступком?", слід відповісти: "Ні, недостатньо". Встановлені і об'єктивно зафіксовані вони лише відтворюють зовнішній, загальнодоступний, інтуїтивно зрозумілий "образ" адміністративного проступку.

В адміністративний проступок (у його юридичному розумінні) цей "образ" трансформується в процесі дослідження його складових та на підставі отриманих результатів. Дослідницькі операції з апостеріорними ознаками (онтологічними знаннями) генерують нові

апріорні ознаки (епістемологічні знання), що характеризують проступок. Вони і є ознаками другої групи.

Таким чином, ознаки другої групи встановлюються шляхом дослідження фактичних даних які вже мають процесуальний статус доказів. Відповідно до ст. 459 Митного кодексу України, посадова особа митного органу, яка здійснює провадження у справі про порушення митних правил, оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом та правосвідомістю.

Системна сукупність епістемологічних знань про проступок (істина розуму) утворює феномен, який отримав назву "склад адміністративного проступку". Саме встановлення (або не встановлення) складу адміністративного проступку (у нашому випадку порушення митних правил) є кінцевою і остаточною властивістю, за якою діяння стає адміністративним правопорушенням.

Склад (юридичний склад адміністративного проступку) це теоретична (змістовна) абстракція, ідеалізована сукупність характеристик, ознак, властивостей якими адміністративні проступки детермінуються в правовій реальності як самотні юридичні факти. Таким чином, ознаки складу це ознаки, які визначилися в результаті дослідження властивостей проступку, як мають практичне значення для висновків про ступінь та характер його кореляції з нормами закону. Вони: а) апріорні і абстрактні; б) є наслідком наукового осмислення емпіричних параметрів проступку; в) знання про них утворюють смислову конструкцію (ідеалізований об'єкт) проступку, яка є засобом пізнання реальних (онтологічних) фактів, подій, обставин. Звідси висновок: склад і його компоненти, а також знання них, утворюють гносеологічний (чи епістемологічний) сегмент феномена "адміністративний проступок".

Література:

1. Колпаков В. К. Феномен, феноменологія і феноменологічний метод в галузевій юриспруденції. Наукові перспективи. Науковий журнал 2024. № 3(45). С.844-856; [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3\(45\)-844-856](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-844-856)

2. Митний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

Коваль А.М.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач*

*кафедра державно-правових і гуманітарних наук
ННГІ Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОТРИМАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я ПАЦІЄНТА ПРИ ЗДІСНЕННІ МЕДИЧНОЇ ДІЛЬНОСТІ

В запропонованих автором тезах досліджуються питання пов'язані з правовим регулюванням дій і операцій Статтею 21 Закону України «Про інформацію»[1] визначено, що інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

До конфіденційних належать відомості, які становлять особисту або сімейну таємницю особи, наприклад, інформація про сімейний стан, стан здоров'я, майновий стан, відомості про дату народження тощо, а також будь-які інші відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці.

Згідно поточного законодавства України фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи.

«Європейська хартія прав пацієнтів» у стаття 6. «Право на приватність і конфіденційність» започаткувала положення, що «...кожен має право на конфіденційність особистої інформації, включаючи інформацію про свій стан здоров'я і можливі діагностичні чи терапевтичні процедури, а також на захист своєї приватності під час проведення діагностичних оглядів». Слід зазначити, що

щорічно 18 квітня відзначають Європейський день захисту прав пацієнтів. Рішення про проведення Європейського дня захисту прав пацієнта було прийнято 29 березня 2007 року Європейським Парламентом. З ініціативою щодо відзначення цієї події виступила спілка ACN (Active Citizenship Network), до складу якої входять 100 громадських організацій з 30 країн Європи. Наша держава, яка в 1995 набула статусу країни-члена Ради Європи, також відзначає цей день.

У рамках відзначення Європейського дня захисту прав пацієнтів пропонується ознайомитися з основними правами пацієнтів в огляді міжнародно-правових та національних актів.

Захисту прав пацієнтів присвячена низка міжнародних актів, фундаментальне значення серед яких мають, зокрема, такі з них як:

1) Універсальна (загальна) декларація по біоетиці та правам людини, прийнята ЮНЕСКО на Генеральній асамблеї ООН 19 жовтня 2005 року;

2) Лісабонська декларація Всесвітньої медичної асоціації з прав пацієнтів, яка була прийнята в 1981 році;

3) Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини:

4) Конвенція про права людини та біомедицину: Європейська хартія прав пацієнта, прийнята 4 квітня 1997 року в Ов'єдо;

5) Європейська хартія прав пацієнтів, яку у 2002 році розробила активна громадська мережа у співпраці з громадськими організаціями з різних країн ЄС.

Європейська хартія прав пацієнтів містить каталог прав пацієнтів, який гарантує високий рівень охорони здоров'я це такі з них як:

1. Право на профілактичні заходи;
2. Право на доступність;
3. Право на інформацію;
4. Право на згоду;
5. Право на свободу вибору;
6. Право на приватність і конфіденційність;
7. Право на повагу до часу пацієнтів;
8. Право на дотримання стандартів якості;
9. Право на безпеку;
10. Право на інновацію;
11. Право на попередження по можливості страждань і болю;

12. Право на індивідуальний підхід до лікування;

13. Право на подачу скарги;

14. Право на компенсацію.

І хоча Хартія має рекомендаційний характер, об'єднані в потужну мережу організації з прав пацієнтів у Європі успішно пролобіювали визнання і прийняття прав, проголошених у Хартії, на законодавчому рівні.

В Україні питання охорони і захисту прав пацієнтів регламентовані, зокрема, Конституцією України, Цивільним кодексом, Законом України про «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України.

Відтак, згідно національного законодавства, пацієнти мають право на:

- медичні профілактичні заходи;
- доступність у галузі охорони здоров'я;
- медичну інформацію;
- згоду на медичне втручання та право на відмову від медичного втручання;
- свободу вибору в галузі охорони здоров'я;
- медичну таємницю;
- якісну медичну допомогу;
- безпечну медичну допомогу;
- інновації, йдеться, зокрема, про право на репродуктивні технології, право на донорство, право на корекцію (зміну) статі;
- попередження за можливістю страждань і болю;
- індивідуальний підхід до лікування;
- оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я;
- відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю;
- життя та повагу до гідності при наданні медичної допомоги;
- захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я.

Європейський день захисту прав пацієнтів покликаний наголосити на необхідності впровадження пацієнт орієнтованого підходу в законодавство та судову практику, а також привернути увагу громадськості до проблем, які виникають під час отримання пацієнтами медичної допомоги.

У рамках Європейського дня захисту прав пацієнтів на платформі Вищої школи адвокатури висвітлюватимуться тематичні матеріали, спрямовані на підвищення рівня поінформованості громадськості щодо основних прав пацієнта[2].

У статті 32 (ч. 1, 2), 34 Основного Закону Української держави – її Конституції закріплено положення, що «...ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [3].

Досліджуючи питання також започатковані у глава 21 Цивільного кодексу України, в якій йде мова про регламентацію охорони та захисту немайнових права особистості, що забезпечують її природне існування як фізичної особи в якій де зафіксовано, що фізична особа має право на таємницю інформації про стан свого здоров'я, про факт звернення за медичною допомогою, про діагноз хвороби , а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи. Фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення інформації, зазначеної у частині першій цієї статті, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел[4].

Статтями 39-1, 40, 78 (п. «г») «Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачають, що «...пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, про факт звернення за медичною допомогою, про діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта» (ст. 39-1);

«...медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. При використанні інформації, що становить лікарську таємницю, в

навчальному процесі, науково-дослідній роботі, в тому числі у випадках її публікації у спеціальній літературі, повинна бути забезпечена анонімність пацієнта» (ст. 40) [5].

Кодексом України про адміністративні правопорушення також передбачена відповідальність за неправомірне використання конфіденційної інформації. Це, зокрема стаття 164-3 - Недобросовісна конкуренція (ч. 3 - Отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця) -, стаття 186-3 - порушення порядку подання або використання даних державних статистичних спостережень, стаття 212-2 - порушення законодавства про державну таємницю[6].

Згідно поточного національного законодавства злочинним є незаконне умисне розголошення лікарської таємниці, особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки (ст. 132), кримінальним правопорушенням є умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки[7].

Література:

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ, документ, чинний, редакція від 15.11.2024 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650
2. Європейський день захисту прав пацієнтів. Громадська організація «Фундація медичного права та біоетики України». URL <https://cutt.ly/D70ZLCF>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року, документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція від 01.01.2020, року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV, документ 435-IV, чинний, редакція від 03.09.2024 року // Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356)
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. №2801-ХІІ, документ, чинний, редакція

01.10.2024 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19)

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення, документ 8073¹-Х, чинний, поточна редакція від 25.10.2024 року // Відомості Верховної Ради Української РСР 1984, додаток до № 51, ст.1122), вводиться в дію Постановою Верховної Ради Української РСР № 8074-10 від 07.12.84, ВВР 1984, додаток до № 51, ст.1123

7. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05 квітня 2001 року, документ 2341-III, чинний, поточна редакція від 21.11.2024 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

Коваль М.В.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, процесу та
митної безпеки ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНДАВСТВОМ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ В ДЕРЖАВИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Стаття 1. Визначення воєнного стану

Що таке **Воєнний стан** в **регламентуванні** Українського законодавця – **«...це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень...»**

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в

Україні» від 24 лютого 2022 року затверджений Верховною Радою України.

1. В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану, зокрема, «...У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Введення воєнного стану є вимушеним заходом, який, однак, не звільняє державу від обов'язку забезпечувати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина. Застосування цього жорсткого державного інституту змушує керівництво держави і національний соціум прагнути до виваженого збереження балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та охороною і захистом прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Дана дилема є однією з найважливіших завдань держави в умовах воєнного стану. Вводячи даний інститут в правове поле життєдіяльності українського суспільства і його держави слід пам'ятати, що: а) обмеження прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина повинні бути законними, справедливими, пропорційними, тимчасовими і адекватними виниклим умовам; б) кожна особа має право на судовий захист своїх прав, свобод та законних інтересів; б) громадянське суспільство відіграє важливу роль у охороні і захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина людини в умовах воєнного стану.

Введення воєнного стану є надзвичайною мірою, яка передбачає тимчасове обмеження деяких прав, свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та захисту населення. Однак, навіть у таких екстремальних умовах, права, свобод та законних інтересів людини і громадянина не можуть бути повністю усунені. Конституція України та міжнародні договори встановлюють певні застереження щодо використання обсягу тих чи інших обмежень відносно певних прав.

Незважаючи на можливість обмеження прав і свобод під час воєнного стану, Конституція України передбачає ряд прав, які не можуть бути обмежені навіть у таких умовах. Це, зокрема, право на життя, здоров'я, свобода від катувань та нелюдського поводження, право на справедливий суд тощо.

Обмеження прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина під час воєнного стану зазвичай не всіх таких прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина

Важливо розуміти, що обмеження прав і свобод повинні бути:

- **Пропорційними**, тобто обмеження повинні бути необхідними для досягнення мети забезпечення національної безпеки і не повинні перевищувати того, що є строго необхідним.

- **Тимчасовими**, тобто обмеження повинні діяти лише протягом періоду дії воєнного стану.

- **Законними**, всі обмеження повинні мати законні підстави і не суперечити Конституції України та міжнародним нормам.

Гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина під час воєнного стану забезпечує:

- функціонування судового контролю, тобто особа, чиї права були порушені, має право звернутися до суду для захисту своїх прав.

- міжнародний контроль, тобто міжнародні організації та правозахисні групи можуть здійснювати моніторинг дотримання прав людини в Україні.

- громадський контроль громадські організації та засоби масової інформації можуть висвітлювати порушення прав людини та сприяти їх усуненню.

Забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні є складним і багатовекторним процесом.

Воєнний стан передбачає особливі заходи, які можуть обмежувати деякі права, свободи та законні інтереси людини і громадянина в умовах воєнної агресії, але важливо, щоб ці обмеження були обґрунтованими, пропорційними і відповідали міжнародним стандартам.

Основні аспекти забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану базується на наступних засадах:

1. Правова основа воєнного стану регулюється національним законодавством України, а також міжнародними угодами, які Україна підписала. Важливо, щоб інституції Української держави дотримувалися положень законодавства у сфері забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану.

2. Охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина суспільними і публічними інституціями в Україні повинно торкатись охороно – забезпечувальних заходів відносно самої людини взагалі, так і щодо її життя та здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, тобто основних властивостей людини, яка є найвищою соціальною цінністю в цивілізованому соціумі.

3. Обмеження прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина повинні бути адекватними умовам їх запровадження, базуватись на законодавчо врегульованих підставах, носити тимчасовий характер і не порушувати принципів гуманності.

4. Повинен здійснюватись постійний моніторинг звітності публічних і суспільних інституцій держави перед Українським народом, а також перед регіональними і міжнародними співтовариствами по забезпеченню дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина під час дії правового режиму воєнного стану. Це допоможе виявити і виправити, наскільки це можливо, правопорушення, що вчиняються відносно людини, її прав свобод та законних інтересів при здійсненні військових операцій, поводження з військовополоненими та цивільним населенням на тимчасово окупованих ворогом територіях в умовах дії правового режиму воєнного стану.

5. Необхідно постійно працювати над повоєнним відновленням наслідків бойових дій ворога на окупованих територіях, після завершення на них активних військових операцій з метою здійснити

реабілітацію постраждалих, відновити інфраструктуру, а також забезпечити доступ до правосуддя для жертв конфлікту. Повоєнне відновлення повинно враховувати потреби всіх верств населення.

6. Залучення громадськості до процесів ухвалення рішень по відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина є важливим фактором для підвищення довіри до держави та служить вагомим елементом забезпечення прозорості цього процесу.

Висновки

Введення воєнного стану є вимушеним заходом, який, однак, не звільняє державу від обов'язку забезпечувати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина відносно збереження балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та охороною і захистом прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина є одним з найважливіших завдань держави в умовах дії правового режиму воєнного стану, при цьому слід пам'ятати, що: а) обмеження прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина повинні бути законними, справедливими та пропорційними і тимчасовими; б) кожна особа має право на судовий захист своїх прав, свобод та законних інтересів; б) громадянське суспільство відіграє важливу роль у охороні і захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина людини в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Можарівська М.І.,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії СБ України,
м. Київ, Україна

Науковий керівник: Книженко Оксана Олександрівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
ННГІ НА СБ України,
м. Київ, Україна

ПОКАРАННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 436-2 КК УКРАЇНИ

Покарання, як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності, покликана не лише захистити суспільство від протиправних посягань, а й виконувати низку важливих функцій: кару, виправлення засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів як самим засудженим, так і іншими особами.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності ґрунтовного аналізу положень чинного законодавства щодо покарання за злочин, передбачений статтею 436-2 КК України, а саме щодо визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників [1].

Аналіз санкцій, зазначених у різних частинах ст. 436-2 КК України, засвідчує, що в даній статті передбачено різні види покарань та їхній термін. Для простоти сприйняття інформації її буде викладено у таблиці нижче.

Норма, види кримінального правопорушення	Види покарання
ч. 1 ст. 436-2 КК України, нетяжкий злочин	Основні покарання: Виправні роботи – до двох років Пробаційний нагляд – до трьох років Позбавлення волі – до трьох років
ч. 2 ст. 436-2 КК України, нетяжкий злочин	Основні покарання: Обмеження волі – до п'яти років

	Позбавлення волі – до п'яти років Додаткові покарання: конфіскація майна (факультативний вид покарання)
ч. 3 ст. 436-2 КК України, тяжкий злочин	Основні покарання: Позбавлення волі – до п'яти до восьми років Додаткові покарання: конфіскація майна (факультативний вид покарання)

Варто звернути увагу на те, що у санкції ч. 2 ст. 436-2 КК України передбачене додаткове покарання у виді конфіскації майна. Водночас, згідно ч. 2 ст. 59 КК України конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини (а також за злочини проти основ національної безпеки, незалежно від ступеня їх тяжкості). Злочин же передбачений ч. 2 ст. 436-2 КК України є нетяжким (ч. 4 ст. 12 КК України) і не є злочином проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. Отже, дане кримінальне правопорушення не належить до злочинів, за вчинення яких може встановлюватися конфіскація майна. У зв'язку з цим, не тільки суд не повноважений призначити конфіскацію майна у разі засудження за ч. 2 ст. 436-2 КК України, а й законодавець не повинен був би передбачати конфіскацію майна у згаданій частині зазначеної статті, без внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 59 КК України.

Аналіз судової практики показує про різне застосування судами санкції за вчинення злочину, передбаченого статтею 436-2 КК України.

Норма кримінального правопорушення та установчі дані обвинуваченого	Вид покарання та унікальний номер справи	Найменування суду	Дата набрання законної сили
---	--	-------------------	-----------------------------

Особа1, засуджений за ч. 2,3 ст. 436-2, ч. 1 ст.111-2 КК України	За ч. 2 ст. 436-2 КК України - позбавлення волі на строк п'ять років з конфіскацією майна; - за ч. 3 ст. 436-2 Кримінального кодексу України - позбавлення волі на строк вісім років з конфіскацією майна. Остаточне покарання - п'ятнадцять років та з конфіскацією майна. Справа № 461/2712/24[2]	Галицький районний суд міста Києва	15.07.2024
---	--	---	-------------------

IV науково-практичний семінар	За ч. 3 ст. 436-2 КК України	пам'яті Ганса Гросса	
Особа2, засуджений за ч. 2,3 ст. 436-2 КК України	України у виді позбавлення волі на строк 4 роки з конфіскацією всього майна, що є власністю засудженого; - за ч. 3 ст. 436-2 КК України у виді позбавлення волі на строк 5 років з конфіскацією всього майна, що є власністю засудженого. На підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю кримінальних правопорушень шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим визначено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років конфіскацією всього майна, що є власністю засудженого. На підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком на 2 роки. Справа № 202/3340/23 [3]	Дніпровський апеляційний суд	25.03.2023

Особа3, засуджений за ч. 2 ст. 436-2 КК України	Обмеження волі строком на 3 (три) роки без конфіскації майна. На підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання у виді обмеження волі з випробуванням з іспитовим строком 3 (три) роки. Справа № 752/10890/23 [4]	Голосіївський районний суд міста Києва	10.07.2023
--	--	---	-------------------

Особа4, засуджена за ч. 2,3 ст. 436-2 КК України	За ч.2 ст.436-2 КК України у виді позбавлення волі на строк 3 (три) роки без конфіскації майна; за ч.3 ст. 436-2 КК України у виді позбавлення волі на строк 5 (п'ять) років без конфіскації майна. Відповідно до ч.1 ст.70 КК України шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим покаранням остаточно визначено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 (п'ять) років без конфіскації майна. Відповідно до ст.75 КК України звільнена від відбування призначеного покарання з випробуванням строком 2 (два) роки. Справа № 279/6653/23 [5]	Коростенський міськрайонний суд Житомирської області	01.01.2024
---	--	---	-------------------

У зв'язку з тим, що суди різних інстанції тлумачать та застосовують санкцію статті 436-2 КК України по-різному, необхідно усунути суперечності між положеннями Загальної частини та санкціями Особливої частини Кримінального кодексу. Такий стан речей є неприпустимим, оскільки порушує принцип правової визначеності як неодмінну складову принципу верховенства права, що визнається і гарантується в Україні (ст. 8 Конституції України), створює підставу для не одноманітності судової практики і порушення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності.

Таким чином, законодавцю необхідно чимшвидше внести відповідні зміни до ст. 436-2 КК України, оскільки дане кримінальне правопорушення є надзвичайно поширеним в структурі злочинності України. На нашу думку, слід виключити з ч. 2 ст. 436-2 КК України додатковий вид покарання у виді конфіскації майна, оскільки дане покарання суперечить нормам, викладеним у Загальній частині КК України, а також проаналізувати можливість внесення публічності як кваліфікуючої ознаки вчинення вказаного злочину, що в подальшому дозволить виключити з Кримінального кодексу України ч. 1 ст. 111-1 Кодексу та повністю замінити її ст. 436-2 КК України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341- III. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>;
2. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 13.06.2024, справа №461/2712/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119755219>;
3. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 25.09.2023, справа №202/3340/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113832357>;
4. Вирок Голосіївського міськрайонного суду міста Києва від 08.06.2023, справа №752/10890/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111395527>;
5. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 04.12.2023, справа №279/6653/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115373938>.

Орловський О.Я.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права,*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ : ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Забезпечення відсутності загроз життю і здоров'ю людини є одним з визначальних пріоритетів держави, запорукою та визначальною передумовою визнання її правовою та соціальною. Особливо гостро це питання постає в умовах російської збройної агресії проти України, яка супроводжується масовими порушеннями прав людини з боку завойовника, нівелюванням цінності життя людини як найвищої соціальної цінності. Задля гарантування реалізації соціальних прав людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні було прийнято вже чимало нормативних актів, зокрема, Закон України від «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року [1]. Цей нормативний акт акцентує увагу на обмеженнях статті 43 (кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується) та ст. 44 (ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів) Конституції України. Як справедливо наголошує М.Д. Ждан, «така незадовільна ситуація утворює платформу для кримінально протиправної діяльності та створення штучних умов, які призводять до порушень права громадян на працю» [2, с.7].

Легальне визначення поняття соціальна безпека закріплене у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, за якими «це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і достатній рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [3]. Більш лаконічним та, одночасно, змістовнішим можна вважати визначення поняття соціальної безпеки,

запропоноване О.П. Ковалем: «це відсутність загроз здоров'ю та життю людини» [4].

Є.Ю. Барабаш відзначає, що «у вітчизняній і світовій практиці основними показниками стану злочинності в країні визнаються кількість злочинів, що зареєстровані за певний період часу, та коефіцієнт злочинності в розрахунку на 100 тис. усього населення» [5, с.92]. За повідомленням Офісу Генерального прокурора України за перші 9 місяців 2024-го в Україні скоєно 529 755 кримінальних злочинів, що на 9 537 правопорушень менше, ніж було торік за аналогічний період [6]. При цьому аналіз державної статистики, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора, дозволяє М.Д. Ждану стверджувати, що «офіційна ситуація щодо стану кримінально протиправної діяльності в частині порушення трудових прав громадян є достатньо позитивною, так само, як і тенденції. Статистичні дані за останні п'ять років (з 2018 по грудень 2022 року) свідчать про те, що досліджувані суспільно небезпечні діяння в сукупності складають близько 1–2% від загальної кількості кримінальних правопорушень, які вчиняються в Україні протягом одного року [2, с.152].

Варто відзначити прямий і безпосередній зв'язок рівня і динаміки злочинності та рівнем соціально-економічною ситуації, зумовленим, в свою чергу, повномасштабним збройним російським вторгненням. Зокрема, безпосередніми чинниками, що зумовлюють рівень злочинності, варто назвати зростання індексу споживчих цін на товари та послуги (у грудні 2024 року індекс інфляції склав **101,4 %**) [7]; високий рівень безробіття (у липні 2024 року цей показник становив 18,1%) [8]; різке зростання міграції з України (за даними ООН, на кінець вересня 2024 року тимчасовий захист у європейських країнах мали понад 6 млн. українців, ще майже 600 тисяч українців отримали захист поза Європою) [9]; зростання кількості внутрішньо переселених осіб (за даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб) [10]. Крім того, М.Д. Ждан підкреслює, що « найважливішим фактором зміни сучасних соціально-трудових відносин є динамічні технологічні процеси. Поглиблення цифрових та інформаційних технологій веде до нового формату змісту трудової діяльності» [2, с.139]. Вчений акцентує

увагу на тому, що «кримінальні правопорушення проти трудових прав і свобод громадян є наочним прикладом тісного взаємозв'язку між злочинністю та соціальною неврівноваженою системою цінностей і державних надбань. Частковий занепад економіки, зумовлений незадовільною політичною ситуацією, має деструктивний вплив на трудові відносини, що призводить до проблем малого та середнього бізнесу, зменшення кількості робочих місць та інших незадовільних результатів. Водночас, міграційні проблеми, пандемії тощо є вторинними факторами зменшення попиту на робочі одиниці, які мають наслідком масові, не завжди законні скорочення штатів» [2, с.150].

Аналізуючи рівень злочинності у країнах Європи та рівень соціального захисту населення, Є.Ю. Барабаш простежив чіткий зв'язок між ними. Автор пише: «у країнах, у яких спостерігається низький рівень злочинності, наявний високий рівень соціального захисту населення та рівень життя в цілому (Фінляндія, Данія, Швейцарія). Відповідно до цього можна зробити висновок про те, що злочинність і соціальна безпека є невіддільними одне від одного, а чинники, що негативно впливають на обидва явища, є тотожними» [5, с.98].

Таким чином, безпосередніми чинниками, які впливають сьогодні на рівень соціальної безпеки в Україні є запровадження воєнного стану, зумовлене російською збройною агресією проти України; недосконалий рівень системи соціального захисту; стан сучасного ринку праці; демографічні зміни у структурі населення; зростання індексу інфляції. У підсумку можемо виділяти соціальні, економічні, правові, управлінські та морально-ціннісні чинники, які впливають на рівень соціальної безпеки в Україні.

Література:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Ждан М. Д. Кримінологічна політика у сфері захисту трудових прав громадян: монографія / за заг. ред. Є. С. Назимка - Київ: ВД «Дакор», 2024 - 444 с.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затв. Наказом Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

4. Коваль, О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/social_bezpek.pdf (дата перегляду: 10.10.2017)

5. Барабаш Є.Ю. Вплив злочинності на забезпечення соціальної безпеки. Вісник к Національної академії правових наук України. 2017. № 4 (91). С.89-101.

6. Найменше злочинів. Стало відомо, які області найбезпечніші в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/news/naymenshe-zlochiv-stalo-vidomo-ki-oblasti-1731071621.html>

7. Індекс інфляції в Україні 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

8. У липні 2024 рівень безробіття зріс до 18,1%. URL: <https://skilky-skilky.info/u-lypni-2024-riven-bezrobittia-zris-do-18-1/>

9. Втеча від війни чи свідомий виїзд. Як змінилась міграція з України і якими будуть її наслідки. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

10. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. URL: <https://www.rbc.ua/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html>

Письменський Є. О.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСОБА КОЛАБОРАЦІОНІСТА: ЯКОЮ ВОНА Є?

Суб'єкта колабораційної діяльності, що відображає відповідний елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, треба відрізнити від особи винного або особи правопорушника (особа колабораціоніста). Якщо встановлення ознак суб'єкта зазначеного кримінального правопорушення має безпосереднє значення для кримінально-правової оцінки вчиненого, а відсутність хоча б однієї обов'язкової ознаки такого суб'єкта означатиме відсутність складу кримінального правопорушення загалом, то характеристика особи винного є важливою з позиції розв'язання інших кримінально-правових питань, включаючи застосування адекватних засобів кримінально-правового впливу.

Повноцінне врахування особи винного в доктрині кримінального права слушно розглядається як важлива передумова для забезпечення належної індивідуалізації кримінально-правового впливу та запорука настання справедливих кримінально-правових наслідків вчиненого правопорушення, зокрема щодо покарання, яке призначається особі. Ф. Іскендеров резонно зауважує, що особа (винного) – поняття багатогранне. Вона становить індивідуальне вираження соціально значущих властивостей, індивідуальну форму буття суспільних відносин, міру соціальності людини. Особа винного є кримінально-правовою категорією, що використовується для того, щоб виявити міру відповідальності особи, яка вчинила злочин [1, с. 174].

Фахівці виокремлюють та аналізують такі групи ознак, що можуть характеризувати особу винного: 1) фізичні властивості; 2) психічні властивості; 3) соціальні властивості; 4) правові властивості.

До *фізичних властивостей* належать: стать, вік, стан здоров'я (зокрема, наявність фізичних вад), стан вагітності жінки.

Психічні властивості – це наявність психічних розладів (за винятком таких, що є підставою для визнання особи неосудною), характер, темперамент, соціальна спрямованість особи.

До *соціальних властивостей* особи винного потрібно зарахувати низку таких ознак, як: професія, посада, сімейний стан, наявність на утриманні неповнолітніх або осіб похилого віку, належність до відповідної соціальної групи, ставлення до праці або навчання, поведінка на роботі, у побуті, спосіб життя, наявність державних нагород, почесних звань, дотримання правил громадського порядку, моральних принципів, ставлення до навколишнього середовища, зловживання алкоголем або наркотиками, майнове становище тощо.

До *правових характеристик* особи потрібно віднести: наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень [2, с. 206–207].

Для ілюстрації кримінально-правового значення деяких з цих властивостей пропонується розглянути найбільш релевантні приклади щодо них. Зокрема, згідно з узагальненими даними судової статистики за 2022 – 2023 рр. [3] віковий критерій усіх засуджених за злочини проти основ національної безпеки у свої більшості становив 30 – 50 років (46%) та 50 – 65 років (33%). При цьому колабораційна діяльність має аналогічні показники: 30 – 50 років (46 %) та 50 – 65 років (37%). Порівняно з усім загалом засуджених кількість осіб, які вчиняють колабораційну діяльність у віці від 50 до 65 років і старше, характеризується надвисокими показниками. Адже вчинення всіх злочинів у віці від 50 до 65 років за досліджуваний період зафіксовано у 13% випадків, тобто майже у три рази менше.

Похилий та старечий вік особи традиційно розглядається як така її фізична властивість, яка впливає на обрання засобу кримінально-правового впливу в межах визначення обсягу відповідальності особи. Зокрема, в одному з вироків суд у результаті вивчення даних про особу обвинуваченого встановив, що ця *особа є похилого віку* (курсив – Є. П.), одружена, не має на своєму утриманні малолітніх чи неповнолітніх дітей або інших непрацездатних осіб, має спеціальну середню освіту, працює директором приватного підприємства, є депутатом Куп'янської міської ради Харківської області, має постійне місце проживання, за місцем проживання характеризується формально. У підсумку похилий вік та стан здоров'я, який не

уточняється, визнані обставинами, які пом'якшують покарання обвинуваченій [4].

Нетиповим показником усіх засуджених за вчинення колабораційної діяльності є вчинення цього кримінального правопорушення істотною кількістю жінок (понад третину – 35%). Водночас, якщо аналізувати всі злочини за період 2022 – 2023 рр., то їх кількість, вчинена жінками, становить у середньому 11%.

За родом занять засуджених за колабораційну діяльність привалюють працездатні особи, які не навчаються і не працюють (55%). На другому місці – пенсіонери (16%). Така кількість засуджених пенсіонерів є надзвичайно високою порівняно з усіма іншими кримінальними правопорушеннями, вчиненими у 2022 – 2023 рр. (4%).

Рівень освіти осіб, як засуджених за злочини проти національної безпеки України загалом, так і за колабораційну діяльність зокрема, характеризується високою кількістю осіб з вищою освітою. Зокрема, для колабораційної діяльності цей показник становить 32%. Водночас середній показник за всіма кримінальними правопорушеннями, вчиненими протягом 2022 – 2023 рр. – 8%, тобто у чотири рази менше.

Одним із проявів соціальних властивостей особи винного є її поведінка в побуті, на роботі, як і спосіб життя загалом. Вивчення судової практики за ст. 111-1 КК України показало, що ці фактори також можуть одержувати своє кримінально-правове значення. Зокрема, згідно з одним із вироків, постановлених за вчинення публічних закликів до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України, зафіксовано, що обвинувачена раніше не судима, за місцем проживання характеризується у цілому позитивно, спиртними напоями не зловживає, громадський порядок не порушувала, у побуті поводити себе гідно, з сусідами підтримувала гарні стосунки, на обліках у лікаря-психіатра, лікаря-нарколога та в органах пробації не перебувала. Зазначені та інші встановлені у праві обставини уможливили призначення покарання у мінімальному розмірі санкції ч. 1 ст. 111-1 КК України [5].

Кожен окремий вид колабораційної діяльності може характеризуватися своєю специфікою з позиції особи колабораціоніста. Наприклад, такі особливості має особа правопорушника, який вчиняє найбільш поширений вид – колабораційну діяльність в інформаційній сфері (ч. 1 ст. 111-1 КК України). Як констатує М. Бондаренко, за цей проступок засуджуються особи зазвичай похилого віку, переважно з середньою та спеціально-середньою освітою, активні користувачі соціальних мереж, зокрема заборонених на території України, за кримінально протиправні дії, які полягали у проставленні вподобайок під відповідними постами у цих соцмережах [6].

Деякі характеристики особи винного можуть впливати на розв'язання питання про наявність вини, її форми та виду при вчиненні колабораційної діяльності. Як приклад, розглянемо ситуацію, в якій з посиланням на окремі соціальні властивості особи спростовується твердження сторони захисту щодо відсутності в обвинуваченого прямого умислу на вчинення колабораційної діяльності, передбаченої ч. 7 ст. 111-1 КК України. Суд установив, що обвинувачений у 2012 р. закінчив Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» і отримав повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» та здобув кваліфікацію. Зважаючи на це, доводи захисника про ймовірну відсутність прямого умислу в обвинуваченого на вчинення інкримінованого йому злочину, зокрема на добровільне зайняття посади так званого заступника прокурора Марківського району Генеральної прокуратури «ЛНР», не заслуговують на увагу, оскільки він, на думку суду, будучи громадянином України, маючи достатній рівень спеціальних знань у галузі права, здобутих у закладі вищої освіти, усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачав його суспільно небезпечні наслідки і бажав їх настання [7].

Отже, застосування ст. 111-1 КК України, яка передбачає відповідальність за колабораційну діяльність, характеризується за розгляданий період (2022 – 2023 рр.) такими основними тенденціями щодо особи винного:

- порівняно з іншими кримінальними правопорушенням фіксується значна частка жінок, які вчиняють колабораційну діяльність (понад третина);

- вчинення колабораційної діяльності притаманно особам у віці понад 30 років (майже дві третини від усіх засуджених);
- більше половини всіх засуджених за колабораційну діяльність – це особи, які на момент вчинення відповідного правопорушення ніде не працювали та не навчалися;
- майже шоста частина всіх засуджених – це особи, які перебувають на пенсії за віком;
- рівень освіти осіб, засуджених за колабораційну діяльність, характеризується високою кількістю тих, хто має вищу освіту (третина).

Література:

1. Іскендеров Ф. Ш. Врахування особи винного при індивідуалізації покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 173 – 176.

2. Марисюк К., Слотвінська Н., Давидюк В. Питання призначення покарання із врахуванням особи винного. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 204 – 209.

3. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні : інфографіка : інтерактивний довідник. 2023. Версія 3.0. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>

4. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 24.05.2024 р. у справі № 953/1711/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119253819>.

5. Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 15.05.2024 р. у справі № 610/1306/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119034184>.

6. Бондаренко М. Чи виправдана абсолютна криміналізація покарання за колабораціонізм? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 12 вересня 2024 р. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-vypravdana-absoliutna-kryminalizatsiia-pokarannia-za-kolaboratsionizm/>

7. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13.02.2023 р. у справі № 161/12980/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108939456>

Політова А.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет,
м. Київ, Україна*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБЕРНЕННЯ В РАБСТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблема сучасної форми рабства – торгівлі людьми – має дискусійний характер, адже про необхідність удосконалення редакції ст. 149 КК України відзначають не тільки вчені, а й народні депутати. Але в умовах збройного конфлікту торгівля людьми набуває таких проявів: торгівля людьми як загальнокримінальне кримінальне правопорушення, сексуальне рабство як форма сексуального насильства у воєнних злочинах і оборнення в рабство як діяння злочину проти людства.

Відзначимо, що у практиці Міжнародних трибуналів оборнення в рабство як окреме діяння не розглядається. Так, наприклад, Справа Фурунджія (Prosecutor v. Anto Furundžija), розглянута Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, є ключових судовим рішенням, пов'язаним із сексуальним насильством під час збройного конфлікту. Особливістю цієї справи є те, що у цій справі наголошувалося на зґвалтуванні (в контексті сексуального насильства) як форми тортур за міжнародним правом та сексуальному рабстві як злочину проти людяності. У Справі Жан-Поль Акаєсу (Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu) (Міжнародний трибунал для Руанди), суд розглянув сексуальне насильство як складову злочинів проти людяності та геноциду. Це вказує на те, що збройні конфлікти, особливо міжнародні, створюють умови для зростання кількості злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, у тому числі й сексуальним рабством. Саме тому вразливі групи, до яких прийнято відносити жінок і дітей, осіб похилого віку, найбільше страждають від цього явища. І сьогодні, коли російська агресія проти України, актуалізувала цю проблему, варто відзначити окремі аспекти кримінальної відповідальності за оборнення в рабство в умовах збройного конфлікту.

Зауважимо, що відповідно до ст. 1 Конвенції про рабство 1926 р., під рабством слід розуміти стан або становище особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, притаманні праву власності. Але в умовах збройного конфлікту ми говоримо про порушення норм міжнародного гуманітарного права, і особливого значення набувають Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи: Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р.; Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, 1977 р.; Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, 2005 р. Окрім того, також відзначимо Гаазьку конвенцію про закони і звичаї війни 1907 р. та Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.

У ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено, що під «злочином проти людства слід розуміти діяння, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

- а) вбивство;
- б) винищення;
- в) обернення в рабство (вид. – А.С.П.);
- г) депортація або насильницьке переміщення населення;
- д) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- е) катування;
- ж) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;
- з) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, тендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;
- и) насильницьке зникнення осіб;

ж) злочин апартеїду;

к) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю» [1].

Також у ч. 2 цієї статті дається тлумачення «обернення в рабство», під яким слід розуміти здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми [1].

Що ж стосується національного законодавства, то «голосування 21 серпня 2024 року, коли 281 депутат підтримав ратифікаційний закон, стало лише першим кроком, і вже тоді йшлося що попереду – зміни інших законів. 9 жовтня 2024 року Верховна Рада внесла окремі зміни до українського кримінального законодавства, і той закон був загалом позитивними, хоча у діжці меду не бракувало й дьогтю» [2].

Саме Законом України від 09.10.2024 р. № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» було доповнено ст. 442-1, яка встановлює відповідальність за злочини проти людяності. Зокрема, відповідно до ч. 1 цієї статті відповідальність передбачена за «умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій

вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) обернення в рабство або торгівлі людьми (вид. – А.С.П.);

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю, -...» [3].

На нашу думку, навіть поверхневий аналіз окремих положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину проти людяності свідчить про доволі цікаву інтерпретацію окремих положень, зокрема п. 5) обернення в рабство або торгівля людьми, адже у ст. 7 Римського статуту згадки про торгівлю людьми взагалі відсутня.

Відзначимо, що сьогодні окрім рабства в його традиційному розумінні та работоргівлі, так діяння охоплюють торгівлю людьми та людськими органами, експлуатацію проституцію та деякі види практики, що використовуються в умовах апартеїду та колоніальних режимів, торгівлю дітьми, дитячу проституцію, дитячу порнографію, експлуатацію дитячої праці, нанесення статевого каліцтва дівчаткам, використання дітей у збройних конфліктах, боргову кабалу.

Окрім того, виникає питання щодо конкуренції частини та цілого (це стосується випадків, коли існують дві чи більше норм, одна з яких охоплює діяння загалом, а інші – лише деякі його частини), зокрема, ст. 149 КК України та ч. 1 ст. 442-1 КК України.

Таким чином, можна відзначити, що практика притягнення винних до відповідальності та вироки Міжнародних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди свідчать про те, що те, що у злочині проти людяності аспект робився на сексуальному рабстві, зґвалтуванні, примусовій вагітності, а не на оберненні в рабство. Що ж стосується національного законодавства, то сьогодні вченими на наукових заходах та у наукових статтях йде активне обговорення щодо необхідності внесення змін до Розділу XX. Кримінальні

правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку КК України. І в першу чергу це стосується саме новел. Проте, подальше удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність може потягти за собою конкуренцію норм (як вже відзначалося нами вище), а також і виникнення колізій. Тож поки не буде вироблена судова практика, ніякі законопроекти не зможуть виявити ті прогалини, які вже існують. Це певною мірою стосується й обернення в рабство як діяння злочину проти людяності.

Література:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. Офіц. сайт Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 07.12.2024)
2. Вишнякова А., Сидоренко С. Нестатутні відносини з Гаагою. Як законопроект про міжнародні злочини створює проблеми для України. Електр. видання Українська правда. Публ. 06 грудн. 2024 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/12/6/7200052/> (дата звернення 07.12.2024)
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Редакція від 21.11.2024 р. Офіц. сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 07.12.2024)

Попович О.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юстиції та прав людини
Чернівецький юридичний інститут Національного університету
«Одеська юридична академія»,
м. Чернівці, Україна*

Томаш Л.В.

*кандидат юридичних наук, директор Буковинської державної
сільськогосподарської дослідної станції Інституту сільського
господарства Карпатського регіону НААН,
м. Чернівці, Україна*

**ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ
ПОКАРАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ**

Спроби осмислення покарання як правової категорії здійснювались на різних галузевих рівнях, в тому числі фахівцями кримінально-правової науки. Проблематика застосування оптимального покарання до особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення в доктрині кримінального права належить до числа чи не найбільш дискусійних, а пошук найбільш дієвих та доцільних заходів, які здатні захистити суспільство від кримінальних правопорушень, відновити соціальний баланс, а також трансформувати особистість має давню історію.

Досягнутий у кримінально-правовій доктрині рівень наукового пізнання покарання як заходу який повинен не лише карати, але і реабілітувати, відродити, реінтегрувати особу став одним із факторів розвитку інтересу до спеціальних покарань, які корелюють із суб'єктивними характеристиками винного.

У найбільш загальному розумінні, спеціальні покарання – заходи примусу, які можуть бути застосовані від імені держави за вироком суду лише до певного кола осіб, які визнаються винними у вчиненні кримінального правопорушення, і полягають у передбаченому кримінальним законом обмеженні прав і свобод особи [1, с. 8]. У такому ключі суб'єкт кримінального правопорушення і покарання розглядаються як взаємозалежні та взаємообумовлені явища об'єктивної дійсності, а завданням сучасної науки

кримінального права, на думку М.В. В'юника, є формулювання єдиного підходу до розуміння сутності кожного спеціального покарання та особливостей його застосування [1, с. 8].

Як слушно зазначає Ю.В. Баулін «подібно до того, як збільшується число спеціальних складів і суб'єктів злочинів, так і у сфері покарань набувають поширення спеціальні види покарань» [2, с. 12]. Так, законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» [3] № 4074-IX від 20.11.2024 Кримінальний кодекс України (далі – КК України) був доповнений новим спеціальним покаранням – позбавлення державної нагороди.

Включення позбавлення державної нагороди як покарання в матерію кримінального закону України, зумовлює посилення уваги щодо визначення його правової природи, місця у системі кримінальних покарань, поняття та ознак, особливостей його реалізації, узгодженості з іншими інститутами та нормами чинного законодавства.

У історичній ретроспективі позбавлення засудженої особи державних нагород було передбачено ч. 2 ст. 37 КК 1960 р. за тяжкий злочин, але не розглядалось як додаткове покарання. У кримінально-правовій доктрині позбавлення державної нагороди визначалось як можливий правовий наслідок засудження за вчинення тяжкого злочину, а не як вид покарання, оскільки мета його застосування вбачалась не у впливі на засуджену особу, а для усунення суперечності, яка полягала в одночасній наявності судимості за тяжкий злочин (різко негативна оцінка особи суспільством) і певних звань та відзнак (позитивної оцінки цієї особи суспільством) [4, с. 310-311].

Науковий аналіз ст. 54-1 КК України дозволяє констатувати, що позбавлення державної нагороди: 1) визначене як додаткове безстрокове факультативне покарання; 2) полягає у втраті засудженою особою тих прав, пільг та переваг, якими вона користувалася; 3) призначається лише на підставі норм Загальної частини КК України за наявності сукупності таких умов: а) винна особа має державну нагороду України; б) нею вчинено тяжкий чи особливо тяжкий

злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, або кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258-5, 260, 261 КК України.

Не заважаючи на позитивний вплив зазначеної законодавчої зміни на систему покарань, через вади законодавчої техніки втрачається можливість ефективно використовувати на практиці позбавлення державної нагороди як додаткове кримінальне покарання, оскільки відсутність такого покарання в жодній із санкцій Особливої частини КК України свідчить про виключний характер такого покарання та певну його специфічність. На думку О. Олійник «перш за все, це пов'язано з тим, що самої вказівки на можливість застосування такого покарання через скоєння винною особою тяжкого чи особливо тяжкого злочину, замало. Необхідно врахувати також, що зазвичай людина, яка має певні заслуги перед державою чи суспільством, витрачає майже все своє життя на такі досягнення, і все це вона може втратити через скоєння злочину вказаної в законі про кримінальну відповідальність тяжкості, в тому числі через суддівський суб'єктивізм, і саме суд повинен зважити, наскільки доцільно застосувати таке покарання» [5, с. 192].

Повністю поділяємо позицію І.І. Митрофанова, відповідно до якої, покарання, які є доволі невизначеними рідко призначаються суддями і тому підлягають виключенню із системи покарань або заміні на більш ефективні [6, с. 105].

Без сумнівною є доцільність позбавлення державної нагороди у боротьбі з тяжкими злочинами терористичного спрямування, проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як важливого засобу індивідуалізації кримінальної відповідальності з усіма наслідками, які з цього випливають.

Очевидним є висновок, що застосування позбавлення державної нагороди як додаткового покарання за тяжкий чи особливо тяжкий злочин лише на підставі того, що особою було вчинене кримінальне правопорушення відповідного ступеня тяжкості є необґрунтованим. Крім того, відсутність у кримінальному законі чітких критеріїв, які необхідно враховувати при призначенні цього виду покарання може слугувати підставою для зловживань з боку суддів.

Виходячи з позиції Пленуму Верховного Суду України визначеної у абзаці 3 п. 15 Постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання» [7] про можливість застосування позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як виду покарання, яке не зазначається у санкціях норм Особливої частини КК України і застосовується за рішенням суду лише із наведенням у вироку відповідних мотивів, може констатувати, що позбавлення державної нагороди як вид покарання, який також не зазначається у санкціях норм Особливої частини КК України може бути застосоване лише із наведенням у вироку відповідних мотивів, які свідчать про необхідність такого позбавлення винного.

У науковій кримінально-правовій літературі для характеристики кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила, та встановлення необхідності позбавлення її відповідного, використовують такі словосполучення – вчинене підсудним кримінальне правопорушення: «паплюжить звання», «опорочує злочинця», «ганьбить присвоєне звання» «дискредитує носія звання», «підсудний не вартий звання», «очевидна несумісність між вчиненим злочином і званням», «діяння свідчить про глибоке моральне розкладання», «характер вчиненого злочину не дозволяє зберегти за особою звання» [8, с. 65]. На думку М.В. В'юника «найбільш вдалим є використання такого словесного звороту, який повно й точно описує і сам вчинений злочин і особу, яка його вчинила, а саме «дискредитація особи», не залежно від того чи був вчинений злочин з використанням чи ні» [8, с. 65].

Таким чином, відсутність чітких критеріїв призначення позбавлення державної нагороди як виду покарання обумовлює необхідність внесення відповідних змін до ст. 54-1 КК України з метою вироблення таких критеріїв чи законодавчо визначених підстав його застосування.

Література:

1. В'юник М.В. Щодо актуальності наукових досліджень сутності спеціальних видів покарань. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих

вчених, 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків, 2011. С. 8.

2. Баулін Ю.В. Кримінальна відповідальність та покарання в рішеннях Конституційного Суду України : тези виступу до круглого столу, присвяч. 80-річчю з дня народж. проф. С.С. Яценка (23 груд. 2016 р.). *Юридичний вісник України*. 2017. 24 лют. – 2 берез. (№ 8). С. 12–13.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : закон України № 4074-IX від 20.11.2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 106. Ст. 6732.

4. Середа В.В. Тенденції розвитку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016 № 4. С. 309-317.

5. Олійник О. Проблемні питання сучасної системи покарань: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 191-196.

6. Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби забезпечення законності та обґрунтованості покарання. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 102-108.

7. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0007700-03> (дата звернення 01.12.2024)

8. В'юник М.В. Призначення покарання у виді позбавлення спеціального, військового звання рангу чину чи кваліфікаційного класу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2 (11). С. 62-75.

Продан Т.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Незаконний обіг зброї є одним із найбільш серйозних криміногенних факторів, що сприяє погіршенню криміногенної ситуації, збільшенню проявів тероризму, організованої та транснаціональної злочинності і відповідно становить загрозу як громадській безпеці, так і національній загалом.

На теперішній момент кількість зброї в Україні стрімко збільшується. Дана тенденція пояснюється наявністю багатьох факторів: існуванням воєнних дій, недостатнім контролем за озброєнням зі сторони військових, низькою ефективністю роботи контролю за особами, які залишають місця воєнних дій тощо. Всі ці, а також й інші криміногенні фактори призводять до неконтрольованого обігу зброї в країні. Так, кількість кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї за останній період суттєво зросло. Зокрема, з огляду статистичних даних Генеральної прокуратури України випливає, що станом на 1 грудня 2024 року обліковано у звітному періоді 5730 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї, що на 282 кримінальних правопорушень більше порівняно з 2023 роком та на 889 – більше порівняно з 2022 роком (станом на цей же період) [1]. Це свідчить в цілому про суттєве збільшення, а саме – на 5,2% порівняно 2023 роком та – на 18,4% порівняно з 2022 роком, кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Виходячи з цього, ми робимо висновок, що простежується негативна тенденція, а саме зростання кількості кримінальних правопорушень у даній сфері.

На нашу думку, рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень, який обліковується у звітному періоді у зв'язку із воєнними діями, які відбуваються на сьогодні перейшов у високу латентну форму, а це свідчить про те, що вищенаведений рівень злочинності даного виду не повною мірою відповідає дійсності. Вищенаведене дає нам підстави стверджувати про те, що незаконний

обіг зброї набуває ще більш серйозної загрози, адже відкриває нові можливості для кримінального світу, а саме т. зв. «чорного ринку зброї». А тому, як бачимо, незаконний обіг зброї залишається гострою проблемою в Україні.

Враховуючи вищезазначене, питання протидії незаконного обігу зброї є особливо актуальним, оскільки необхідно вживати відповідних заходів щодо зменшення проявів даного негативного явища.

Протидія незаконного обігу зброї повинна здійснюватися відповідно на трьох рівнях: на загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Що стосується загально-соціального рівня, то варто зазначити, що заходи, які здійснюються на даному рівні не орієнтовані безпосередньо на протидію незаконному обігу зброї. Але за сприятливих умов розвитку та нормального існування економічних, правових, політичних, ідеологічних, виховних та інших заходів вони впливають на безпосередні детермінанти злочинності шляхом здійснення спеціально-кримінологічної протидії.

На спеціально-кримінологічному рівні протидію незаконному обігу зброї необхідно здійснювати через такі заходи як: забезпечення суворого обліку зброї на всіх етапах поводження з нею; контроль за дотриманням правил обліку, носіння, зберігання зброї; перекриття каналів контрабанди зброї (т. зв. «чорного ринку зброї»); вилучення зброї із незаконного обігу [2, с. 312]; розширення співпраці у сфері протидії незаконному обігу зброї з країнами Європейського Союзу.

Що стосується спеціально-кримінологічного рівня, то варто зазначити, що на сьогоднішній момент задля покращення співпраці між органами, що здійснюють протидію незаконному обігу зброї в Україні було утворено Координаційний центр з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї. Відповідно до Положення, яке було затверджено 05 липня 2024 року, Координаційний центр здійснює такі заходи:

- проводить моніторинг, збір та аналіз одержаної від органів виконавчої влади та інших державних органів, установ та організацій інформації з питань протидії незаконному обігу зброї;
- бере участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань протидії незаконному обігу зброї;

- визначає шляхи та способи вирішення проблемних питань, що виникають у сфері протидії незаконному обігу зброї;
- вивчає, узагальнює, систематизує національний та міжнародний досвід з питань протидії незаконному обігу зброї;
- подає КМ України розроблені за результатами своєї роботи пропозиції та рекомендації [3].

Також одним із важливих кроків у сфері протидії незаконному обігу зброї стало створення єдиного державного реєстру зброї. Так, автоматизація обліку процесів обігу зброї повинна забезпечити:

- покращення контролю за дотриманням порядку придбання, виготовлення, зберігання, обліку, охорони та використання зброї;
- проведення ідентифікації зброї або основної частини зброї, яка має ідентифікаційні номери, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів;
- ефективний контроль у сфері обігу зброї, боєприпасів до неї та поводження з вибуховими матеріалами з боку держави [4].

Як бачимо, створення єдиного державного реєстру зброї та утворення Координаційного центру наразі поки що не дали ефективних результатів, виходячи з вищенаведених статистичних даних, однак – це перші кроки на зменшення рівня злочинності у даній сфері.

Індивідуальний рівень протидії незаконному обігу зброї здійснюється крізь заходи впливу щодо конкретних осіб, поведінка яких вступає у конфлікт із правовими нормами. Виходячи з цього, в першу чергу необхідно звертати увагу на осіб: по-перше, на раніше судимих за вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї; по-друге, на військовослужбовців, які володіють зброєю у зв'язку із воєнними діями; по-третє, на осіб, які наближені до кримінального світу та членів організованої групи.

Підбиваючи підсумок викладеного, слід зазначити, що проблема незаконного обігу зброї залишається й досі актуальною. Дане негативне явище, яке набуло більш високої форми латентності має негативні тенденції до поширення. Незважаючи на всі позитивні зрушення на законорачому рівні у даній сфері ефективна протидія незаконному обігу зброї має низку проблем. Наше законодавство потребує ще більшого вдосконалення та подальшого забезпечення механізмів протидії у даній сфері. Крім того, необхідно вдосконалити взаємодію зі всіма державними органами та громадськими

організаціями у даній сфері, а також здійснювати належне кримінологічне дослідження та кримінологічне прогнозування для ефективного подолання латентності та зниження рівня кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї.

Література:

1. Генеральна прокуратура України. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 06.12.2024 р.)
2. Тесленко В.І. Детермінанти та запобігання незаконному обігу зброї. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 310-313.
3. Постанова КМУ: «Про Координаційний центр з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї» від 05 липня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2024 р.)
4. Міністерство внутрішніх справ. Єдиний реєстр зброї. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/jedinii-rejestr-zbroyi-ukrayini> (дата звернення: 05.12.2024 р.)

Самедова Л.Р.,

*аспірантка I курсу Київського університету права НАН України,
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Малій М.І.,

*доктор філософії з права, доцент кафедри кримінального права
та процесу Київського університету права НАН України,
м. Київ, Україна*

ЛЕТАЛЬНІ АВТОНОМНІ СИСТЕМИ ОЗБРОЄННЯ: НОВІТНІ ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА

Останнім часом в світі зростає занепокоєння з приводу розробки летальних автономних систем озброєнь (lethal autonomous weapon systems - LAWS), зброї, здатної вибирати та вражати цілі без втручання людини, також відомої як роботів-вбивць. Винахід LAWS розглядається як «третя революція у веденні війни», а їх розвиток вважається таким же значним з точки зору впливу, як порох і ядерна зброя [1]. Різні держави, міжнародні неурядові організації, громадянське суспільство, включаючи експертів з електронного (штучного) інтелекту, незалежно та спільно працювали на різних рівнях, щоб зупинити та врегулювати в юридичній площині використання цих смертоносних машин.

Однак нездатність досягти консенсусу може бути частково поясненою непрозорим характером системи озброєнь, що перешкоджає прозорості політики держав, які займаються її впровадженням та розвитком.

Очевидно, що сьогодні не зважаючи на те, що автономність у системах озброєнь є поширеною, зберігається плутанина щодо технічного та юридичного визначення летальних автономних систем озброєнь (LAWS). Це пов'язано, перш за все, з відсутністю загальноприйнятого визначення та лише кількома поясненнями, наданими різними організаціями для з'ясування їхньої позиції щодо LAWS.

Варто звернути особливу увагу на те, що Міжнародний комітет Червоного Хреста визначає LAWS як «найвищу систему зброї з автономністю у своїх критичних функціях», тобто систему зброї, яка

може вибирати (шукати або виявляти, ідентифікувати, відстежувати, самотійно обирати ціль для враження) та атакувати (застосовувати різноманітну зброю, надмірну силу, нейтралізувати, пошкоджувати або знищувати) цілі без втручання людини».

Вище наведене визначення дає уявлення про сучасні прояви LAWS, які перейшли зі сфери наукової фантастики у відчутну реальність сьогодення. Очевидно, що сучасні дрони, озброєні вибухівкою та оснащені технологією ідентифікації цілей, мають здатність виявляти та вражати цілі, не покладаючись на людину-контролера.

Ключова задача при обговоренні механізмів правового регулювання LAWS полягає у відсутності спільного розуміння понять та дефініцій. Існує помітна розбіжність у розумінні їхнього військового застосування, технічних функцій та подальших правових наслідків. В результаті, поточні позиції щодо LAWS можна розділити на три підходи: песимістичний, оптимістичний і реалістичний погляди.

Зазначимо, що песимісти відносять LAWS до зброї масового знищення (ЗМЗ) і розглядають їх розвиток і потенційне застосування у війні як вкрай дестабілізуючі, що суперечать правовим, етичним і моральним цінностям. У 2019 році Генеральний секретар ООН передав послання до Групи урядових експертів (GGE) у Женеві, заявивши, що «машини, які мають владу та дискрецію забирати життя без участі людини, є політично неприйнятними, морально огидними та мають бути заборонені міжнародним правом» [2]. Значна кількість вчених у галузі електронного (штучного) інтелекту, стверджують, що розгортання LAWS серйозно знизить міжнародну, національну та особисту безпеку кожної людини на Землі.

Також песимісти висвітлюють практичні юридичні завдання, наголошуючи на неадекватності існуючих законів щодо відповідальності за використання повністю автономної зброї. Вони стверджують, що існують правові прогалини, оскільки поточні системи підзвітності не в змозі належним чином вирішити питання використання LAWS. Повністю автономна зброя не зможе відповідати критично важливим нормам, таким як відмінність, пропорційність і військова необхідність, які захищають цивільне населення під час збройного конфлікту. Робот-вбивця не підходить під роль «фізичної особи» згідно з міжнародним правом, а повністю

автономна система зброї не може нести юридичну відповідальність за будь-які злочини, скоєні через відсутність умислу [3].

В свою чергу оптимісти підтримують розробку автономних систем озброєнь, розглядаючи її як революцію у військовій справі. Ця дискусія в першу чергу розгортається в США, які стали першою країною, яка сформувала офіційну політику щодо LAWS. Кілька інших країн, включаючи Австралію, Францію, Німеччину, Індію, Ізраїль, росію, Південну Корею, Іспанію, Туреччину та Велику Британію, також виступають проти превентивної заборони LAWS.

На думку оптимістів, у певних ситуаціях машини-роботи з електронним (штучним) інтелектом можуть виявитися більш ефективними, ніж люди-солдати[4]. Вони стверджують, що автономні системи можуть навіть демонструвати більш гуманну поведінку на полі бою, оскільки вони, швидше за все, діятимуть консервативно і без психологічного тиску, який може призвести до емоційно мотивованих рішень. Отже, вони вважають, що автономна зброя має потенціал для зменшення кількості небойових втрат і мінімізації супутньої шкоди під час війни.

У відповідь на критику, висунуту песимістами, всесвітньо відомі вчені, які виступають за розробку LAWS, стверджують, що автономні системи озброєнь можуть регулюватися вбудованим етичним кодексом, тим самим підпадаючи під компетенцію існуючого права збройних конфліктів.

Очевидно, що реалісти мають наукову позицію, яка розглядає та враховує аргументи як оптимістів, так і песимістів. Вони вважають, що повний розворот політики та заборона LAWS вважаються малоімовірними на сьогоднішній день. Натомість, цілком очевидно також, що реалісти виступають за краще дослідження та розуміння ситуації, яка неймовірно швидко розвивається, та розробку оперативного запровадження правових механізмів для стримування подальшого розвитку LAWS.

Відомо, що такий підхід знаходить підтримку в позиції Китаю, характеризує ці системи як невибіркові, смертоносні та непідзвітні, і стверджує, що вони за своєю суттю порушують міжнародне гуманітарне право (МГП) [5]. Виступаючи в GGE Організації Об'єднаних Націй, Китай висловив «бажання провести переговори та укласти» новий протокол до Конвенції про конкретні види звичайної

зброї «щодо заборони використання повністю автономних летальних систем озброєнь» [6].

На нашу думку швидкий та динамічний прогрес автономної зброї, який пройшов шлях від наукової фантастики до реальності викликає сьогодні серйозні занепокоєння. Аналогічним чином, очікується, що поточні тенденції використання передбачуваних LAWS перейдуть у оголошене та більш організоване використання в майбутніх конфліктах. Однак найбільша задача полягає в процесі правового регулювання, оскільки розробка та використання LAWS випереджає дискусії про повну заборону або впровадження ефективних нормативних актів, незважаючи на тривалі зусилля вже понад десять років.

На основі вище наведених міркувань та фактів можемо зробити висновок, що різність підходів щодо регулювання LAWS відображає складність питання та складність досягнення консенсусу. Хоча існують різні погляди на те, чи регулюються LAWS договорами МГП, існує спільне розуміння того, що їх використання має відповідати МГП. З огляду на серйозність ситуації, необхідно терміново вжити заходів, перш ніж ці технології стануть поширеними. Очевидно, що сьогодні на основі впровадження інноваційних технологій електронного (штучного) інтелекту в життя людства необхідно сформулювати на науковому рівні концептуальні засади правового статусу взаємовідносин людини і саббота (робота з електронним інтелектом) [7].

Література:

1. Біллі Перріго «Глобальна гонка озброєнь для роботів-вбивць трансформує поле бою», Time, 9 квітня 2018 р. URL: <https://time.com/>.
2. «Машини, здатні забирати життя без участі людини, є неприйнятними, заявив Генеральний секретар експертам з автономних систем озброєнь» (прес-реліз, Організація Об'єднаних Націй, 25 березня 2019 року. URL: <https://press.un.org/en/2019/sgsm19512.doc.htm>.
3. Бонні Дохерті, «Обережно: відсутність відповідальності за роботів-вбивць» (Кембридж, Массачусетс: Human Rights Watch, 9 квітня 2015 р.). URL: <https://www.hrw.org/>.
4. Пол Шарп, Автономна зброя та операційний ризик (Вашингтон, округ Колумбія: Проект етичної автономії, Центр

нової американської безпеки, 2016). URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms0415_ForUpload_0.pdf

5. Лю Чжень, «Час встановити глобальні правила для ведення війни зі штучним інтелектом, Китай розповідає UN Weapons Review», South China Morning Post, 14 грудня 2021 р. URL: <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3159704/time-set-global-rules-ai-warfare-china-tells-un-weapons-review>.

6. Хейлі Еванс, «Смертоносні автономні системи озброєнь на першому та другому засіданнях ООН GGE», Lawfare Blog, 9 квітня 2018 р. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/chinas-strategic-ambiguity-and-shifting-approach-lethal-autonomous-weapons-systems>.

7. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України. Монографія / П.Д. Біленчук, М.М. Близнюк, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій, Ю.О. Пілюков, О.В. Соболев; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – К.: УкрДГПІ, 2018. – 284 с.

Ткаченко К.В.,

*аспірантка юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Жаровська Г.П.

*докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Присутня на першій міжнародній конференції United for Justice («Об'єднані заради справедливості»), яка відбулася на початку березня 2023 року в місті Львові (Україна), Спеціальна представниця Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй з питань сексуального насильства в умовах конфлікту Праміла Паттен висловила думку про те, що численні випадки сексуального насильства під час російсько-української війни є частиною воєнної стратегії держави-агресора [1]. Як повідомила экс-уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова представникам оперативного бізнес-підрозділу Британської телерадіомовної корпорації BBC News Україна, лише в місті-герої Бучі, розташованого на території Київської області, зафіксовано двадцять п'ять випадків сексуального насильства над жінками віком від чотирнадцяти до двадцяти чотирьох років [7]. Саме тому все частіше виникає запитання щодо відновлення порушених прав і законних інтересів постраждалих серед цивільного населення осіб, однак для початку необхідно з'ясувати, хто саме належить до категорії останнього та які правові підстави існують для застосування стосовно нього тих чи інших компенсаційних механізмів.

Заслуговує на увагу пункт 59 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» від 23 березня 2017 року № 164, де надається визначення «цивільній особі» і «цивільному населенню». До цивільних осіб належать ті, хто не входять до складу збройних сил та не є членами збройної групи. Вони користуються захистом, передбаченим міжнародним гуманітарним правом, за винятком окремих випадків і періоду, коли останні беруть безпосередню участь у воєнних діях. У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, вона вважається саме такою. З цивільних осіб складається цивільне населення. Наявність людей, які не потрапляють під визначення «цивільних осіб», не позбавляє решту цивільного статусу та захисту, обумовленого міжнародним гуманітарним правом [6].

Сімдесят п'ять років тому, 12 серпня 1949 року, у місті Женева (Швейцарська Конфедерація) на Дипломатичній конференції за участі представників шістдесяти країн світу було підписано чотири взаємопов'язані міжнародні договори, які уособлюють Женевські конвенції про захист жертв війни: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях (I Женевська конвенція); Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі (II Женевська конвенція); Конвенція про поводження з військовополоненими (III Женевська конвенція); Конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція). У 1977 та 2005 роках ухвалено три Додаткові протоколи до Женевських конвенцій. Так закладався правовий фундамент міжнародного гуманітарного права, відомий також під назвою «право Женеви».

Однак військово-політичне керівництво російської федерації продовжує провадити політику тотального ігнорування нормативно-правових приписів міжнародного законодавства. Під час пресконференції, приуроченої до Міжнародного дня боротьби з сексуальним насильством в умовах конфлікту, заступниця Генерального прокурора України Вікторія Літвінова повідомила про те, що українськими правоохоронцями зафіксовано понад триста

випадків сексуального насильства російськими окупантами стосовно жінок і чоловіків різних вікових категорій. Хоча реальна кількість постраждалих осіб є набагато більшою, оскільки певна частина території держави наразі залишається окупованою.

Водночас частиною другою статті 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року задекларовано: цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати населення [3].

Згідно з частиною другою статті 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від згвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [4].

До того ж заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів, як знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поводження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій формі (пункт «b» частини другої статті 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)) [3].

Також неможливо оминати увагою пункт «g» частини першої статті 7 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року, де наголошується на тому, що для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізацію чи будь-яку іншу подібну за тяжкістю форму сексуального насильства, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено [8].

Особливий інтерес у світлі відновлення порушених прав і законних інтересів постраждалих осіб внаслідок російсько-української війни становлять нормативно-правові приписи Римського

Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року, зокрема частина друга статті 75. Суд може винести постанову безпосередньо стосовно особи, визнаної винною, про відшкодування шкоди потерпілим або стосовно потерпілих у належній формі, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію [8].

04 – 05 березня 2024 року в місті Києві (Україна) відбулася міжнародна конференція «Відновлення прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: елемент миру та світової безпеки» за участі, зокрема, Першої леді України Олени Зеленської, віце-прем'єр – міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольги Стефанішиної, представників Глобального фонду тих, хто пережив насильство (Global Survivors Fund) тощо. Новостворена платформа стала поштовхом для започаткування правового механізму виплати невідкладних проміжних компенсацій постраждалим від сексуального насильства особам під час російсько-української війни. Грошову суму в розмірі трьох тисяч євро одноразово зможуть отримати п'ятсот ідентифікованих потерпілих завдяки Global Survivors Fund [2]. Основний вектор здійснення діяльності останнього полягає в розширенні доступу до компенсацій людям, які зазнали сексуального насильства під час воєнних конфліктів. Одним із засновників Глобального фонду тих, хто пережив насильство, є конголезький лікар-гінеколог і правозахисник Деніс Муквеге, відомий тим, що надавав медичну допомогу тисячам жінкам-жертвам сексуального насильства протягом Другої конголезької війни.

Представники законодавчої влади продовжують здійснювати трансформацію правового простору держави у відповідь на воєнні та повоєнні виклики: восени 2024 року Верховною Радою України ухвалено законопроект щодо статусу осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, та невідкладних проміжних репарацій [5]. Акумуляція подібних нормативно-правових актів ставатиме потужним юридичним інструментарієм у сфері відновлення порушених прав і законних інтересів потерпілих осіб.

На превеликий жаль, досвід сексуального насильства під час ведення воєнних дій не є новим для всесвітньої історії. 24 листопада 2023 року Високий суд Сеула (Республіка Корея) зобов'язав японський уряд здійснити грошові виплати в розмірі ста п'ятдесяти

чотирьох тисяч американських доларів шістнадцятьом позивачкам, які під час Другої світової війни проти власної волі потрапили до «станцій втіхи». Опинаясь у сексуальному рабстві, невольницям доводилося щоденно піддаватися зґвалтуванням, побоям і голодуванню. Японський уряд неодноразово заперечував примусовий характер залучення останніх до військових борделів, а втім у 2015 році попросив вибачення та перерахував до південнокорейського фонду допомоги колишнім «жінкам для втіхи» один мільярд японських єн [9].

Підсумувавши вищевикладену інформацію, можна дійти висновку, що однією зі складових юридичної відповідальності держави-агресора загалом і воєнних злочинців зокрема повинні стати реституційно-компенсаційні заходи стосовно постраждалого від сексуального насильства цивільного населення внаслідок російсько-української війни. Проте наявністю нагальної потреби в юридичній допомозі та соціальному захисті зумовлено необхідність вдосконалення чинного законодавства і створення механізму виплати невідкладних проміжних репарацій завдяки спільним зусиллям урядовців, громадянського суспільства й іноземних партнерів.

Література:

1. Винні у сексуальному насильстві під час війни в Україні постануть перед судом – представниця ООН: *єдине національне інформаційне агентство України «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3678247-vinni-u-seksualnomu-nasilstvi-pid-cas-vijni-v-ukraini-postanut-pered-sudom-predstavnica-onn.html> (дата звернення: 01.12.2024).

2. «Відновлення прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: елемент миру та світової безпеки» (підсумки конференції): офіційний вебсайт асоціації жінок-юристок України «ЮрФем». URL: <https://jurfem.com.ua/vidnovlennya-prav-postrazhdalykh-pidsumky/> (дата звернення: 01.12.2024).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 01.12.2024).

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 01.12.2024).

5. Законопроект щодо статусу осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/news/zakonoproiekt-shchodo-statusu-osib-postrazhdalykh-vid-seksualnoho-nasylstva-poviazanoho-z-konfliktom> (дата звернення: 01.12.2024).

6. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затверджено наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 01.12.2024).

7. «Порізав обличчя і гвалтував»: як російські військові знущаються над жінками і дівчатами: оперативний бізнес-підрозділ Британської телерадіомовної корпорації BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61004625> (дата звернення: 01.12.2024).

8. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: міжнародний документ від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.12.2024).

9. Японія має виплатити компенсації південнокорейським «жінкам для втіхи» часів Другої світової: українське інтернет-ЗМІ «Суспільне Новини». URL: <https://suspilne.media/624887-aponia-mae-viplatiti-kompensacii-pivdennokorejskim-zinkam-dla-vtihi-casiv-drugoi-svitovoi/> (дата звернення: 01.12.2024).

Шарандак А.В.,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії СБ України,
м. Київ, Україна

Науковий керівник: Книженко Оксана Олександрівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
ННГІ НА СБ України,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Факт прийняття законодавцем нової норми про колабораційну діяльність та введення її до чинного КК України викликав чимало суперечок у колах правників, серед яких окремої уваги потребують і питання відповідальності за вчинення колабораційної діяльності. У числі інших проблем багатьма юристами обговорюється й суб'єкт кримінального правопорушення за статтею 111¹ КК України. Чітке розуміння суб'єкта колабораційної діяльності, безумовно, матиме позитивний вплив на правильність кваліфікації кримінальних правопорушень, які, насамперед, суміжні зі ст. 111¹ КК України.

Виходячи із суті колабораціонізму, як соціального явища, було б, на перший погляд, логічним та очевидним, що правопорушення вчиняється громадянином України, який добровільно погоджується на співпрацю з державою-агресором. На це вказують такі науковці, як А. Вознюк, О. Дудоров, Р. Мовчан [1, с. 115], О. Буряк, О. Букреєв, М. Членов [2, с. 60], В. Малюк, А. Швець [3, с. 147] та інші.

Водночас, більш детальний аналіз норм статті 111¹ КК України, запропонований законодавцем, дозволяє чітко окреслити коло осіб, які можуть бути суб'єктом колабораційної діяльності, а також зрозуміти мотиви законодавця, в частині визначення суб'єкта, який прийняв норму саме в такому вигляді, як вона міститься у КК України, при цьому, вказавши на певні неточності формулювання положень окремих частин статті «Колабораційна діяльність».

Зокрема, у ч. 4 ст. 111¹ КК України не конкретизовано, ким може здійснюватися передача матеріальних ресурсів та провадження

господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором ані за належністю до громадянства, ані за категорією цивільного права (фізична/юридична особа), ані за будь-якими іншими ознаками, які б дозволили виокремити спеціальний суб'єкт. Не заперечуючи це, правники доходять висновку, що все одно колабораціонізм притаманний лише спеціальному суб'єкту – громадянину України. Разом з тим, якщо відповідати на питання «ким здійснюється передача матеріальних ресурсів або провадиться господарська діяльність?», вважаємо, що необхідно розглядати також ситуації, коли це здійснює не лише фізична особа, а й юридична, громадське об'єднання чи фізична особа-підприємець.

Так, згідно зі статтею 96³ КК України вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111¹ КК України є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Зважаючи на зазначене, необхідно дослідити питання застосовування цих заходів у разі, якщо від імені юридичної особи вчиняються дії з ознаками колабораційної діяльності, **й** ця юридична особа зареєстрована (внесена до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, далі - ЄДР) на території України, однак управлінські/розпорядчі функції від її імені виконуються іноземцем чи особою без громадянства. Таке можливе, оскільки Конституція України декларує для іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, такі ж права, обов'язки і свободи, що і для власних громадян (ст. 26 Конституції України). Також слід зазначити, що іноземці, особи без громадянства, які є службовими особами в установі, підприємстві, організації документуються ідентифікаційним номером платника податків, дозволом на працевлаштування.

Вирішення позначеної ситуації вимагає звернення до позиції Міністерства юстиції України, яким зазначається, що юридична особа, як і фізична, є суб'єктом права, учасником суспільних відносин, що виникають у державі. Водночас, вітчизняне законодавство не визнає юридичну особу суб'єктом кримінального правопорушення, аргументуючи це тим, що вона не наділена правосвідомістю та волею приймати будь-які рішення і вчиняти ті чи інші діяння, тому для реалізації її правомочностей від імені та в інтересах юридичної особи діють відповідні фізичні особи,

суб'єктивне ставлення яких до вчинюваних діянь і являє собою вираження волі юридичної особи. У зв'язку з цим законодавцем щодо юридичної особи запроваджено саме заходи кримінально-правового характеру (а не визнання її суб'єктом злочину), що застосовуватимуться судом після встановлення винуватості фізичної особи у вчиненні злочину від імені та в інтересах юридичної особи [4].

Констатуючи, що від імені юридичної особи діє керівник/директор чи інша уповноважена на те особа, і ці особи не обов'язково можуть бути громадянами України, але як керівники юридичної особи можуть нести кримінальну відповідальність, доходимо висновку, що заходи кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб є наслідком протиправних дій уповноважених осіб, які діють від імені юридичної особи.

Таким чином, якщо підприємство, організація чи установа зареєстровані в ЄДР, то норми ч. 4 статті 111¹ КК України цілком можливо застосовувати до їх службових осіб, які діють від імені юрособи, та згодом як підставу для вжиття заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичної особи. Тобто, заходи кримінально-правового характеру щодо юрособи вживатимуться лише за результатами підтвердження наявності кримінальних правопорушень в діях керівництва компанії.

Подібне матиме місце й під час кваліфікації правопорушення через призму ч. 6 ст. 111¹ КК України, яке може здійснюватися як громадянами України, так і іноземними громадянами, і апатридами, які діють від імені юридичних осіб-резидентів.

Вважаємо, що як колабораційні, можна кваліфікувати дії в тому випадку, коли вони вчиняються громадянином України або від імені юридичної особи, громадського об'єднання або фізичної особи–підприємця, які зареєстровані за законодавством України. З огляду на зазначене, не виключається притягнення до кримінальної відповідальності і осіб без громадянства, й іноземних громадян.

Підсумовуючи, вважаємо, що позиція законодавця є цілком виправданою. Водночас, юридична лаконічність при формулюванні статті 111¹ КК України призвела до того, що окремі науковці вказують на певну абсурдність при можливості застосування ч. 4 ст. 111¹ КК України, наприклад, щодо всіх господарюючих суб'єктів на

території РФ, які «проводять господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором» [3, с. 147].

Враховуючи викладене, задля усунення невірної трактування, і, як наслідок, помилковості кваліфікації дій з ознаками ст. 111¹ КК України, зважаючи на наведені вище аргументи, частини 4 та 6 статті 111¹ КК України пропонуємо викласти у такій редакції, де зазначити, що протиправні дії вчиняються «громадянином України або службовою особою (в тому числі іноземним громадянином, особою без громадянства) юридичної особи–резидента, громадського об'єднання, фізичною особою–підприємцем».

Також, досліджуючи питання суб'єкта у частинах 1 та 2, слід зазначити, що не погоджуємось із тезою окремих науковців [5] про те, що завдяки санкції частин 1 та 2 ст. 111¹ КК України звужується коло осіб, яким може бути інкриміноване діяння у зазначених частинах. Оскільки «інкримінувати» означає «обвинувачувати когось» або «ставити за провину комусь» [6], то цілком справедливо, що інкримінувати дії за ч.1 та ч. 2 можна осудним громадянам, яким виповнилось 16 років. Однак, вирок суду за цими статтями зможе отримати лише громадянин, який є повнолітнім. А осудити неповнолітнього фактично неможливо. Тобто неповнолітній громадянин буде визнаний суб'єктом злочину, але залишиться незасудженим, оскільки покарання йому призначити не можливо.

Підсумовуючи викладене, погоджуємось з В. Тютюгіним [7], який зазначає що частини 1 та 2 статті «Колабораційна діяльність» потребують перегляду законодавцем. Як один з варіантів, проблема засудження особи, яка не обіймає посад та не займається певною діяльністю, а також проблема притягнення до відповідальності неповнолітніх може бути вирішена шляхом внесення зміни у санкції за частинами 1 та 2. Зокрема, окрім застосування покарання у виді позбавлення права, передбачити можливість накладення штрафу або призначення громадських робіт.

Зазначене остаточно дозволить говорити про спеціального суб'єкта у вказаних частинах лише за принципом громадянства і унеможливить уникнення фактичного (при наявності «покарання на майбутнє») покарання за вчинений проступок неповнолітніх, а також категорією громадян, які не займають певних посад та не займаються певною діяльністю.

Література:

1. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
2. Буряк О.О. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. poradnik / О.О. Буряк, О.І. Букреєв, Д.О. Олейников, М.В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А.З. Швеця. – Харків: Право, 2022. – 98 с.
3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
4. Лист Міністерства юстиції України від 26.11.2013 р. № 1169-0-3-13/11 «Щодо надання роз'яснень положень Закону України від 23 травня 2013 року № 314-VII».
URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=09DF1CABA2&abz=GF5NV>, (дата звернення: 19.08.2023).
5. О. Матюшенко. Проблемні питання позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність. Вісник Асоціації кримінального права України, 2022, № 1(17), УДК 343.32(477), с. 116. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/15629>.
6. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4. – С. 31.
URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/інкримінувати>.
7. Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Харків: 2023. – Вип. 1(19).
URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/281137> (дата звернення - 30.04.2024).

Шевчук В.А.,

*Аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Щербанюк О.В.

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОГРЕС ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ

У сучасному світі поняття «технологічний прогрес» є невід'ємною складовою суспільного розвитку. Щодня з'являються нові технології, вдосконалюються існуючі технічні рішення, що впливають на всі аспекти життя людей. Інновації змінюють не тільки економіку чи науку, але й трансформують суспільні відносини, пропонуючи нові інструменти та підходи до вирішення складних задач. Особливого значення цей процес набуває у правовій сфері, адже сучасні цифрові технології дедалі частіше застосовуються в управлінні, судових процесах та вирішенні соціальних конфліктів.

Прогрес у світі цифрових технологій має неабиякий вплив і на виборчі процеси, включаючи правові аспекти розв'язання виборчих спорів. Зокрема, електронне голосування, автоматизовані системи підрахунку голосів, використання штучного інтелекту для аналізу виборчої документації стають не просто технічними інструментами, а вагомими чинниками, що формують нові виклики для виборчого права.

У цьому контексті важливо оцінити, як саме технологічні розробки впливають на вирішення виборчих спорів, а також з'ясувати, які переваги та ризики несуть із собою нові інструменти. Це дозволяє не лише глибше зрозуміти природу змін, але й адаптувати правові процеси до сучасних реалій, створюючи умови для їх прозорості, об'єктивності та ефективності.

Звернемо увагу на термін «технологічний прогрес» та його зміст. Досить тісно пов'язаним до нього є термін інновація, тобто кінцевий результат інноваційної діяльності, у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технологічного процесу, який наділено якісними перевагами при використанні та проектуванні, виробництві, збуті, використовується у практичній діяльності та має суспільну перевагу [1]. На нашу думку, саме сукупність таких інновацій у той чи інший період часу і є технологічним прогресом, і саме наразі, в сучасному світі інноваційних технологій технологічний прогрес є на своєму піку прогресивності, що має як наслідок і свій вплив на усі сфери нашого життя.

Що стосується поняття вирішення виборчих спорів, то насамперед потрібно звернути увагу на такі терміни як «вибори», «виборчий процес», виборчий спір» та «вирішення виборчих спорів».

Відповідно до статті 1 Виборчого Кодексу України, вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом. Вибори є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [2]. Виборчий процес – це система врегульованих Конституцією та законами України основних послідовних процесуальних стадій організації та проведення виборів в Україні [3, с. 157]. Згідно з Фомбадом та Інегбедіоном: «виборчі спори визначаються як конфлікти, що виникають через оскарження результатів, процедур або поведінки під час виборів і потребують структурованих механізмів вирішення задля збереження довіри громадськості до демократичних систем» [4, с. 34-56]. Теоретичні засади вирішення виборчих спорів часто ґрунтуються на принципах конституціоналізму та верховенства права. Нвабуезе підкреслює: «виборчі спори нерозривно пов'язані з конституційними гарантіями вільних і чесних виборів. З цієї точки зору, вирішення таких спорів має відповідати конституційним нормам і демократичним цінностям» [5, с. 315-350]. Аналогічно, Даль зазначає, «...ці механізми є важливими для захисту політичної рівності та забезпечення легітимності демократичних інститутів шляхом усунення процедурних порушень та відображення волі виборців» [6, с. 174-200].

Тобто, підсумовуючи думки вчених, відзначимо, що вирішення виборчих спорів є ключовим аспектом забезпечення легітимності

демократичних процесів та збереження довіри суспільства до виборчої системи. Це поняття нерозривно пов'язане з фундаментальними принципами, закладеними у виборчому праві та конституційних гарантіях. Вибори, як основна форма народного волевиявлення, передбачають дотримання чітко врегульованих процедур та принципів, що є визначеними у Конституції та Виборчому кодексі України.

Виборчий процес включає не лише організацію та проведення голосування, а й розв'язання потенційних конфліктів, які можуть виникати на різних етапах цього процесу. Виборчі спори, як правило, стосуються оскарження результатів, процедур або поведінки під час виборів, що потребує наявності ефективних механізмів вирішення. Ці механізми мають ґрунтуватися на принципах верховенства права, конституціоналізму та демократичних цінностях, забезпечуючи неупередженість, прозорість і справедливість у вирішенні суперечок.

Таким чином, виборчі спори виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є інструментом забезпечення відповідності виборчого процесу законодавчим нормам, а з іншого – сприяють захисту політичної рівності та зміцненню довіри до демократичних інститутів. У сучасних умовах це стає особливо актуальним, враховуючи зростання викликів, пов'язаних із технологічним прогресом, який також впливає на формування нових підходів у цій сфері.

Звертаючи увагу на технологічний прогрес, то у період 21 століття та розвитку цифрових технологій, питання контролю при вирішенні виборчих спорів набуває зовсім нового відтінку. Так П. Лію підкреслив, що «...З розвитком цифрових платформ покращилася можливість відстежувати та вирішувати виборчі спори, особливо у випадках, коли йдеться про звинувачення у шахрайстві або зловживаннях. Технології дозволяють більш ефективно вести облік, аудит та звітність, що сприяє швидкому та прозорому вирішенню спорів. Однак важливо, щоб використання технологій не ставило під загрозу конфіденційність або безпеку виборчих даних.». [7, с. 201-220].

На нашу думку, саме розвиток цифрових технологій здатен забезпечити збір первинних доказів при виборчому процесі, що в подальшому стане ключовим при вирішенні спору по суті. Крім того, доцільно наголосити, що такі дані будуть збиратись без

суб'єктивного фактору, а тому і зможуть відобразити об'єктивну ситуацію, що дозволить сформулювати шлях її вирішення. Виходячи із практичного підходу застосування технологічного процесу, щоб такі дані можна було використати як належні та допустимі докази, людський фактор їх опрацювання повинен бути повністю виключений.

Таким чином, можна зробити висновок, що технологічний прогрес значно впливає на всі аспекти суспільного життя, зокрема й на виборчі процеси та механізми вирішення виборчих спорів. Інновації, такі як електронне голосування, автоматизація підрахунку голосів та аналітичні можливості штучного інтелекту, створюють нові можливості для забезпечення прозорості, об'єктивності та ефективності виборів. Однак впровадження нових технологій вимагає не лише технічного, але й правового забезпечення, яке б гарантувало безпеку, справедливість і відповідність демократичним цінностям. У сучасних умовах використання технологій може стати інструментом зміцнення довіри до виборчих процесів та вирішення потенційних конфліктів, що виникають у цій сфері.

Література:

1. Поняття та види інновацій. Поняття інноваційної діяльності та її предмет - Бібліотека BukLib.net. *Головна - Бібліотека BukLib.net.*
URL: <https://buklib.net/books/37223/>
2. Виборчий кодекс України : Кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX : станом на 31 груд. 2023 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Підручник. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. - К.: Правова єдність, 2010. - 432 с
4. Young, T. (2017). *Judicial Review in Electoral Dispute Resolution: Protecting Democracy*. Princeton University Press. p. 210-225
5. Nwabueze, B. O. (2003). *Constitutional Democracy in Africa*. Spectrum Books. Vol. 2, pp. 315–350.
6. Dahl, R. A. (1989). *Democracy and Its Critics*. Yale University Press.
7. Liu, P. (2021). *Technology in Electoral Dispute Resolution*. Cambridge University Press.

Юрчишин В.М.,

*доктор юридичних наук, професор кримінальної юстиції, професор
кафедри фінансів, обліку і оподаткування Чернівецького
торговельно-економічного інституту, почесний працівник
прокуратури України*

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Керівництво державою Україна, у сфері національної безпеки і оборони відповідно до п. 19 ст. 106 Конституції України, здійснює Президент України, який ...видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони [1, с.343].

24 лютого 2022р. у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України №64/2022 введено воєнний стан [2].

Оскільки воєнна агресія російської федерації триває, то 06.11.2024 Президент України підписав Закон про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 4024-IX від 29.10.2024 [3].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Підвищення ефективності протидії злочинності в умовах воєнного стану, яка набуває професіоналізму, організованості, транс націоналізації, а також зміцнення гарантії прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному

процесі слідчим, який проводить досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Воєнний стан в Україні актуалізував ряд існуючих проблем кримінального провадження в Україні та породив ряд нових, що викликало системні зміни та доповнення до Розділу IX-1 КПК України. При чому це торкається умовно двох напрямків: (1) розслідування воєнних злочинів; (2) розслідування інших кримінальних правопорушень. Складнощі виникають у контексті проведення процесуальних дій та їх фіксування, оперативного прийняття процесуальних рішень, заходів забезпечення кримінального провадження, строків кримінального провадження, повноважень прокурора та керівника органу прокуратури. Усі ці фактори по-різному впливають на ефективність досудового розслідування [7, с. 211].

Розслідування – це система здійснюваних слідчим чи детективом пізнавальних та правозастосовних дій у передбаченому законом порядку, спрямованих на виявлення, запобігання та розкриття кримінальних правопорушень, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечення правильного застосування закону та справедливості кримінального провадження [5, с. 410].

Досудове слідство, відповідно до ст. 38 КПК України, здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

г) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України [6, с. 234].

Варто врахувати, що кримінальний процес функціонує функціонує в умовах воєнного стану, а тому слідчий, прокурор, суддя та інші учасники процесу діють в умовах підвищеного навантаження - особливо це стосується слідчого. Такі перекося з навантаженням зумовлені не тільки криміногенною обстановкою та обсягом кримінальних проваджень, а й такими додатковими факторами:

внесенням до ЄРДР, відповідно до ст. 214 КПК України, «невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» (в тому числі про події, які завідомо не містять складу кримінального правопорушення); зайвою заформалізованістю кримінального процесу, зокрема необхідністю для отримання доступу до судового контролю за досудовим розслідуванням, попереднього погодження прокурором клопотань слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій чи заходів забезпечення кримінального провадження. Хоча судовий контроль сам пособі передбачає принцип змагальності у судовому засіданні та зовнішній контроль за діями слідчого; необхідністю звертатись, за погодженням з прокурором, до суду для застосування навіть найлегших запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука; необхідність повторного звернення до суду для арешту речових доказів, дозвіл на вилучення яких вже був наданий судом при постановленні ухвали про обшук та багатьма іншими бюрократичними вимогами закону.

В умовах середнього навантаження на слідчого близько 100 кримінальних проваджень, які постійно перебувають у нього у провадженні, як засвідчує практика, у середньому за один робочий слідчий може провести 4 повноцінні слідчі чи процесуальні дії, які потребують участі інших учасників кримінального провадження, а також, окрім цього погодити клопотання з прокурором, взяти участь у судових засіданнях, підготувати, окрім цього певну кількість процесуальних документів (постанов, повідомлень, клопотань, відповідей), а також розглянути заяви, скарги, звернення, клопотання, що не потребує безпосередньої участі інших осіб.

Якщо взяти найпростіше кримінальне правопорушення у якому вже з моменту реєстрації відомо особу, яка його вчинила, і її не потрібно встановлювати, наприклад кримінальне правопорушення, передбачене статтею 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», то при існуючих умовах документування (тобто без виникнення обставин, що ускладнюють доказування) слідчий повинен виконати наступний, мінімально необхідний, перелік слідчих та процесуальних дій: внести відомості до ЄРДР; повідомити заявника та прокурора про

початок досудового розслідування; допитати заявника; дати доручення оперативному підрозділу, або особисто встановити ідентифікуючі данні фігуранта, його засобів зв'язку, пересування, посаду, адреси роботи, проживання та інше; у режимі секретності (тобто із застосуванням всіх режимних процедур, фельд'єгерського зв'язку та ін): підготувати клопотання на проведення НСРД; погодити клопотання з прокурором; розглянути клопотання у суді; дати доручення на виконання ухвал; в процесі проведення НСРД за приписом прокурора ознайомитись з їх результатами.

В подальшому, в ході проведення контролю за вчиненням кримінального правопорушення, слідчий в стислі строки має робити спроби затримати особу у порядку ст. 208 КПК України, провести обшук особи, огляд місця події, у разі необхідності обшуки (невідкладні, або санкціоновані, що також передбачає підготовку клопотань, погодження їх у прокурора, участь у судовому засіданні) інших місць; підготувати клопотання про арешт вилучених коштів та речових доказів, погодити його з прокурором та розглянути у судовому засіданні; підготувати повідомлення про підозру, погодити у прокурора та вручити підозрюваній особі; підготувати клопотання про запобіжний захід, погодити у прокурора, розглянути в суді; допитати підозрюваного, заявника та свідків; отримати зразки та призначити фоноскопічну, хімічну експертизу (у разі необхідності); відкрити матеріали досудового розслідування сторонам провадження в порядку ст. 290 КПК України; підготувати реєстр матеріалів досудового розслідування та обвинувальний акт, передати для затвердження прокурору.

І це далеко не повний перелік дій, які повинен виконати слідчий для закінчення кримінального провадження про кримінальне правопорушення вчинене в умовах очевидності.

За відсутності заходів щодо організації роботи слідчого та контролю з боку керівника органу досудового розслідування (далі – ОДР) окремі слідчі, навіть за умови постійної понаднормової роботи, погрунтовано не закінчать у розумні строки досудове розслідування у кримінальних провадженнях. А отже залишок кримінальних проваджень у цих слідчих буде збільшуватись, так як до ЄРДР кожного дня вносяться відомості про нові кримінальні правопорушення.

Відтак діяльність керівника органу досудового розслідування із використанням його процесуальних повноважень часто сприяє оперативному реагуванню на проблеми та забезпеченню швидкого та ефективного досудового розслідування та результативності діяльності слідчого, тобто є усі підстави для усунення дублювання в керівництві слідством між прокурором та керівником органу досудового розслідування, частину повноважень залишити за керівником органу досудового розслідування. Зокрема. доцільно зменшити систему документів слідчого, які погоджуються з прокурором перед направленням їх для прийняття рішень слідчим суддею.

Висновок. Удосконалення процесуальної форми кримінального провадження має спрямовуватись, з одного боку, на спрощення в першу чергу процедури доказової діяльності слідчих, які б не виходили за рамки верховенства права та інших принципів кримінального процесу, але дозволяли б більш швидко отримувати інформацію та формувати необхідну доказову базу, забезпечувати дієвість кримінального провадження та невідворотність покарання винних осіб, а з іншого боку, на убезпечення і захист самих слідчих від можливих провокацій і тиску з боку можновладних підслідних, що може стати нездійсненням саме правосуддя.

Література:

1. Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ: Алерта, 2023. 464 с.
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Закон України про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 4024-IX від 29.10.2024 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4024-20#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 20-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с.

6. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т.1: Загальна частина/[В.Т.Нора, Н.Р.Бобечко, М.В.Багрій та ін.]; за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук. проф. В.Т. Нора, д-ра юрид. наук. проф. Н.Р. Бобечка. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2021. 912с.

7. Федорів О. М., Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 4. 2022, С210-218.

Ющик О.І.,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінального права

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Міжнародна спільнота за останні десятиріччя неодноразово звертала увагу на проблемах домашнього насильства, особливо потерпілими від якого є жінки та діти. Важливим документом, який став кроком до запобігання домашньому насильству – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яку було підписано 11 травня 2011 року, а набула чинності 1 серпня 2014 року. Україна є підписантом Стамбульської конвенції в 2011 році, але ратифікувала її лише 20 червня 2022 року [4].

Національне кримінальне законодавство зазнало змін із прийняттям Закону України 6 грудня 2017 року №2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3]. Відповідно, до Кримінального кодексу України були внесені зміни до Загальної частини, а саме доповнення Розділом XII-1 «Обмежувальні заходи» [6] та містить одну статтю, що передбачає перелік заходів, які застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Обмежувальні або захисні заходи відповідно до ст. 53 Стамбульської конвенції мають бути доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

У особи до якої застосували обмежувальні заходи, обмежувальні приписи, у разі вчинення домашнього насильства, виникає обов'язок неухильного їх виконання за рішенням суду. Порухення такого обов'язку, як і будь яке ухилення від відбування покарання чи інших заходів тягне за собою визначену відповідальність. Тому держава в

особі уповноважених органів реагує на таке ухилення застосовуючи певні санкції, передбачені законодавством. Тому логічно, що поряд із законодавчою регламентацією обмежувальних заходів Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 390-1 «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» [6].

Зазначений склад кримінального правопорушення регулює суспільні відносини, які пов'язані із виконанням судових рішень, а отже із відносинами відправлення правосуддя. Відповідно до ст. 124 Конституції України [5] та ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2] судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом. Тому невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників посягає на інтереси правосуддя в частині забезпечення повного і своєчасного виконання судового рішення та забезпечення виконання зазначених заходів.

Необхідно зазначити, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників може заподіювати шкоду не лише інтересам правосуддя, але і особі, яка є потерпілою від домашнього насильства. Кривдник порушуючи обмежувальні заходи тим самим посягає на інтереси потерпілого, завдаючи фізичної, моральної, психологічної шкоди. Наприклад, порушує заборону перебувати в місці спільного проживання, намагається спілкуватися з дитиною щодо якої було вчинено домашнє насильство, наближається на заборонену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин, починає листування, телефонні переговори з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб. Зазначені дії особи становлять суспільну небезпеку, оскільки впливають на постраждалу особу від домашнього насильства, що не дозволить їй психологічно адаптуватись від заподіяної шкоди.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» потерпілими особами від домашнього насильства визнаються такі особи: «подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя» [1].

Об'єктивна сторона ст. 390-1 КК України характеризується альтернативністю діянь: невиконання обмежувальних заходів, невиконання обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Загалом аналізоване кримінальне правопорушення характеризується бездіяльністю, оскільки кривдник не виконує рішення суду, але невиконання може бути пов'язане із вчиненням конкретних дій. Наприклад, порушує визначені обмежувальні заходи активними діями, пише листи, телефонує потерпілому, наближається на заборонену відстань, проникає в житло і т.і. Важливо встановити за яких обставин правопорушник не виконував зазначені заходи, у разі неможливості їх виконання або наявності нездоланої сили чи інших надзвичайних факторів виключає підставу кримінальної відповідальності.

Законодавчо визначені обмежувальні заходи в ст. 91-1 КК України, до них відносять: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від

домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; направлення для проходження програми для кривдників [6]. Відповідно до ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» програма для кривдника - комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [1].

Суб'єктивні ознаки аналізованого кримінального правопорушення характеризуються умисним діянням суб'єкта щодо якого застосовані обмежувальні заходи, обмежувальний припис або програми для кривдників. Відповідно перед суб'єктом виникає обов'язок виконання визначених заходів рішенням суду, за невиконання якого і буде наставати кримінальна відповідальність за ст. 390-1 КК України [6]. Як зазначає О.В. Удовиченко «за невиконання якогось обов'язку особа може підлягати відповідальності тільки якщо такий обов'язок покладений на неї законом або рішенням суду. Оскільки рішення про застосування обмежувального заходу, обмежувального припису або проходження програми для кривдників приймає суд, то в цьому випадку мова йде про невиконання обов'язку, покладеного на особу рішенням суду. Цілком логічно припустити, що таке рішення повинно набути чинності відповідно до законодавства». [7, С.155]

Підставою застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми кривдників є попереднє вчинення особою кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України. Тому суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого ст. 390-1 КК України є спеціальним, який зобов'язаний виконати рішення суду і невиконує обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або непроходить програму для кривдників. Крім того, відповідно до ч.2 ст. 91-1 КК України

обмежувальні заходи можуть застосовуватись до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку [].

Отже, на сьогодні однією із можливостей захисту потерпілих осіб від домашнього насильства є застосування до кривдника обмежувальних заходів або приписів. За невиконання обмежувальних заходів, невиконання обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників настає кримінальна відповідальність за ст. 390-1 КК України. Саме ця норма забезпечує не лише захист прав та свобод потерпілих осіб від домашнього насильства, але й інтереси правосуддя в частині забезпечення повного і своєчасного виконання судового рішення та забезпечення виконання зазначених заходів.

Література:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 28.11.2024).

2. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 26.11.2024).

3. Закон України 6 грудня 2017 року №2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172227> (дата звернення: 26.11.2024).

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України №2319-IX від 20.06.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 26.11.2024).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 26.11.2024).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411> (дата звернення: 27.11.2024).

7. Удовиченко О.В. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Кропивницький, 2023. 221 с.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Marchenko Andrii

*Student im zweiten Jahr der zweiten Stufe (Master)
der Juristischen Fakultät der Nationalen Universität Czernowitz
benannt nach Jurij Fedkowjtsch
(Czernowitz, Ukraine)*

Betreuer:

*Doktor der Rechtswissenschaften, Professor des Lehrstuhls für
Verfahrensrecht an der Jurij-Fedkowjtsch-Nationaluniversität Czernowitz
V. Gordeev*

HANS GROSS' DOKTRIN DER FORENSIK IN EUROPA

Der Begriff „forensische Wissenschaft“ ist europäischen Ursprungs, da er erstmals von Hans Gross (1847-1915), dem Begründer dieser Disziplin, der auch als „Vater“ der forensischen Wissenschaft gilt, in seinem bahnbrechenden Werk von 1898 verwendet wurde [3], das in der englischsprachigen Ausgabe mit „criminal investigation“ übersetzt wurde, und wurde in dieser Form bis in die 1950er und 1960er Jahre verwendet [6], und wird auch heute noch verwendet, wenn auch mit einer veränderten Bedeutung.

Unter den Persönlichkeiten, deren Leben, schöpferisches, erzieherisches, wissenschaftliches, gesetzgeberisches, praxeologisches und öffentliches Wirken eng mit Österreich, Wien, Graz, Leoben, Feldbach, Linz, Tschechien, Prag, Bosnien, der Ukraine, Bukovyna, Czernowitz, Kolomyia und der schöpferischen Entwicklung der Kriminalistik, der Polizeiwissenschaft und der Sicherheitswissenschaften verbunden ist, Sachverständigenwesen, Forensik, Strafrecht, Strafprozessrecht, Strafvollzugsrecht, Rechtspsychologie und Rechtskonfliktlehre, nimmt die Person von Hans Gustav Adolf Gross einen besonderen Platz ein, weil er eine bedeutende Rolle bei der Bildung neuer Rechtsdisziplinen, neuer Institutionen, Einrichtungen und Museen spielt. Dies ist vor allem auf seine berufspädagogischen, wissenschaftlichen und praxeologischen Aktivitäten bei der Institutionalisierung der weltanschaulichen, philosophischen, forensischen und rechtssoziologischen psychologischen Forschung, deren Organisation als Hauptverbindung in der Entwicklung

der der rechtswissenschaftlichen Forschung zur Schaffung neuer akademischer Disziplinen, Studiengänge und Spezialstudiengänge, die Bildung von Universitätsfakultäten für forensischer Wissenschaften und forensisch-wissenschaftlicher Institute, sowie forensischer Museen usw [1, c. 16].

In Deutschland zeichnete sich um die Jahrhundertwende eine moderne wissenschaftliche Herangehensweise an Verbrechen und strafrechtliche Ermittlungen ab, die am deutlichsten im System der Kriminalistik von Hans Gross zum Ausdruck kam. Die Tatsache, dass die Zeitgenossen diese neue forensische Kultur predigten, wird durch eine Reihe von Schulen, Grundsatzklärungen, Handbüchern und Zeitschriften belegt, die von prominenten Kriminologen um 1900 gegründet wurden. Die moderne Schule des Strafrechts von Franz von List (1851-1919) beispielsweise signalisierte nicht nur eine Abkehr von festen gesetzlichen Strafen hin zu einer empirisch basierten Individualisierung der Strafe, sondern auch die Notwendigkeit, die Wissenschaft auf alle Teile des Strafrechtsprozesses anzuwenden, einschließlich der Ermittlungen und der Strafverfolgung.

Die verfahrensrechtlichen Änderungen, die die deutsche Rechtsprechung nach 1871 veränderten, fielen mit der psychologischen Forschung über Wahrnehmung und Suggestion zusammen, die den Wert von Zeugenaussagen für die Feststellung des Sachverhalts weiter untergrub. Empirische Forschungen in den 1880er und 1890er Jahren zeigten nicht nur, dass das seit langem bestehende Misstrauen gegenüber Kinderaussagen begründet war, sondern auch, dass selbst Zeugen, die im inquisitorischen System als zuverlässig galten, Fehlwahrnehmungen, Suggestionen und Erinnerungsfälschungen unterlagen [5]. Die Krise im Zusammenhang mit der Zuverlässigkeit von Zeugen hat Juristen dazu veranlasst, sich für die forensische Psychologie einzusetzen, um die Ursachen von Zeugenfehlern zu erklären, und für wissenschaftliche Hilfsmittel, einschließlich geeigneter Sachverständiger, die es ihnen ermöglichen, Fakten anhand der physischen Spuren von Verbrechen zu ermitteln [7]. Die Forderung der Anwälte nach einem forensischen System, das sie auf dieses neue Umfeld vorbereiten könnte, in dem die Glaubwürdigkeit aller Zeugenaussagen in Frage gestellt wird und fast alle Beweismittel zulässig sind, signalisierte den Übergang zu einer neuen forensischen Kultur, die auf empirischer Wissenschaft und nicht auf juristischen Dogmen beruht.

Führende Befürworter der Kriminalistik im deutschsprachigen Raum, die zumeist juristisch ausgebildet waren, vertraten die Auffassung, dass die Umsetzung dieser neuen Kultur von Juristen geleitet werden sollte. Während einige prominente Rechtsmediziner wie Richard Kockel (1865-1934) die Auffassung vertraten, dass rechtsmedizinische Institute zu Zentren sowohl für forensische Dienste als auch für die Ausbildung werden könnten, und davor warnten, dass diese Aufgaben nicht in die Hände von Juristen oder Polizisten fallen dürften, waren die Gründe für die Führung der Transformation der forensischen Kultur in Deutschland durch Richter zwingend [7]. Die Position der Richter, die sich von der aller anderen in der Strafjustiz Tätigen, einschließlich der Rechtsmediziner und der polizeilichen Ermittler, unterschied, erforderte ihre Einbeziehung in und ihren Überblick über den gesamten Strafjustizprozess [4].

Der Wunsch der deutschen Kriminalisten, die im späten 19. Jahrhundert entstandene neue Spurenkultur durch eine kriminalistische Ausbildung der Strafrechtler an alle Praktiker der Strafjustiz weiterzugeben, wurde bis zum Ende der Kaiserzeit nicht vollständig realisiert. Konkrete Zeichen des kulturellen Wandels, wie die Reform des juristischen Curriculums und die Errichtung von Instituten, fehlten, aber die Polemiken, Petitionen, Texte und Kurzurse, die eine moderne Wissenschaftlichkeit förderten.

References:

1. Біленчук П.Д. Мрії, ідеї і доктрини Ганса Гросса. III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. у-нт. ім. Ю.Федьковича, 2023. С. 16-20
2. Friedrich Herber, Gerichtsmedizin unterm Hakenkreuz (Leipzig: Militzke, 2002), pp. 24– 27.
3. H. Gross, Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik 1-2, Leuscher u. Lebensky's Buchhandlung, Graz, 1893.
4. Hans Gross, 'Kriminalistische Institute', Deutsche Juristen Zeitung 16 (1911), pp. 320– 321
5. Heather Wolram, Forensic Psychology in Germany: Witnessing Crime 1880– 1939 (Cham: Palgrave Macmillan, 2018), pp. 21– 50.
6. J. M. A. Adam & J. C. Adam, Criminal Investigation. A Practical Textbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers. (Adapted from the System Der Kriminalistik of Dr. Hans Gross. Professor of

Criminology in the University of Prague.), Sweet and Maxwell, London, The Carxwell Company, Toronto, The Law Book Company of Australia, Sydney, Melbourne, Brisbane, 1950.

7. Milos Vec, Die Spur des Täters: Methoden der Identifikation in der Kriminalistik (Baden- Baden: Nomos, 2002), p. 12

Бубнова А.С.

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: Амеліна Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального судочинства

та аналітичної діяльності

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У ситуації воєнного стану, коли країна стикається з серйозними викликами, забезпечення ефективного розслідування правопорушень є ключовим елементом підтримання правопорядку та стабільності в державі. У таких умовах особливо важливим стає проведення допитів у рамках розслідування господарських правопорушень, оскільки воєнний стан вносить суттєві корективи в організацію та проведення слідчих дій. Зокрема, правова регламентація цих дій є критично важливою для захисту прав громадян, які беруть участь у розслідуванні кримінальних справ. Підкреслюючи важливість допиту як частини розслідування, слід зазначити, що він є необхідним інструментом для виявлення правопорушень, забезпечення справедливості та захисту прав учасників кримінального процесу.

К. Ю. Чугуєнко та О. І. Агаркова справедливо вказують, що «в умовах воєнного стану, коли є загроза національній безпеці та життю громадян, потрібно забезпечити ефективне досудове розслідування кримінальних проваджень» [1, с. 162]. Водночас, після ухвалення Закону України від 14.04.2022 р. №2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» була затверджена нова назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [2], а також доповнено ст. 615 КПК України. Проведення допитів в умовах воєнного стану має здійснюватися відповідно до законодавчих вимог і з урахуванням особливостей, зумовлених війною [1, с. 162].

Згідно з думкою Д. Авзалової та В. Вичавки, «ефективність проведення слідчих (розшукових) дій прямо впливає на якість попереднього розслідування і, відповідно, на ефективність здійснення правосуддя» [3, с. 142]. Допит, як різновид слідчої (розшукової) дії, має на меті отримання важливих відомостей про обставини кримінального провадження, що є суттєвими для справи. Це також дозволяє забезпечити отримання неупереджених та повних показань від осіб, які були викликані на допит у встановленому законодавством порядку [4, с. 254].

Загальні принципи проведення допиту визначені ст. 224 КПК України, де зазначені процесуальні аспекти, зокрема місце, час, права допитуваної особи та засоби фіксації допиту. Для малолітніх та неповнолітніх осіб існують додаткові вимоги, що регулюються ст. 226 КПК України [5]. Окрім того, Н. С. Харковенко та В. К. Волошина виокремлюють дві важливі особливості допиту в умовах воєнного стану: фіксація допиту та складання протоколу [6, с. 300].

К. Ю. Чугуєнко та О. І. Агаркова зазначають, що «у ситуаціях особливих правових режимів часто виникає необхідність швидко отримати показання від великої кількості свідків і потерпілих, а слідчих для таких масових допитів часто не вистачає. Практичним рішенням є те, щоб свідки та потерпілі самостійно записували свої показання» [1, с. 164]. Спрощена процедура допиту в умовах воєнного стану дозволяє зменшити кількість формальностей, пришвидшити процес та скоротити терміни розслідування.

Також, Т. О. Лоскутов підкреслює, що «умови воєнного стану вимагають врегулювання допиту таким чином, щоб у виняткових випадках суд міг відступити від принципу безпосередності отримання показань, за умови дотримання необхідних процесуальних гарантій» [7, с. 319].

Отже, проведення допиту в умовах воєнного стану є доцільним і необхідним, оскільки ситуація війни може створювати перешкоди для дотримання всіх процесуальних вимог. У цих умовах необхідно адаптувати процедури допиту для забезпечення прав громадян і ефективної роботи правоохоронних органів.

Література:

1. Чугуєнко К.Ю., Агаркова О.І. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*. Кропивницький. 2023. С. 162-164.
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. №2201-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення 06.12.2024 р.)
3. Авзалова Д. Вичавка В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Grail of Science*, (31). 2023. С. 136–143.
4. Авраменко О. В., Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В. та ін. Слідчі (розшукові) дії. *Навчальний посібник*. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 21.11.2024 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 06.12.2024 р.)
6. Харковенко Н.С., Волошина В.К. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. Київ. 2023. С. 299-301.
7. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 71. С. 315-320.

Доголич І.В.,

*студентка 5 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Жаровська Г.П.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

КОРУПЦІЯ ТА НАЛЕЖНЕ ВРЯДУВАННЯ

Визнання необхідності належного урядування почало поступово з'являтися в глобальному масштабі лише з 1990-х років. Існують різні тлумачення належного урядування, але в загальному розумінні цей термін асоціюється з політичними, економічними та соціальними цілями, досягнення яких вважається необхідним для розвитку.

У 1996 році Міжнародний валютний фонд (МВФ) проголосив, що «заохочення належного урядування у всіх його аспектах, включно з забезпеченням верховенства права, покращенням ефективності та підзвітності публічного сектору та подоланням корупції, є основоположними елементами системи, в якій можливе економічне процвітання».

У червні 1996 року на II Конференції ХАБІТАТ, що проводилася в Стамбулі, було визначено, що «належне місцеве врядування – це сукупність безпосередніх суспільних відносин громадян, публічного та приватного секторів».

Своє закріплення у вигляді концепції належного врядування отримало після ухвалення в 1997 р. Програми розвитку ООН «Врядування для сталого розвитку людства», яка визначила врядування як «здійснення економічної, політичної й адміністративної влади з метою управління життям країни на всіх рівнях» [1, с. 104].

Окрім цього, в 2002 р. Програмою розвитку ООН було підготовлено «Звіт про розвиток людства», котрий визначив, що з погляду розвитку людства поняття «належне врядування» та «демократичне врядування» є синонімічними й означають повагу до

прав та основних свобод людини; визнання того, що громадяни можуть ухвалювати обов'язкові для врахування рішення; визнання існування приватної та публічної сфер життя й ухвалення рішень; врахування в сучасній політиці потреб майбутніх поколінь; визнання метою економічної та соціальної політики подолання бідності й врахування людського вибору [2].

Складність запровадження в Україні концепції належного урядування зумовлюється, окрім специфіки історичного розвитку українського суспільства, низкою об'єктивних факторів, які перешкоджають цьому процесу, наприклад: високий рівень корупції, недостатній рівень розвитку громадянського суспільства, спротив бізнес-еліт.

35 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, далі — CPI) за 2024 р., і тепер наша країна посідає 105 місце поміж 180 країн. Індекс сприйняття корупції оцінює сприйняття корупції лише в державному секторі. За дослідженнями, проведеними Transparency International Ukraine наприкінці 2023 р., корупційні ризики зараз турбують 88 % українців. Якраз найбільшою небезпекою у відновленні України населення бачить корупцію, причому одразу за двома параметрами: відсутність контролю та, як наслідок, розкрадання коштів (79 %) і повернення корупційних схем (75 %). Після відчутного приросту на три бали у 2023 році вже у 2024-му Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі. Основними ж драйверами змін залишаються реформи, спрямовані на євроінтеграцію і виконання міжнародних зобов'язань.

Утім, цьогорічні результати сигналізують про формальний підхід до виконання багатьох реформ або ж свідоме пробуксовування в їх реалізації. Тож втрата балів у 2024 році вказує на те, що орієнтації суто на програмне виконання взятих Україною зобов'язань недостатньо, а реалізація розпочатих реформ відбувається не так якісно, як планувалося [3].

Корупція є явищем, яке безпосередньо пов'язується зі здійсненням владної діяльності уповноважених суб'єктів. Ідеально модель належної владної діяльності доволі легко вкладається в поняття належного урядування та реалізації основних принципів належного урядування.

Можна сказати, що належне урядування є важко досяжним «ідеалом» публічного врядування. Як правило, учасниками цього процесу є люди, які керуючись власними переконаннями, привносять свої ідеї, досвід та уподобання в процес творення політики.

Вдосконалення урядування вимагає зміцнення як участі громадян, так і державних інститутів, а це включає комплексну, довготермінову стратегію, яка спирається на двосторонню співпрацю між владою і громадянами. Якщо влада є підзвітною та прозорою, діє на основі доброчесності та верховенства права, така влада може підвищити рівень довіри суспільства, ефективність та прозорість. Зі свого боку, це може сприяти створенню умов для утвердження активної, «широкої» демократії, в якій громадяни беруть активну участь.

Крім того, дискусії з приводу значення «належного урядування», а також його зв'язку з якістю демократії, компетентною політикою та протидією корупції, мають постійний характер і повинні роз'яснюватися в контексті як нових видів технократичних знань, так і вимог щодо процедур розроблення політики більш інклюзивного й дорадчого характеру, включно з зусиллями з протидії корупції [4].

Таким чином, можна дійти висновку, що концепції корупції та належного урядування мають двосторонній причинно-наслідковий взаємозв'язок між собою. Відсутність принципів та структур належного урядування дає корупції більше шансів для розвитку та масштабування. А корупція, зі свого боку, здатна перешкодити появі або реалізації принципів та структур належного урядування для розвитку правової держави. Так, порушення принципів прозорості, підзвітності та верховенства права в найтісніший спосіб пов'язані з корупцією. Зрештою, корупція та неналежне урядування – це виклики у сфері безпеки, які підривають демократію, верховенство права та економічний розвиток.

Література:

1. Governance for Sustainable Human Development, An Integrated Paper On The Highlights Of Four Regional Consultation Workshops on Governance for Sustainable Human Development. United Nations Development Programme. 1997. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3831662>

2. Human development report 2002 Deepening Democracy in a Fragmented World. UNDP (United Nations Development Programme). 2002. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-developmentreport-2002>

3. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

4. Модуль 2. Корупція і належне урядування. Серія модулів УНЗ ООН з протидії корупції. URL: https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/ukrainian/UA_Anti-Corruption_Module_2_Corruption_and_Good_Governance.pdf

Кошкодан А.В.

*студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Дякур М.Д.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку вторгнення російської федерації на територію України кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби набули важливого значення. Одним із найактуальніших питань стало мародерство, що становить загрозу правопорядку та безпеці громадян. В умовах збройного конфлікту Україна активно вдосконалює правові механізми протидії цьому кримінальному правопорушенню шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) та посиленням санкцій. Важливим напрямом розвитку правозастосовної практики для протидії мародерству є чітке розмежування мародерства від інших кримінальних правопорушень, зокрема, військових кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, кримінальних правопорушень проти власності та незаконного використання трофейного майна.

Мародерство, як військове кримінальне правопорушення, має чітке нормативно-правове закріплення в міжнародному гуманітарному праві. Його заборона закріплена у Гаазькій конвенції 1907 року та Женевській конвенції 1949 року, що є основою міжнародних правил ведення збройних конфліктів. Відповідно до статті 47 IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року - мародерство офіційно забороняється [4].

Женевські конвенції розширили положення Гаазького права, забороняючи мародерство в будь-яких його проявах, включаючи дії

щодо військовополонених, цивільного населення та поранених. Згідно зі статтею 33 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року - пограбування забороняються [2]. З цього випливає, що будь-яке привласнення майна поранених чи загиблих є грубим порушенням гуманітарного права та має розглядатися як злочинне, суспільно небезпечне, протиправне й каране діяння.

У національному законодавстві мародерство передбачено статтею 432 КК України та являє собою викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [5]. Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Ольга Булейко у своїй доповіді на Всеукраїнському семінарі акцентувала увагу на ключових елементах даного правопорушення та зауважила, що проблема мародерства стала актуальною для України з квітня 2014 року. Зокрема, вона зазначає, що обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є місце його вчинення – поле бою, тобто територія, на якій ведуться або велися бойові дії, зокрема морський, сухопутний чи повітряний простір. Під речами в контексті складу цього кримінального правопорушення слід розуміти особисте майно вбитого або пораненого, які мають побутове, матеріальне чи символічне значення. До мародерства не належить викрадення предметів військового значення. Серед таких речей зброя та боєприпаси, військова документація та трофейне майна вилучення якого регулюється відповідно до законів та звичаїв ведення війни. Суб'єктом злочину є виключно військовослужбовець [1]. Таким чином, чітке та правильне розмежування мародерства від інших кримінальних правопорушень є важливим завданням правозастосовної практики, оскільки правильна кваліфікація безпосередньо впливає на визначення ступеня відповідальності особи та забезпечує законність, обґрунтованість, вмотивованість та справедливість судових рішень.

У зв'язку із запровадженням воєнного стану та загостренням криміногенної ситуації в Україні було посилено відповідальність за низку кримінальних правопорушень. Особливу увагу приділено посиленню кримінальної відповідальності за мародерство. Відповідні зміни були внесені Законом України № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», яким було посилено та доповнено положення про

кримінальну відповідальність. Раніше санкція статті 432 КК України «Мародерство» передбачала мінімальне покарання від трьох років позбавлення волі, однак змінами було встановлено більш жорстке покарання – від п'яти до десяти років позбавлення волі [3]. Внесення змін до КК України сприяє загальному запобіганню мародерству та підвищенню ефективності кримінально-правових заходів реагування на його прояви.

Мародерство є одним із найбільш складних правопорушень з точки зору розслідування. У зв'язку з воєнним станом та особливостями ведення бойових дій, процес фіксації, доказування та винесення судових рішень має низку проблем. Перш за все необхідно зауважити відсутність можливості оперативного документування військових кримінальних правопорушень через активне ведення бойових дій. По-друге, органи досудового розслідування мають фізичне обмеження доступу до місця правопорушення через загрозу мінування території та непередбачувані обстріли зі сторони ворога. По-третє, через зазначені обставини можлива втрата або знищення доказової бази та відсутність свідків. У зв'язку з цим важливу роль відіграє застосування цифрових технологій, зокрема відеофіксація та аналіз соціальних мереж і груп для встановлення фактів мародерства.

З огляду на це, подальші заходи протидії мародерству в умовах воєнного стану мають бути спрямовані на зміцнення інституційного контролю. Розширення можливостей фіксації військових кримінальних правопорушень та активне співробітництво з міжнародними організаціями дозволить покращити документування фактів мародерства, навіть якщо вони були вчинені у зонах ведення активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Це не лише підвищить ефективність боротьби з мародерством, а й сприятиме формуванню правової держави навіть в умовах воєнного стану.

Література:

1. Булейко Ольга. Не всі злочини проти власності, що вчиняються під час воєнного стану є мародерством. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1289628/>

2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>

4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222?utm_source=chatgpt.com#Text

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Луцик Я.М.,

*Студентка 4 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Попович М.В.

*PhD, асистент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

АНАЛІЗ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЕКОЦИДУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Забезпечення та захист екологічної безпеки, як складової частини національної безпеки України, залишається актуальним питанням сьогодення. Значне порушення екологічної безпеки зустрічається не тільки на національному, а й на міжнародному рівнях. Обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і дотримуватись екологічної рівноваги на території України встановлено у статті 16 Конституції України [1, ст.16].

Кримінальним кодексом України екоцид трактується як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Національне законодавство розглядає екоцид як кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, та передбачає кримінальну відповідальність за вчинення вказаного злочину у статті 441 Кримінального кодексу України [2].

Незважаючи на актуальність даного питання, практичне застосування кримінально-правової норми, передбаченої ст. 441 Кримінального кодексу України, залишається проблематичним. Згідно із статистикою Офісу Генерального прокурора України за 2022 рік зареєстровано 16 випадків екоциду, з них 1 випадок не підтвердився кримінальне провадження закрито, за 2023 рік – 7 випадків, за період із січня по вересень 2024 року – 1 випадок було зареєстровано. Проте на момент отримання даної інформації, жодне кримінальне провадження не було скеровано до суду. Натомість відповідно до річного звіту судів першої інстанції про розгляд

матеріалів кримінального провадження за 2023 рік все ж 1 кримінальне провадження за статтею 441 Кримінального кодексу України перебувало на розгляді, проте до кінця 2023 року так і не було розглянуте [3, с.126]. Складність практичного застосування ст. 441 Кримінального кодексу України зумовлене недоліками формулювання законодавцем об'єктивних і суб'єктивних ознак складу екоциду як кримінального правопорушення.

Серед ознак об'єктивної сторони складу екоциду як кримінального правопорушення виділяють об'єкт, предмет, а також особливу конструкцію складу екоциду, відповідно до вимог якої обов'язковими ознаками об'єктивної сторони виступають діяння та наслідок у вигляді екологічної катастрофи або реальна загроза настання такого наслідку [3].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину екоциду є суб'єкт. Суб'єкт екоциду є загальним, тобто фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно може наставати кримінальна відповідальність, а саме 16 років [2]. Визначивши загального суб'єкта законодавець полегшує практичне застосування вказаної норми. Проте такі науковці як В.М. Кудрявцева, С.С. Яценко зазначають про необхідність визначення спеціального суб'єкта екоциду, який має відповідну освіту та професійну кваліфікацію для здійснення діяльності, пов'язаної із ризиком настання екологічної катастрофи [4].

Ще однією обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 441 Кримінального кодексу України, є вина. Кримінальний кодекс України тлумачить поняття вини як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним кодексом України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [2].

Питання щодо чітко визначеної форми вини, з якою вчиняється екоцид залишається актуальним. Складність практичного застосування даної норми через призму суб'єктивних ознак полягає у доведенні спрямованості умислу як до вчиненого діяння, так і до настання наслідків у вигляді реальної загрози екологічної катастрофи. За загальним правилом науковці-правники відстоюють позицію, відповідно до якої екоцид може вчинятись виключно із умислом як формою вини. Такий умисел може бути прямим, тобто особа

усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання, або ж непрямым, за умов якого особа хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [2, ст.24].

Існує позиція, згідно із якою науковці-правники припускають можливість вчинення екоциду із необережності, зокрема у формі злочинної недбалості та злочинної самовпевненості. Прикладом екоциду із необережною формою вини такі науковці зображують аварію на Чорнобильській АЕС 1986р року, причиною якої, за даними Міжнародної консультативної групи з ядерної безпеки, стала службова недбалість відповідальних осіб щодо додержання правил роботи реактора [4]. Варто зазначити, що умисел як форму вини можна розглядати як ознаку, що відмежовує екоцид від кримінальних правопорушень проти довкілля, які, в свою чергу, можуть вчинятись із необережною формою вини. Закріплення умислу як форми вини, із якою вчиняється екоцид, а також виключення можливості здійснення екоциду з необережності, сприятиме відмежуванню екоциду від інших правопорушень та дозволить покращити рівень практичного застосування відповідної норми.

В контексті екоциду, що вчиняється Російською Федерацією під час збройної агресії проти України, формою вини є виключно умисел як щодо вчиненого діяння, так і щодо наслідків. Прикладами є підрив Каховської ГЕС, знищення найбільшого степового заповідника Європи «Асканія-Нова», обстріли лісових масивів, забруднення повітря та водойм. Згідно із даними фахівців Київської школи економіки у співпраці з Офісом Президента України, Мінекономіки та Мінінфраструктури сума прямих збитків, спричинених підривом Каховської ГЕС, складає щонайменше 2 млрд доларів США. Злочин завдав шкоди трьом природоохоронним паркам: «Нижньодніпровський», «Кам'янська Січ», «Білобережжя Святослава», що мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення, а також Чорноморському біосферному заповіднику, який перебуває під охороною ЮНЕСКО [6]. Таким чином, ґрунтуючись на проведеному аналізі науковці стверджують про умисел, як форму вини, та, як наслідок умисного діяння, екологічну катастрофу.

Необхідно зазначити, що мотив та мета вчинення екоциду є факультативними ознаками, тобто такими, що не впливають на кваліфікацію за ст. 441 Кримінального кодексу України.

Таким чином, аналіз суб'єктивних ознак складу екоциду дає можливість стверджувати про чітко окресленого загального суб'єкта вчинення екоциду, а також вину у формі умислу. Складність практичного застосування даної норми через призму суб'єктивних ознак полягає у доведенні спрямованості умислу як до вчиненого діяння, так і до настання наслідків у вигляді реальної загрози екологічної катастрофи. Даний аспект потребує вдосконалення на етапі проведення досудового розслідування та судового розгляду. Проте наведені суб'єктивні ознаки складу злочину екоциду дають можливість відмежувати екоцид від кримінальних правопорушень проти довкілля.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України 1996. № 30. ст. 16
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.12.2024).
3. Луцик Я. М. АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДУ ЕКОЦИДУ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ. "Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку" : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Полтава, 5 груд. 2024 р. 2024. С. 126-128.
4. Нікріцухін А.О. Суб'єкт злочину «екоцид» (стаття 441 КК України) // Матеріали III Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14-15 травня 2020 р. / Нікріцухін А.О. – Тернопіль: Вектор, 2020. – С.341-344.
5. Пчеліна, О. В. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану / Оксана Василівна Пчеліна, Віталій Борисович Пчелін // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків: ХНУВС, 2023. – С. 187-189.
6. Статистичні дані проекту «Росія заплатить». KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки), Офіс Президента

України, Міністерство економіки України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pidriv-kahovskoyi-ges-zavdav-ukrayini-shhonaymenshe-2-mlrd-pryamih-zbitkiv-pershi-obrahunki-kse-institute/>

7. Шамсутдінов О. В. ЕКОЦИД: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ [Електронний ресурс] / О. В. Шамсутдінов – Режим доступу до ресурсу: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/386/10645/22195-1?inline=1>.

Маліцька Н.А.,
*студентка 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Боднарук О. М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (СТ. 442-1)

24 жовтня 2024 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього [1], внаслідок чого КК України було доповнено ст. 442-1 «Злочини проти людяності» [2]. До цього часу злочини щодо цивільного населення підлягали кваліфікації за ст. 438 КК України (до вказаних змін – «Порушення законів та звичаїв війни», тепер – «Воєнні злочини»), а за наявності підстав – за ст. 442 «Геноцид». Нова стаття віддзеркалює ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [3]. Окрім того, певних змін зазнали самі ст.ст. 437, 438 і 442 КК України, а також у контексті цих статей і декілька норм Загальної частини КК України: з'явилася ст. 31 («Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників») та доповнено ст.ст. 8, 49, 68, 69, 80, 96-3, 96-9. Але наразі приділимо увагу окремим аспектам саме ст. 442-1 КК України.

Тома М. Г. виокремлює такі загальні ознаки злочинів проти людяності: «а) спрямованість проти будь-якого цивільного населення; б) широкомасштабний або систематичний характер нападів; в) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту» [4, с. 4].

Склад злочину ст. 442-1 «Злочини проти людяності» полягає у тому, що в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення умисно вчиняються такі діяння:

- 1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;
- 2) депортація населення, тобто примусове і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;
- 3) насильницьке переміщення населення, тобто примусове і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;
- 4) зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства;
- 5) оборнення в рабство або торгівля людьми;
- 6) насильницьке зникнення;
- 7) незаконне позбавлення волі;
- 8) катування;
- 9) інші умисні нелюдські діяння подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю;
- 10) апартеїд, винищення, вбивства» [2].

Андрушко А. В. зазначає, що для розуміння змісту «злочинів проти людяності», елемент «людяності» має основоположне значення. Оскільки цей факт, підкреслює спрямованість посягань, тобто у певному сенсі позбавлення жертв всього суцього, людської природи, гідності та свободи [5]. Про що, безпосередньо, свідчать масовані ракетні обстріли цивільних осіб, житлових кварталів, артилерійські обстріли, застосування міжконтинентальної балістики великої дальності, насильницьке переміщення осіб, зокрема дітей, зґвалтування та катування, незаконне позбавлення волі.

У контексті систематичності злочинів проти людяності, як кількісної ознаки, варто розуміти повторність та послідовність однакових дій, більше трьох разів, зокрема й організований характер діянь. Широкомасштабність є географічним критерієм, тобто охоплює значний розмах на певні території, регіони чи країни.

Слід виділити достатньо нове поняття для українського кримінального законодавства – «злочин апартеїду». Вперше, термін «апартеїд» було згадано у 1944 році лідером очищеної Націоналістичної партії Д. Ф. Маланом, який очолював уряд після перемоги на виборах, а згодом було розглянуто на порядку денному Генеральної Асамблеї ООН у 1946 році [6]. У 1973 році останньою була ухвалена відповідна конвенція – «Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього» [7], у якій засуджується расова дискримінація, й апартеїд, як такий, визнається злочином проти людяності та миру.

У статті 1 цієї Конвенції зазначено, що «апартеїд – злочин проти людства та нелюдські акти, які є наслідком політики й практики апартеїду та схожої з ним політики й практики расової сегрегації і дискримінації, є злочинами, що порушують принципи міжнародного права, зокрема цілі та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй» [7].

Слушною є думка К. А. Важної, яка зазначає, що апартеїд є міжнародним злочином, заборона якого витікає з імперативних норм міжнародного права. Акти апартеїду становлять собою антилюдські діяння, які здійснюються у контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою расовою групою чи групами, здійснювані з метою збереження такого режиму. Неодмінною ознакою злочину апартеїду є умисел. З огляду на сутність та особливості міжнародного злочину апартеїду, а також аналіз практики вчинення вказаного злочину, можна стверджувати, що реалізація апартеїду не можлива без залучення практично усього державного механізму [8, с. 265].

У рамках ратифікації Римського статуту МКС, необхідно згадати про Женевські конвенції про захист жертв війни від 1949 року [9] та двох додаткових протоколів від 1977 року [10; 11], учасницями яких є Україна. Зокрема, наша держава є договірною учасницею двох міжнародних конвенцій: «Конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та

воєнних злочинів» від 1968 року [12], а також «Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» від 1974 року [13].

Тома М. Г. та Боднарук О. М. підкреслюють те, що країни повинні переслідувати в судовому порядку осіб, визнаних винними у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, або ж передати їх державам, які готові здійснити таке переслідування. На воєнні злочини (як і на інші види міжнародних злочинів), відповідно до Женевських конвенцій, поширюється принцип універсальної юрисдикції, його значення полягає у тому, що будь-яка держава може притягнути осіб, винних в скоєнні воєнних злочинів до кримінальної відповідальності, незважаючи на місце їх вчинення та громадянство суб'єкта злочину чи його жертв [14, с.184].

Протягом століть росія прагнула знищити все українське, про що свідчать масований терор, голодомори, заборона української мови, літератури та культури. На жаль, історія повторюється... Ще з 1991 року, коли Україна здобула незалежність та стала на шлях європейського демократичного суспільства, то вже тоді не вписалась у політметодичку керівництва рф. Можемо стверджувати, що усі злочини росії мають суто спрямований характер, здійснюються усвідомлено та систематично щодо цивільного населення.

Ратифікація Римського статуту, участь у надважливих для української спільноти конвенціях щодо злочинів проти цивільного населення, додає віри та надії у те, що міжнародна спільнота буде не тільки висловлювати «глибоке занепокоєння» актуальними проблемами в Україні, а й допоможе притягнути винних до кримінальної відповідальності. На жаль, ми не зможемо повернути життя цивільних осіб, дітей, військових, але ми повинні боротися та вшановувати пам'ять про тих, хто поклав своє життя за незалежність та суверенність нашої держави. Надзвичайно важливо зробити усе можливе, щоб кожен винний був покараний за свої злочини, зокрема щодо цивільного населення, аби нікому не вдалося уникнути відповідальності за те, що вчинялось, вчиняється чи вчинятиметься як щодо кожного українця та українки зокрема, так і України загалом.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 24.10.2024 р. № 4012-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 97. Ст. 6192.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 04.12.2024).

4. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Випуск 81. 2024. С. 341-345. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.53> (дата звернення: 04.12.2024).

5. Андрушко А. В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15-18. (дата звернення: 05.12.2024).

6. Головченко В. І. Апартеїд // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Апартеїд> (дата звернення: 05.12.2024).

7. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 15.11.1973. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/281/40/pdf/nr028140.pdf> (дата звернення: 05.12.2024).

8. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави: можливість реалізації в сучасному міжнародному праві: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 292 с. (дата звернення: 05.12.2024).

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.12.2024).

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.12.2024).

11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 05.12.2024).

12. Конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» від 26.11.1968. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/243/51/pdf/nr024351.pdf> (дата звернення: 05.12.2024).

13. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25.01.1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (дата звернення: 05.12.2024).

14. Тома М. Г., Боднарук О. М. Загальна характеристика воєнних злочинів. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці : Чернівець. нац. у-нт ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 182-186. (дата звернення: 05.12.2024).

Оксентій В.Л.,
*студентка 3 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Шевчук Андрій Васильович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА МОЛДОВИ

Процес становлення України як демократичної правової держави тісно пов'язаний із забезпеченням законності й правопорядку в такій важливій сфері державних інтересів, як оподаткування підакцизних товарів та їх обіг. Галузь виробництва та обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших товарів в Україні за своєю прибутковістю для державного бюджету посідає одне з чільних місць.[1, с.30]

Включення до Кримінального кодексу України статті 204, а тепер і 201-4, аналогів яких попередній КК не знав, пояснюється прагненням законодавця відреагувати на багатоманітні негативні наслідки, спричинювані незаконним обігом фальшивих предметів, які імітують підакцизні товари.

Варто відмітити, що окреслена проблематика є поширеною не лише в Україні, а й у всій Європі, зокрема і в Молдові. У зв'язку з цим нами буде проведено порівняльний аналіз предмета норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконний обіг підакцизних товарів за КК Республіки Молдова та України. Такого роду порівняльно-правовий аналіз підакцизних товарів, як предмету кримінальних правопорушень, має велике практичне значення для обох країн, дозволяє глибше дослідити дане питання, звернувши увагу на переваги та недоліки кожного законодавства, особливо в контексті майбутньої євроінтеграції. Окрім того, це дозволяє також виявити різного роду особливості кримінально-правової охорони тих

чи інших суспільних відносин і намітити подальші шляхи розвитку вітчизняного кримінального законодавства. [2, с.218]

Зважаючи на бланкетність статей 201-4 та 204 Кримінального кодексу України отримання вичерпного переліку підакцизних товарів, незаконний обіг чи контрабанда яких є кримінально караними, можливе лише у нормах галузевого нормативно-правового акту – Податкового кодексу України. У частині 215.1 статті 215 ПК України закріплений такий перелік товарів, що належать до підакцизних: – спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; рідини, що використовуються в електронних сигаретах; пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом; автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів. [3] Тобто, незаконний обіг цих предметів передбачає кримінальну відповідальність відповідно до статей 201-4 та 204 Кримінального кодексу України.

Дослідивши статті 248-1 та 250 Кримінального кодексу Республіки Молдова, які встановлюють кримінальну відповідальність за незаконний обіг та контрабанду підакцизних товарів у Республіці Молдова, можна зробити висновок, що ці статті також є бланкетними і для того, щоб з'ясувати, які предмети входять до тих, що називаються “підакцизними”, необхідно звернутися до іншого нормативно-правового акту, а саме – Податкового кодексу Молдови. У статті 119 цього закону міститься перелік товарів, що відносяться до підакцизних, а саме: етиловий спирт та алкогольні напої; тютюн; нафта та її похідні; ікра та замінники ікри; парфумерія та туалетна вода; хутряний одяг; транспортні засоби відповідно до товарної позиції 8703. Окремо у цій статті виділений перероблений тютюн, що представляє: а) цигарки без фільтрів і з фільтрами; б) сигари і сигарили; в) тютюн для куріння та іншого використання; г) інші вироби з тютюну та його замінники.[4]

Проаналізувавши перелік вищевикладених підакцизних товарів в Україні та Молдові, на думку автора, варто звернути увагу на те, що незаконний обіг певних предметів є кримінально караним в обох країнах, але є й певні відмінності.

Якщо говорити про алкогольні напої, як предмет досліджуваних злочинів – це продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2204, 2205, 2206, 2208 згідно з УКТ. Предметом також можуть бути алкогольні напої, виготовлені на основі етилового спирту шляхом його розбавлення водою. [5, с.270]

Натомість предметом статей 248-1 та 250 КК Молдови є товари, які розливаються в упаковку для кінцевого споживання, такі як горілка, лікери та інші алкогольні напої, вермути та інші вина зі свіжого винограду, ферментовані напої товарної позиції 2205 та 220600, що продаються, перевозяться або зберігаються на території Республіки Молдова або ввозяться для реалізації на її території.

Відповідно до законодавства Республіки Молдова, не потребують обов'язкового маркування маркою підакцизного податку: а) ігристі вина, вина у пляшках, які використовуються як сувеніри до 0,25 л, 1,5 л, 3 літри і 6 літрів; б) алкогольні напої, що містять до 7% етилового спирту; в) пиво; в) етиловий спирт (тарифні пункти 2207 і 2208), що використовується в медичних цілях. [4]

З наведеної вище інформації, можна стверджувати, що алкогольні напої, які підлягають обов'язковому маркуванню в Україні та Молдові відрізняються, зокрема: у Молдові пиво, ігристі вина, алкогольні напої, що містить до 7% етилового спирту не є підакцизними товарами, тоді як в Україні вони такими є і потребують обов'язкового маркування.

Також, одним з предметів, визначених КК України та Республіки Молдова, є тютюнові вироби – сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування. [5, с.270] Єдина відмінність полягає лише в тому, що Податковим кодексом Молдови виділений як окремий пункт перероблений тютюн.

Якщо повернутися до загального переліку підакцизних товарів, який міститься у статті 119 ПК Молдови, необхідно зазначити, що підакцизний податок є обов'язковим для таких товарів, які взагалі відсутні в українському законодавстві, зокрема - це: ікра та замітники ікри; парфумерія та туалетна вода; хутряний одяг. Відповідно, за незаконний обіг цих товарів, Кримінальним кодексом Республіки Молдови передбачена кримінальна відповідальність, а Кримінальним кодексом України – ні.

Окремо варто звернути увагу на ще один з вказаних вище підакцизних товарів – транспортні засоби. Відповідно до законодавства Республіки Молдова, класифікація транспортних засобів під товарною позицією 8703 «Легкові транспортні засоби та інші транспортні засоби, незаконний обіг яких передбачає кримінальну відповідальність, призначені насамперед для перевезення осіб (крім транспортних засобів пункту 8702), у тому числі вантажних фургонів і гоночних автомобілів», визначається певними ознаками, що вказують на те, що транспортні засоби в основному використовуються для перевезення людей, а не вантажів (пункт 8704) [6], у той же час в Податковому кодексі України цей предмет включає більше складових, а саме: автомобілі легкові, кузови до них, причеми та напівпричеми, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів. Таким чином, основна відмінність полягає в тому, що не є підакцизним товаром відповідно до Податкового кодексу Молдови транспортні засоби, що призначені для перевезення вантажів та більше 9 осіб, і, відповідно, незаконний обіг таких транспортних засобів не є кримінально караним.

Підсумовуючи усе вище проаналізоване, можна зробити висновок про те, що більша частина підакцизних товарів є однаковою в обох законодавствах, але є й певні відмінності. До прикладу, до числа підакцизних товарів в Республіці Молдова відносяться ікра та замітники ікри, парфумерія та туалетна вода, хутряний одяг, тоді як в Україні ці товари не відносяться до тих, до ціни яких включається акцизний збір. Натомість, класифікація транспортних засобів, які відносяться до підакцизних товарів за законодавством Республіки Молдова є більш вузькою, ніж та, що передбачена нормативними актами України.

Українське кримінальне законодавство має важливу перевагу в частині того, що законодавцями Республіки Молдова не вимагається маркування підакцизними марками пива, ігристих вин та алкогольних напоїв із вмістом спирту до 7% та не встановлюється кримінальна відповідальність, в Україні ж ці товари обов'язково підлягають маркуванню і незаконні дії щодо них є кримінально караними, що вказує на більш суворий контроль за обігом алкоголю в Україні.

Література:

1. Школярів В. Ф., Кожанова Т. В. Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання. Вісник Верховного суду України. 2015. № 11. С. 28–34.

2. Шевчук А.В., Боднарук О.М. Порівняльний аналіз кримінально-правової охорони моральності за законодавством України та Республіки Молдова / А.В. Шевчук, О.М. Боднарук // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. – Серія : Право. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2021. – Вип. 66. – С. 216-223.

3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

4. Податковий кодекс Республіки Молдова від 24.04.1997 року № 1163-XIII. Дата оновлення 08.02.2007.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. ISBN 978-966-458-427-9. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с. ISBN 978-966-458-426-2.

6. Про затвердження класифікації деяких видів транспортів : наказ Митної служби Республіки Молдова від 19.09.2011 року № 286. *Офіційний вісник Республіки Молдова* 2011. № 160-163

Олексюк Т.С.

*студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Тома М.Г.,
*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального права
юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Відповідно до положень статті 34 Кримінального Кодексу України (далі ККУ) рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення [1]. Відповідно до законодавчого визначення поняття рецидиву виділяємо відповідні йому ознаки:

- особа (або група осіб) вчиняє два чи більше самостійних і обов'язково умисних кримінальних правопорушень
- кожне з учинених кримінальних правопорушень є одиничним кримінальним правопорушенням різних видів (просте або складне)
- рецидив кримінальних правопорушень віддалений у часі - особа повинна мати не зняту або не погашену судимість за попереднє кримінальне правопорушення [2].

Доцільним на нашу думку є класифікація рецидиву кримінальних правопорушень, за характером кримінальних правопорушень, за кількістю судимостей та за ступнем суспільної небезпечності.

Отже, за характером вчинених кримінальних правопорушень рецидив поділяється на:

- а) загальний рецидив - коли особа вчиняє нове кримінальне правопорушення, не тотожне і не однорідне з попереднім;
- б) спеціальний рецидив - коли особа вчиняє нове умисне кримінальне правопорушення, тотожне або однорідне з попереднім.

За кількістю судимостей рецидив поділяють на:

а) простий - коли особа, що вчиняє нове кримінальне правопорушення, має одну судимість;

б) складний - коли особа, що вчиняє нове кримінальне правопорушення, має дві або більше судимостей.

За ступенем суспільної небезпечності рецидив поділяють на:

а) пенітенціарний - коли особа, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, вчиняє нове кримінальне правопорушення, за яке засуджується до позбавлення волі;

б) рецидив тяжких або особливо тяжких злочинів - коли особа має судимість за такі кримінальні правопорушення незалежно від послідовності їх вчинення [2].

З огляду на вище розгорнуту класифікацію, варто зазначити, що залежного від місця, способу, кількості судимостей, кожен із видів рецидиву кримінальних правопорушень відіграє визначальну роль у визначених видах та мірах покарання та підходу до виправлення правопорушника. Класифікація рецидиву дозволяє диференційовано підійти до призначення покарання, зважаючи на ступінь суспільної небезпечності особи, характер і кількість вчинених кримінальних правопорушень. Встановлення пенітенціарного чи складного рецидиву на сьогоднішній день призводить до посилення покарання, як обтяжуюча обставина, щоб забезпечити належний захист суспільства та запобігти подальшим кримінальним правопорушенням.

Рецидив кримінальних правопорушень є предметом дослідження у кримінології та психології, оскільки свідчить про повторне вчинення правопорушень особами, які раніше були засуджені та в свою чергу тягнуть питання вивчення особи, тобто які чинники впливають на вчинення зазначених діянь.

Рецидивіст – це особа, яка вчинила рецидивний злочин. Особистість злочинця-рецидивіста характеризують ознаки, що, в свою чергу, притаманні й звичайному злочинцю. Разом із тим характеристики особистості рецидивіста суттєво відрізняються від характеристик особистості «первинного» злочинця, тобто особи, яка вчинила злочин уперше. Ці особливості необхідно враховувати правоохоронним органам при розробці та здійсненні заходів, спрямованих на попередження та протидію рецидиву кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що психоемоційний стан рецидивіста проявляється при розгляді його морально-психологічних ознак.

В інтелектуальній сфері для рецидивіста характерним є відставання загальноосвітнього та культурного рівня, обмеженість суспільно-політичних знань, поглядів та інтересів, недостатній обсяг життєвого досвіду в соціально-корисній сфері діяльності. Разом із тим рецидивісти, як правило, володіють навиками та досвідом злочинної діяльності.

Важливого значення для оцінки особистості рецидивіста має аналіз рівня його світогляду. У рецидивістів констатується передусім слабкий розвиток або навіть повна відсутність позитивного ставлення до соціальних і моральних цінностей у суспільстві: поваги до оточуючих, себе, взаємовідношення в сім'ї тощо. Позитивні ціннісні орієнтації заміщуються окремим або цілим комплексом антисоціальних оцінок, поглядів і переконань: замість працелюбності утверджується потяг до безробіття, замість доброти виникає жорстокість, замість гуманності – безсердечність.

У відносинах рецидивістів з іншими громадянами характерним є прояв неповаги до людини. Жорстокість по відношенню до оточуючих поєднується в них із самолюбством, відсутністю критичності до самих себе за власні вчинки.

В емоційній і вольовій сферах особистості рецидивіста притаманні також деякі відмінні риси. Їм більшою мірою, ніж засудженим уперше властиві такі психологічні дефекти, як високе емоційне збудження, слабкий самоконтроль, антисоціальна спрямованість, здебільшого залежність поведінки від ситуації. Чимала доля рецидиву характеризується відсутністю або недостатнім розвитком можливості подолання труднощів, боротися за досягнення поставленої мети [3].

А щодо чинників, що впливають на рецидив, то їх можна умовно поділити на 3 групи: соціальні, психологічні, економічні.

Перша група - соціальні детермінанти пов'язані з відсутністю або обмеженні можливості для соціальної адаптації після відбуття покарання та середовище, в якому перебуває особа, яке може сприяти повторному злочину. Наприклад, звільнена особа відчуває відчуження від суспільства і не уявляє, як жити за межами колонії. Через відсутність підтримки з боку держави в реабілітації та не маючи змоги пристосуватися до нормального життя, простіше

вчинити нове кримінальне правопорушення, щоб повернутись до звичного життя.

На мій погляд найбільшу увагу потрібно звертати саме на психологічні аспекти вивчення особи, бо саме тут можна і віднайти причини, які впливають на вчинення злочинів. Провести аналіз особистості з дитинства, чи були дитячі травми, чи були проблеми в сім'ї та ін. Тобто, друга група - психологічні детермінанти, які пов'язані з схильністю до агресії та насильства, тобто особи за час перебування в пенітенціарній установі ізолюються від суспільства, що веде до криміногенних наслідків.

А вже третю групу складають економічні детермінанти пов'язані з тим, що особа через відсутність доходу може піддаватись незаконним діям, що і сприяє повторним злочинам.

Потрібно також звертати увагу і на те, що повторному вчиненню злочинів сприяють недоліки, пов'язані з системою контролю за поведінкою тих, хто відбув покарання, з боку органів внутрішніх справ, котрі здійснюють профілактичний і адміністративний нагляд. Не виключено, що велика завантаженість співробітників органів внутрішніх справ, особливо дільничних офіцерів поліції, роботою з небезпечним контингентом, деяке зниження престижу правоохоронних органів у суспільстві, відсутність належної допомоги з боку місцевих органів влади та інші недоліки впливають на якість і результативність профілактичного і адміністративного контролю та нагляду і ведуть до повторної злочинності [4].

З огляду на вищевикладеного, можна підвести підсумок того, що особлива небезпека рецидивної злочинності полягає в тому, що з кожним новим вчиненням кримінального правопорушення зростає рівень суспільної небезпеки злочинця, оскільки нові злочини можуть бути більш тяжкими за попередні, вчинені з більшою жорстокістю та з огляду на це злочинець набуває досвіду на своїх помилках, які він вчиняв, а також при виникненні умислу на вчинення нового кримінального правопорушення може більше часу відводити для підготовки, пошуку знарядь, засобів і не виключено, що така особа може підшукувати осіб для вчинення суспільно небезпечного діяння.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Конференції Державного університету «Житомирська політехніка».
URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/248.pdf>.
3. Рецидивна злочинність. Юридичний вісник України.
URL: <https://yvu.com.ua/retsydyvna-zlochynnist/>.
4. DSpace Repository :: Home.
URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/da91b293-3a6a-4c8e-8602-eefd93982750/content>.

Орловський А.О.,

*студент 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Ющик О.І.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ПРИНЦИП NON BIS IN IDEM У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

В основі Кримінального кодексу України закладено фундаментальні, загальновизнані світові стандарти, які зумовлюють вектори потенційного розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Тому дослідження теоретико-прикладних аспектів гармонізації міжнародного та національного кримінального законодавства України, питання правової регламентації, способів забезпечення практичної реалізації положень міжнародної кримінально-правової доктрини є вкрай важливими на сучасному етапі. Нормативною основою принципу *non bis in idem* є положення світових стандартів прав людини. Зокрема, у пункті 7 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплено: ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону [1]. Конвенція про захист прав і основних свобод людини також гарантує те, що особу не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження (ст. 4 Протоколу №7) [2]. Назвичайно повно досліджуваний принцип розкритий і у рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, у своїх рішеннях ЄСПЛ зазначає, що правова кваліфікація процедури згідно з національним правом не може бути єдиним значущим критерієм для застосування принципу «*non bis in idem*» відповідно до ст. 4 Протоколу № 7. У протилежному випадку застосування цього положення було б залишено на розсуд Договірних Держав такою

мірою, що це могло б призвести до результатів, несумісних із предметом і цілями ЄКПЛ [3, с. 111]. О. Дроздов підкреслює саме міжгалузевий характер положень ст. 4 Протоколу № 7 і зазначає, що «принцип «*non bis in idem*» застосовується, як правило, у кримінальному провадженні та провадженні щодо адміністративних правопорушень. При цьому, визначаючи сферу дії ст. 4 Протоколу № 7, слід керуватися трьома критеріями, широко відомими як «критерії Енгеля», які повинні враховуватися при визначенні того, було чи не було у справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим - сам характер правопорушення, а третім - ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до винної особи. Другий і третій критерії є альтернативними і не повинні обов'язково застосовуватися у сукупності. ЄСПЛ вважає, що вислів «одне й те саме правопорушення» за ст. 4 Протоколу № 7 мусить сприйматись у тому сенсі, що вона забороняє переслідувати чи судити одну особу за друге правопорушення, якщо останнє походить із тих самих фактів або фактів, що «по суті» є такими ж, як і ті, по яких мало місце перше правопорушення» [3, с.128].

Відповідно до статті 50 Хартії основних прав Європейського Союзу жодна особа не повинна бути повторно судима або покарана в кримінальному порядку за злочин, у вчиненні якого вона вже була виправдана чи засуджена на території ЄС [4]. Свій нормативний вираз вказаний принцип знайшов і у Статуті Міжнародного кримінального суду, за яким жодна особа не може бути, за винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, судима зазначеним судом за діяння, яке утворює основу складу злочину, щодо якого ця особа була визнана цим судом винною чи була виправдана (стаття 20) [5]. Врешті, стаття 86 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими містить норму, за якою жодний військовополонений не може бути покараний більше одного разу за одне й те саме діяння або за одним і тим самим обвинуваченням [6].

У національному законодавстві України принцип *non bis in idem* закріплено у статті 61 Конституції України [7] та частині 3 статті 3 Кримінального кодексу України, за якими ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу [8].

О.О. Житний наголошує, що «міжнародні стандарти з прав людини принцип *non bis in idem* пов'язують зі сферою функціонування кримінально-правової системи окремої держави, але не перешкоджають повторному застосуванню заходів кримінально-правового впливу за той самий злочин при реалізації кримінально-правової юрисдикції іншої держави. Це пояснює, чому низка європейських договорів кримінально-правового характеру при відображенні цього принципу містить досить широке коло підстав для його недотримання сторонами договору» [9, с. 45]. Вчений справедливо підкреслює, що «максима «*non bis in idem*» виглядає як заборона повторного застосування до особи за один і той самий злочин лише одного заходу – покарання. Водночас у сучасних системах кримінально-правового впливу представлене не лише покарання, але й звільнення від кримінальної відповідальності, примусові заходи виховного, медичного характеру» [9, с.41]. Схожої позиції дотримується А. Ришелюк, який зазначає: «з урахуванням норм Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р. (до якої Україна приєдналася в 1995 р.) до осіб, які зазнали покарання, за змістом ч. 2 ст. 7 КК належать не лише засуджені до покарання, але й засуджені без призначення покарання, особи, які зазнали примусових заходів медичного чи виховного характеру, звільнені судом від кримінальної відповідальності, а також особи, які були виправдані судом [10, с. 37]. Вказаний науковий підхід відображено у частині 1 статті 53 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків, що ратифікована Україною 26 вересня 2002 р., якою забороняється переслідувати, карати або виконувати санкції стосовно особи, щодо якої було винесено європейське судове рішення у кримінальній справі, якщо вона була виправдана, або щодо неї накладена санкція, яка була повністю виконана чи виконується, чи була повністю, або відносно її невиконаної частини, піддана помилуванню чи амністії, чи її не можна надалі виконувати за давністю часу, а також якщо суд засудив правопорушника без призначення санкції («санкція» в цій конвенції означає будь-яке покарання чи інший захід, ясно накладений на особу, стосовно злочину, в Європейському судовому рішенні у кримінальній справі, чи в «*ordonance penale*») [11]. У цьому міжнародному договорі, зазначає О.О. Житний, «аналізований принцип *non bis in idem*

поширюється не лише на покарання, але й на інші засоби кримінально-правового впливу – звільнення від покарання та його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності» [9, с.43]. Науковець підкреслює, що «міжнародні стандарти з прав людини пов'язують цей принцип лише зі сферою функціонування кримінально-правової системи окремої держави, але не перешкоджають повторному застосуванню заходів кримінально-правового впливу за той самий злочин при реалізації кримінально-правової юрисдикції іншої держави. На внутрішньоправовому рівні кримінально-правовий аспект принципу *non bis in idem* може бути відображений у формулюванні: «Ніхто не може зазнати в Україні кримінальної відповідальності або інших передбачених Кримінальним кодексом України заходів за той самий злочин більше одного разу» [9, с.46].

Таким чином, принцип *non bis in idem* є одним з найбільш значимих у кримінальному праві та виступає дієвою гарантією захисту прав і свобод людини.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 р. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
2. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_804.
3. Дроздов О. NON BIS IN IDEM – європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом. Право України. 2017. № 6. С.110-132.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція ООН від 12.08.1949 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_153.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Житний О.О. Принцип NON BIS IN IDEM у кримінальному праві України (симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації). Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. №1 (9). С.39-50.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5 вид., перероб. та доп. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.
11. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Конвенція Ради Європи № ETS-70 від 28.05.1970 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_341

Пасічник В.І.,

*студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Дякур М.Д.,

*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального права
юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Питання колабораційної діяльності в закладах освіти було актуальне ще з 2014 року, коли російська федерація почала збройну агресію проти України, окупувавши значні території держави. Проблема колабораціонізму набула особливої актуальності та практичного значення після її криміналізації. 3 березня 2022 року Кримінальний кодекс України (далі- КК України) було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Стаття має вісім частин, тобто вісім окремих діянь. По суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами. Станом на кінець 2024 року, відкрито вже 2420 кримінальних провадження за статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», ч. 3,4,5,6,7,8 ст. 111-1 – 2055 випадків, що на 443 випадки менше ніж у 2023 році [1].

Зазначимо, що ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти [2]. Колабораціонізм – це співпраця громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння

шкоди власній державі. Об'єктом цього злочину є основи національної безпеки України. Пропаганда – виступ із закликом чи роз'ясненням, змістом яких є те, ніби: збройної агресії немає; окупація – це добре або її також немає; відповідальності за окупацію не буде;

Відповідно до ч. 3 ст 111-1 «Колабораційна діяльність» може вчинятися у двох формах. По-перше, здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння: здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

По-друге, дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти - підготовка хоча б одного проєкту такого стандарту освіти або його затвердження, або початок проведення заняття за таким стандартом. Стандарт освіти – це вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача освіти відповідного рівня – початкової, середньої, професійно-технічної, вищої тощо.

Суб'єктом може бути тільки громадянин України. Громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України, і громадянство якої не було припинено відповідно до законодавства України [3]. Як зазначає О. Кравчук та М. Бондаренко для кваліфікації колабораційної діяльності важливою є суб'єктивна сторона, а саме мета – пропаганда [4].

Але на практиці з'являється нова проблема для кваліфікації такої діянь, яку висвітлюють Жила О.Б. та Жидков В.Л. – це проблематика у доказуванні злочину щодо дій громадян України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Частина 3 статті 111-1 КК України передбачає відповідальність за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Разом з тим, частина 3 статті 111-1 КК України не передбачає кримінальної відповідальності за дії громадян України, спрямованих на впровадження стандартів освіти так званих «Л/ДНР» у закладах освіти. Виходом із вказаної ситуації може бути використання спеціальних знань спеціалістів або/та експертів, якщо за їх допомогою можна довести, що впроваджені у

зкладах освіти на тимчасово окупованій території України стандарти освіти так званих «Л/ДНР» відповідають стандартами освіти держави-агресора [5].

Отже, удосконалення кримінального законодавства відповідно до нових умов життя це захист нашої держави, але відповідальність за злочини проти основ національної безпеки та колабораційну діяльність має бути комплексним та таким, що передбачає встановлення як чітких ознак колаборації так і визначення випадків, коли відповідна співпраця з державою-агресором не вважатиметься колабораційною діяльністю.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text>
2. Офіс Генерального прокурора <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Микола Хавронюк. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. 28.04.2022. <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>
4. Кравчук, О. Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/d39d0ab1-4ec1-4b35-9843a28bae4149a7/content>
5. Жила О.Б., Жидков В.Л. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону. Українська Гельсінська спілка з прав людини <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiyu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/>

Польовий Я.В.

*студент 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Науковий керівник: Стратій О.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Після повномасштабного вторгнення рф в Україні значно зросла кількість кримінальних правопорушень (військових злочинів) проти порядку несення військової служби [2,3,5]. Згідно частини 1 статті 401 Кримінального кодексу України, військовими кримінальними правопорушеннями вважаються дії, передбачені Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, який містить 35 статей (ст. 401 - 435-1), які конкретизують види та характер військових правопорушень і встановлюють за них відповідальність [1,2].

Кримінально-правова статистика засвідчила різке зростання числа зареєстрованих кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, починаючи з 2013 року [6, с.260]. Так, у 2013 році зареєстровано 490 правопорушень, у 2014 році - 4 153, а станом на 2022 рік їх кількість зросла до 13766 (рис. 1)

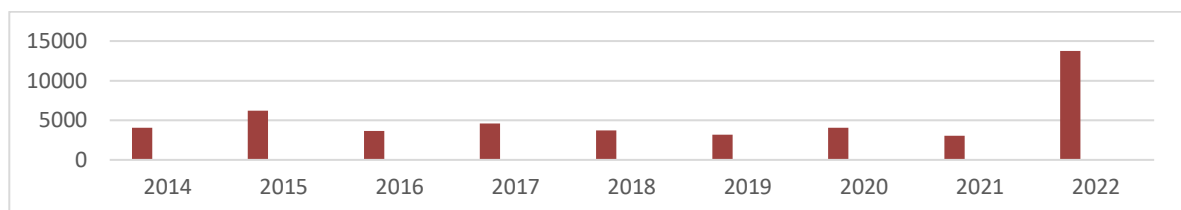

Рис. 1 Динаміка військової злочинності в Україні (2013-2022 рр.)

Статистичні дані Офісу Генерального прокурора засвідчили динамічне зростання кількості військових кримінальних

правопорушень з 1,6 тис. у 2021 році до - 6 017 тис. лише за I півріччя 2022 року (на 370%). За весь період 2022 року кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. ст. 407 («Самовільне залишення військової частини або місця служби»), 408 («Дезертирство») і 402 («Непокоря») КК України склала 10 971. Однак, обвинувальні акти винесено лише по 2 257 справах (1359 за ст. 407 КК України, 150 - за ст. 408 і 316 – за ст. 402). За іншими статтями зареєстровано 432 провадження, проте винесено обвинувальних актів лише по 90 кримінальних провадженнях[1,4,5].

Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора за звітний період 2023 року зареєстрована найбільша кількість кримінальних правопорушень - 28 406 (за ст. 407 - 17 658; ст. 408 – 7 883; ст. 402- 1832, за ст. 426-1 (Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) – 578 і ст. 425 (Недбале ставлення до військової служби) - 455). Лише за дев'ять місяців 2024 року кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за зазначеними статтями КК України склала 35 407 (ст. 408 – 18 196; ст. 402- 1487, а також ст. 426-1 – 463 і ст. 425 – 375) кримінальних правопорушень, з яких 980 проваджень закрито [6].

Загалом за період війни в Україні починаючи з 2022 року, 2023 рік і дев'ять місяців 2024 року значно зросла динаміка зареєстрованих правопорушень за статтями 402-435-I КК України. За звітними даними Офісу Генерального прокурора щодо кількості зареєстрованих кримінальних проваджень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) та проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку встановлено, що на третьому році війни в Україні динаміка кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за зазначеними статтями КК України порівняно з 2023 роком зросла вдвічі, а порівняно з 2022 роком – майже у 6 разів. За статтею 407 їхня кількість склала 35 407; статтею 408 – 18 196; статтею 402 - 1487, а також за статтями 425 та 426-1 відповідно 375 та 463 кримінальних правопорушень [6,с.155](рис.2).

Реальний стан злочинів проти встановленого порядку несення військової служби показав тенденцію до інтенсифікації порушень, що становить серйозну загрозу для безпеки України.

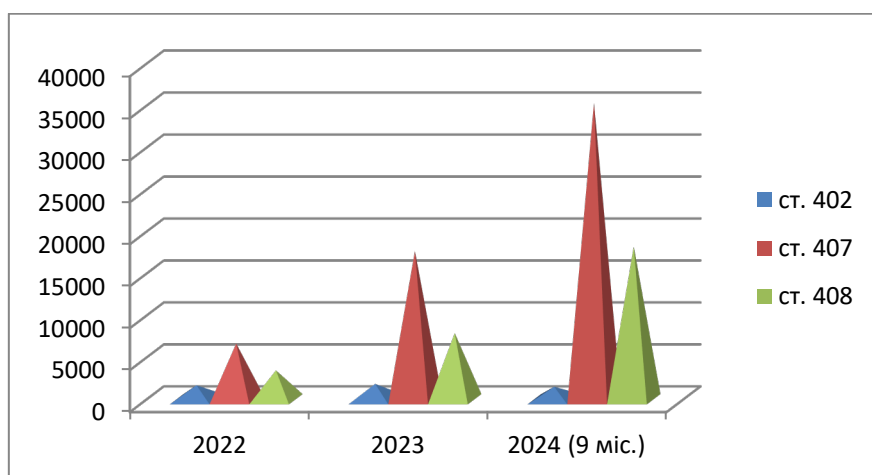

Рис. 2. Динаміка зростання військової злочинності в Україні (2022-2024 рр.)

Однак, за даними Офісу Генерального прокурора щодо розгляду справ кримінального провадження із 5 633 кримінальних проваджень, які перебували у суді у 2022 році розглянуто 2 232, з них - 3 396 були розглянуті судами першої інстанції, засуджених військових, було 2004 особи, 92 провадження закрито; виправдувальних вироків винесено лишень - 3.

З усієї кількості кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом у 2023 році кількість засуджених склала 3 642; збільшилася кількість нерозглянутих проваджень на кінець 2023 року, що склало 5218; кримінальні провадження закриті у 171 випадку, по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 407, 408 та 402 КК України. [1,2,4]. Звітні дані Офісу Генерального прокурора щодо розгляду кримінальних проваджень за 2024 рік на даний час не сформовані, проте кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за зазначеними статтями КК України, за дев'ять місяців 2024 року склала 35 407.

Судами у 2022 році розглянуто всього 2004 провадження за статтями 402-435 КК України, у 2023 році - 3642 справи. За статтями 407-409 КК України («Самовільне залишення військової частини або місця служби» - «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом») у 2022 році судами першої інстанції розглянуто 1581 справу, у 2023 році - 2248. За статтею 408 («Дезертирство») у 2022 році розглянуто 165 справ, у 2023 році - 180.

За статтею 402 ККУ («Непоко́ра») у 2022 році розглянуто 231 справу, у 2023 році - 1163 справи.

Розгляд кримінальних проваджень за іншими статтями (ст. 410 - «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»; ст. 413 – «Втрата військового майна»; ст. 414 – «Порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення»; ст.425 – «Недбале ставлення до військової служби» та ст. 426-I – «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень») спостерігалися у незначній кількості (рис.3).

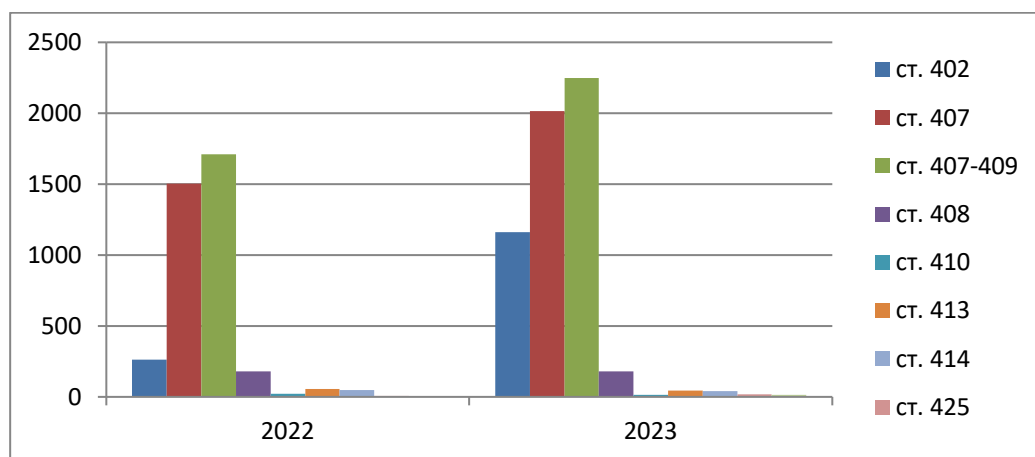

Рис.3. Порівняльна характеристика судових розглядів кримінальних проваджень за основними статтями ККУ (402, 407- 409-425)

Кількість нерозглянутих судами проваджень на початок 2024 року загалом склала - 5135. За статтею 402 КК України - 552 провадження; ст. 407 КК України - 3662 провадження; статтями 407-409 КК України - 4094; за статтею 408 КК України - 365.

Таким чином ефективне запобігання військовим кримінальним правопорушенням можливе за умови розробки державою ефективної стратегії, спрямованої на нейтралізацію або послаблення дії ключових факторів, які впливають на вчинення зазначених кримінальних правопорушень, належного та оперативного розслідування, а також невідворотності покарання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 04.12.2024).
2. Дмитренко Н.А. Детермінанти злочинності у Збройних Силах України. 2022. URL: https://web.archive.org/web/20220618113705id_/http://lawbulletin.oduvs.o.ua/archive/2021/23/26.pdf (дата звернення 10.11.2024).
3. Журавльов М.С. Правове регулювання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення: історико-правовий аспект. Зб. наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Право». 2022, Вип. 35. С.47-55.
4. Казначесва Д.В. Сучасні тенденції військової злочинності в Україні. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: Зб. доповідей наук.- практ. конф. Харків: ХНУВС, 2023. С. 101-105.
5. Коломієць Н.В., Сосєдка С.В. Запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень (в контексті ст. 402, 407, 408 КК України). електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Ужгород: УНУ, 2024 №04. С.515-519.
6. Польовий Я.В. Структура та динаміка зростання військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IX науково-практичної конференції (м. Полтава, 5 грудня 2024 року). Полтава, 2024. С. 154-156.

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal black lines spaced evenly across the page, typical of standard notebook paper. The lines are thin and extend from the left edge to the right edge. There is no handwriting or other markings on the page.

Наукове видання

IV НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ ГАНСА ГРОССА:

*збірник тез міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Чернівці, 09 грудня 2024 року)

Відповідальна за випуск

Галина Жаровська

Підписано до друку 17.03.2025. Формат 60х84/16.

Електронне видання. Умов.-друк. арк. 16,6.

Обл.-вид. арк. 17,8. Зам. 3-003.

Видавництво Чернівецького національного університету.

58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002

